

LUND UNIVERSITY

Barnperspektiv i den sociala barnvården. Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst

Rasmusson, Bodil

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Rasmusson, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnvården. Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 2006, Nr 2), (Research Reports in Social Work; Vol. 2006, Nr 2). Socialhögskolan, Lunds universitet.
<http://www.soch.lu.se/Mserien/Fulltext/2006-2.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Meddelanden från Socialhögskolan 2006:2

Barnperspektiv i den sociala barnavården

Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt
Kunskapsbaserad socialtjänst

Bodil Rasmusson

 Socialhögskolan

Förord

Denna rapport innehåller en redovisning av genomförande och resultat av studier som genomförts under två år, 2004 – 2005, inom ramen för KUBAS – projekt ”Kunskapsbaserad socialtjänst” i Helsingborg. Projektet har varit en del av det nationella programmet Nationellt stöd till kunskapsutveckling inom socialtjänsten, finansierat av Socialstyrelsen. Projektet har drivits i samarbete mellan Lunds universitet, Socialhögskolan, Campus Helsingborg och Helsingborgs stad. Uppdraget har bestått i att pröva och utveckla nya former för samarbete mellan forskning, praktik och grundutbildning.

Mitt bidrag består av två olika delprojekt i den sociala barnvården – ett i samarbete med enheten för barn och familj och familjerättsenheten och ett i samarbete med familjehemsenheten. Båda har ägnats åt att undersöka innebörder i begreppet barnperspektiv samt barns och föräldrars delaktighet. Forskningsprocessen beskrivs mera ingående i en forskarantologi under redaktion av Sune Sunesson och Dolf Tops, som varit projektledare respektive projektsamordnare i KUBAS.

Jag har haft den stora förmånen att få intervjuva ungdomar, barn och föräldrar om deras upplevelser av kontakterna med socialtjänsten. Varmt tack till er som medverkat och delat med er av viktiga erfarenheter!

Mina samarbetspartners i socialtjänsten har medverkat engagerat och nyfiket och generöst ställt tid till förfogande för projektarbetet. Varmt tack till Annika Ahlberg, Lena Bengtsson, Emma Fager, Ingemar Hansson, Gunnel Henriksson, Lena Källström, Bo Lindblad, Margareta Nelson, Ulrika Petrovic och Malin Åström samt Gunilla Nilsson, Anna-Lena Bengtsson och övriga medarbetare inom familjehemsenheten.

Medverkan i KUBAS har inneburit ett värdefullt och givande utbyte med kolleger i den forskargrupp som träffats återkommande under hela projektiden. Tack till er alla!

Min personliga ståndpunkt efter dessa försök är att det är möjligt att skapa nya former för gemensamt kunskapssökande i mötet mellan forskning och praktik. Tyvärr har tiden varit kort och det är inte alldeles lätt att sätta punkt precis när ett spännande samarbete börjat ta form.

Lund och Helsingborg i mars 2006

Bodil Rasmusson

Innehåll

Inledning	5
Disposition	6
Barns behov i centrum	7
Forsknings- och utvecklingsarbete med engelsk förebild	7
Utgångsläget i Helsingborg	9
Teoretisk bakgrund	11
Ramar och utrymme för klienters delaktighet	11
Lagstiftningen	13
Vårdnadsutredningar	14
Barnavårdsutredningar	15
Familjehemsvården	16
Barnkonventionen	18
De fem P:na.....	18
Provision.....	20
Protection	20
Participation	20
Prevention	21
Promotion	21
Centrala begrepp.....	21
Barnperspektiv och barns delaktighet.....	22
Barns behov	23
Barns kompetens.....	25
Modeller för analys av barns och föräldrars delaktighet	26
Barns delaktighet	26
Föräldrars delaktighet	29
Sammanfattning	31
Delpojekt I: Socialtjänstens barnutredningar, projekt Slalom	33
Inledning	34
Tillvägagångssätt	34
Syfte och frågeställningar	35
Metodval	36
Urval.....	37
Etiska överväganden.....	38
Intervjuer, aktstudier och återföring till praktiken.....	38
Resultat	39

De tre fallen	40
Alex	41
Handläggningen	41
Förhandsbedömningen	41
Utredningens inlednings- och planeringsfas	42
Informationsinsamlingsfasen.....	43
Analys, bedömning och beslut	47
Vårdplan.....	48
Ulf och Ulla.....	50
Förhandsbedömning.....	51
Inlednings- och planeringsfas.....	52
Ansökan eller anmälan?.....	52
Socialtjänstens erbjudanden och föräldrarnas inställning.....	53
Informationsinsamling.....	54
Analys, bedömning och beslut	56
Stina och Lars	58
Handläggningen	58
Information, planering och kontaktetablering.....	59
Att inge hopp och minska rädsla	60
Samtal med barnen	61
Dilemman och svårigheter	63
Peters upplevelser.....	64
Anitas upplevelser	65
Lars upplevelser	66
Barnens röst i dokumentationen	67
Analys.....	69
Socialsekreterarnas strategier och dilemman i relation till barn och föräldrar	69
Alex	70
Ulf och Ulla.....	72
Stina och Lars	73
Jämförelser mellan barnavårds- och vårdnadsutredningar.....	74
Relationen behandling - insats	75
Fallet Alex.....	75
Fallet Stina och Lars.....	77
Kommentarer	78
Resultatsammanfattning	79
Delprojekt II Familjehemsvård och barns delaktighet.....	81
Inledning.....	82
Bakgrund	82
Intervjustudie	83

Syfte.....	83
Urval och etiska överväganden	83
Genomförande.....	83
Resultat	84
Tiden före och första tiden i familjehem	84
Tiden i familjehemmet	85
Nöjda med sina familjehem	85
Starka minnen	86
Socialsekreterarens betydelse	87
Utflyttningen	90
Dokumentationen	92
Analys.....	93
Delaktighet i relation till de sju behovs-områdena	94
Hälsa och utbildning	94
Identitet, känslor- och beteendemässig utveckling, familj – och sociala relationer	95
Socialt uppträdande	96
Klara sig själv	96
Aktstudie	97
Diskussion	98
Delaktighet som ett eget behovsområde	98
Användningen av BBIC som uppföljningssystem.....	100
Summering	103
Referenser.....	106
Bilaga 1	112
Handledningens betydelse	112
Inledning	112
Två infallsvinklar	112
Författarpresentation.....	117

Inledning

Genom projektet ”Kunskapsbaserad socialtjänst”, KUBAS, har ett samarbete bedrivits mellan Socialhögskolan, Lunds universitet, Campus Helsingborg och Helsingborgs stad under perioden 2002–2005. Projektets övergripande syfte är att skapa nya former för att tillvarata kunskaper i det sociala arbete som bedrivs inom socialtjänsten och att skapa hållbara strukturer för samarbetet mellan forskning, praktik och grundutbildning. En del av studierna i KUBAS har ägnats åt frågeställningar om barnperspektiv och barns delaktighet i den sociala barnvården. Forskaren och praktiker har under två år (2004–2005) återkommande mötts i samtal och dialog kring det valda temat. Därtill har forskaren genomfört egna studier i form av intervjuer med barn, ungdomar och föräldrar samt aktstudier.

Brukarperspektiv och brukarinflytande har stor aktualitet i socialt arbete, vilket inte minst framgår av att Socialstyrelsen (2005 a) ägnat ett eget delprojekt inom ramen för programmet Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten åt dessa frågor. Det konstateras att barn-, brukar- och klientperspektiv förefaller vara mycket komplicerade begrepp i socialtjänstens arbete med barn och föräldrar. Vår nutida syn på barn som aktiva subjekt innebär att barn inte bara kan ses som föremål för insatser av socialtjänsten utan som kompetenta individer med egna rättigheter. Begreppet brukarperspektiv enligt de definitioner som används för vuxna är ofta inte relevant när det gäller barn. I stället förespråkar Socialstyrelsen användning av begreppet barnperspektiv.

Samtal och möten med barn i socialtjänsten aktualiserar ett flertal dilemman som t.ex. barns behov och intressen kontra föräldrars rätt, barnets ställning som egen individ med egna rättigheter och som del i en familj samt barns lojalitet med sina föräldrar och rädsla för att berätta om svåra förhållanden (Socialstyrelsen 2004 a). Häri inryms juridiska aspekter, utvecklingspsykologiska frågeställningar, normer, värderingar, etik och moral. Att uppfylla socialtjänstens ansvar för barn i utsatta situationer utifrån ett barnperspektiv ställer stora krav på professionell kompetens (Socialstyrelsen 2004 b).

Etiska frågor är ytterligare ett område som uppmärksammas i ett eget delprojekt i Socialstyrelsens stöd till kunskapsbaserad socialtjänst. Erik Blennberger (2005) anger följande nyckelord för det han kallar en relevant bemötanderepetoar för socialt arbete: respekt; vänlighet; tillit; jämlikhet; empati som uppmärksamhet; empati som medkänsla; stöd och uppmuntran; tröst; konfrontation och kritik; humor och ”lätthet”. Inne-

börden i dessa begrepp i relation till barn förtjänar särskild eftertanke och egna studier. Socialarbetare tvingas många gånger engagera sig i fall där andra samhällsinstanser för länge sedan givit upp. Vetenskap och beprövad erfarenhet räcker inte alltid till för att bedöma om ett barn måste skiljas från sina föräldrar eller för att lösa de dilemman som uppstår när intressekonflikter mellan barn och föräldrar måste hanteras. Socialarbetaren måste göra egna tolkningar och etiska överväganden. Socialt arbete kan inte ses som värderingsfritt, neutralt och objektivt. I enlighet med postmodernt tänkande finns heller inte några absoluta, en gång för alla givna svar på etiska och moraliska problem.

Vi rör oss inom ett tämligen utforskat område, men den forskning som ändå finns visar ofta nedslående resultat. Barn och föräldrar involveras inte tillräckligt i utredningsprocessen i barnavårdsutredningar (Sundell & Egelund 2001; Cederborg & Karlsson 2001), vårdnadsutredningar fokuserar mestadels på föräldrarna och inte på barnen (Rejmer 2003) och socialtjänsten brister i kontakter med barnen i samband med uppföljning av familjehems- och institutionsvård (Riksrevisionsverket 2002).

Begreppet barnperspektiv är mångtydigt och föränderligt (Rasmussen 1994; Halldén 2003) och många frågetecken kvarstår kring begreppets konkreta innebörder i den sociala barnvården. Vilken är den faktiska innebörden i uttrycket ”barns behov i centrum” i praktiken? Begreppen barnperspektiv och barns delaktighet omges av mycket retorik och ideologi. Frågan är hur vi kan få en referensram till vad som är rimligt att uppnå – en referensram som är såväl empiriskt som teoretiskt förankrad i den sociala barnvårdens praktik.

Disposition

Närmast följer en kort beskrivning av Barns behov i centrum (BBIC) som utgjort en gemensam referensram för hela forsknings- och utvecklingsarbetet. Därefter följer ett kapitel med genomgång av forskningstemats teoretiska bakgrund. Det behandlar ramar och premisser för klienters delaktighet i relation till socialtjänsten, innehållet i barnkonventionen, definitioner av och diskussion kring innebörden i begreppen barnperspektiv, barns delaktighet, föräldrars delaktighet, barns behov och barns kompetens.

Efter dessa inledande kapitel är rapporten uppdelad i två delar, där genomförande och resultat av vart och ett av de två delprojekt som genomförts presenteras.

Delprojekt I: Socialtjänstens barnutredningar, projekt ”Slalom”, som genomförts i samarbete med familjerättsenheten och enheten för

barn och familj. Syftet med detta projekt är, att i nära samarbete mellan forskning och praktik, söka kunskap om de processer som bestämmer barnutredningars utformning samt att fördjupa förståelsen för innebörden i barns och föräldrars delaktighet i dessa sammanhang. Projektet har omfattat tre ingående fallstudier beträffande en vårdnadsutredning och två barnavårdsutredningar.

Delprojekt II: Familjehemsvård och barns delaktighet, som genomförts i samarbete med familjehemsenheten. Detta delprojekt har innefattat intervjuer med fem f.d. fosterbarn samt aktstudier. Syftet med intervjuerna var att ta reda på ungdomarnas egna erfarenheter och upplevelser av sina möjligheter till delaktighet och medbestämmande i samband med placeringen, under tiden i familjehemmet och vid utflyttningen. Syftet med aktstudien var att öka förståelsen för familjehemsvård som insats i socialtjänsten.

Avslutningsvis summeras resultaten från båda delprojekten.

Barns behov i centrum

Forsknings- och utvecklingsarbete med engelsk förebild

BBIC är ett omfattande utvecklingsarbete, med engelsk förebild, som drivs av Socialstyrelsen sedan flera år tillbaka. Projektet är ett svar på den omfattande kritik, som återkommande riktats mot den sociala barnavården från tillsynsmyndigheter och forskare. Helsingborgs kommun är en av sju kommuner/kommundelar i landet, som alltsedan starten¹, deltagit i utprovning och utveckling av ett heltäckande dokumentationssystem för utredning, planering och uppföljning.

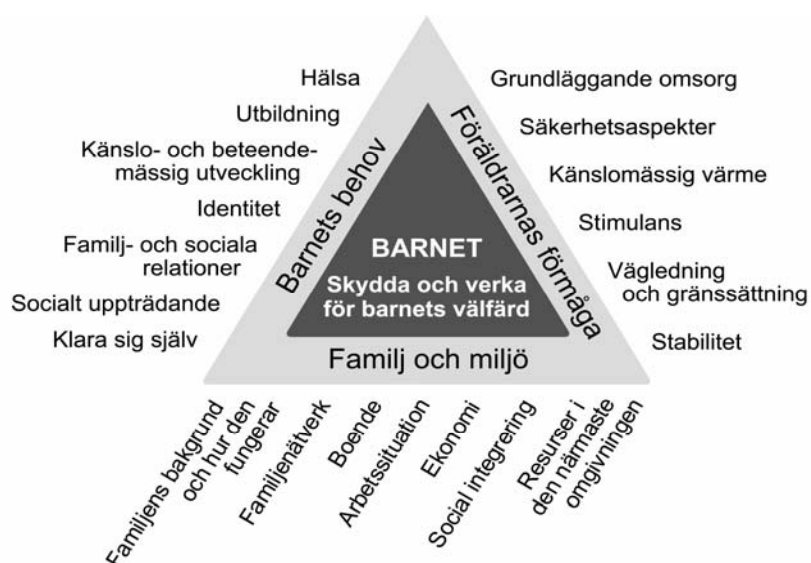
Ett av de främsta syftena med BBIC är att stärka barnets ställning i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter och 1 kap. 2 § samt 3 kap. 5 § socialtjänstlagen. Det syftar vidare till att verka för samförstånd kring barnet mellan föräldrar och familj, vårdgivare och professionella, där alla är klara över sina skyldigheter och åtaganden. BBIC skall bidra till att skapa struktur och systematik i arbetet med att identifiera, dokumentera och följa upp barns behov av insatser. På detta sätt skall kvalitets- och rättssäkerhetskrav kunna uppfyllas. Målet är att ta fram ett enhetligt system som ska kunna användas i hela landet och därmed motverka stora variationer kommuner emellan (Socialstyrelsen

¹ Se rapport från Dartingtonprojektet (Socialstyrelsen 2000 a).

2005 b).

BBIC är ett försök att motsvara de krav som ställs på kunskapsbaserat socialt arbete. BBIC erbjuder, förutom en uppsättning formulär även en teoretisk kunskapsbas för den sociala barnvården. De engelska forskare som medverkat i arbetet med att utforma utredningsformuläret i *Framework for Assessments of Children in Need and their Families*, beskriver formulären som evidensbaserade. De operationaliserar de teoretiska grunderna hämtade bl.a. från anknytningsteori och utvecklingsekologi. De reflekterar grundprinciper som bl.a. innebär att utveckla samarbete med barn, föräldrar och olika professionella grupper med barnet i centrum (Cleaver m.fl. 2004). Helhetssynen i utredningsmodellen illustreras i en triangel, där de olika sidorna i figuren innefattar olika variabler för barnets behov, föräldrarnas förmåga och faktorer i familj och miljö (Department of Health 2000).

Figur 1. Den engelska modellen för barnvårdsutredningar (Department of Health 2000)

Department of Health (2000) har sammanfattat utredningsmodellens bakomliggande principer enligt följande:

- sätter barnet i centrum
- är förankrade i kunskaper om barnets utveckling
- har ett utvecklingsekologiskt synsätt
- strävar efter lika möjligheter för alla barn
- uppmuntrar till samarbete med barnet och dess familj
- bygger på resurser och identifierar svårigheter

- är inriktade på samarbete mellan myndigheter i utredningsarbetet och vid bedömningen av insatser
- är en fortlöpande process, inte en engångsföreteelse
- kan genomföras parallellt med andra insatser
- grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet

Utredningsformuläret i BBIC anvisar utrymmen för att dokumentera barns utsagor. Men för övrigt anvisar BBIC inga metoder eller modeller för hur barn kan eller bör involveras i utredningsprocessen (Henriksson & Nelson 2003; Calder 2003). Socialstyrelsen (2003) ger vissa rekommendationer om hur familjerättssekreterare bör gå tillväga för att etablera kontakt och involvera barn i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Rekommendationerna görs med hänvisning till Socialstyrelsens rapport "Samtal med barn i socialtjänsten", där syftet med barnsamtal i olika situationer klargörs. Syftet kan vara att utreda, informera och tillgodose barnets rätt att komma till tals (Socialstyrelsen 2004 a). I Socialstyrelsens rapporter berörs etiska dilemman, men det saknas kopplingar till konkreta exempel, som visar på hur dessa dilemman kommer till uttryck i praktiken.

I BBIC prövas en ny metod, även denna med engelsk förebild, för uppföljning av vården i familjehem och institutioner genom s.k. utvärderingsmöten. Uppföljningen av hur barnets behov tillgodosetts inom de sju behovsområdena (hälsa, utbildning, känslö- och beteendemässig utveckling, identitet, familj- och relationer, socialt uppträdande och klara sig själv) utgör grunden för utvärderingarna liksom barns rätt att komma till tals i enlighet med barnkonventionen och socialtjänstlagen. I utvärderingsmötena deltar barnet, de biologiska föräldrarna, fosterföräldrarna, socialsekreterare och eventuellt andra personer i barnets nätverk under ledning av en oberoende ordförande. Helsingborg är en av de tre BBIC-kommuner som prövat denna metod och som inkluderas i den utvärdering som gjorts av det nationella projektet (Rasmusson m.fl. 2004).

BBIC representerar det slag av professionella redskap som Sune Sunesson (2000) beskrivit som materialiserad kunskap utvecklad och anpassad till en viss uppgift. Formulären kan inte ersätta professionella färdigheter utan skall uppfattas som verktyg avsedda att underlätta utredning, dokumentation och beslutsfattande.

Utgångsläget i Helsingborg

I Helsingborg är erfarenheterna av BBIC i huvudsak positiva och projektet har god förankring i såväl den politiska ledningen som förvaltningsledningen. Socialnämnden har beslutat att alla socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar fortsättningsvis skall arbeta enligt BBIC.

När samarbetet inleddes i KUBAS fanns emellertid önskemål, både bland arbetsledare och bland socialsekreterare, om att fördjupa kunskapen om de grundprinciper i BBIC som handlar om värdegrund och förhållningssätt till barn och föräldrar. BBIC uppfattas ibland enbart som en uppsättning formulär och bland socialarbetare finns upplevelser av att de administrativa kraven ökat på bekostnad av det direkta klientarbetet.

När samarbetet mellan mig och företrädare för sociala förvaltningen i Helsingborg inleddes genom KUBAS hade jag just avslutat en utvärdering av BBIC på nationell nivå på uppdrag av Socialstyrelsen (Rasmusson 2004; Rasmusson m.fl. 2004). I utvärderingsrapporterna redovisas erfarenheterna från de ambitiösa försök som gjorts i England med att förena forskningens och praktikens olika intressen i utvecklingen av förebilderna till BBIC. De försök som gjorts med att utveckla formulär användbara både för forskning och för praktik har visat sig vara betydligt svårare än förväntat. Mot denna bakgrund gör vi följande reflektion.

Forskarna bör förstås inte helt ge upp sina ambitioner att försöka bidra till den fortsatta kunskapsutvecklingen, men måhända skall ansatsen vara annorlunda än den som de engelska forskarna prövat. Småskaliga deltagarorienterade forskningsprojekt, där forskare och praktiker tillsammans försöker utveckla de potentialer som här utpekats kan vara ett sätt (Rasmusson m.fl. 2004, s 95).

Utvärderingsrapporten diskuterar även de potentialer som inryms i BBIC som egenutvärderingssystem.

Noggranna utredningar av barns behov ger förutsättningar för att formulera konkreta mål och delmål, och den struktur som finns i formulären gör det relativt okomplicerat att följa ett barns utveckling, följa upp hur behoven tillgodosetts och resultaten av olika insatser (Rasmusson m.fl. 2004, s 95).

Som framgått fanns således redan från starten en tydlig gemensam referensram och en ömsesidig önskan om fördjupade kunskaper. Det fanns sedan tidigare upparbetade personliga kontakter och mina tjänster efterfrågades. Jag fick omgående möjlighet att pröva det slag av småskaliga forskningsprojekt som utvärderingsrapporterna från BBIC förutskickade.

Att undersöka innebörderna i barns och föräldrars delaktighet visade sig direkt vara av ömsesidigt intresse inte bara inom enheten för barn och familj utan även familjerättsenheten, som handlägger utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Familjerätten arbetar inte i enlighet med BBIC, men var intresserade av att kunna jämföra sina utredningar med BBIC-utredningar.² Vid den tidpunkt då samarbetet inleddes hade en av

² Familjerätten ingår inte i det nationella utvecklingsarbetet.

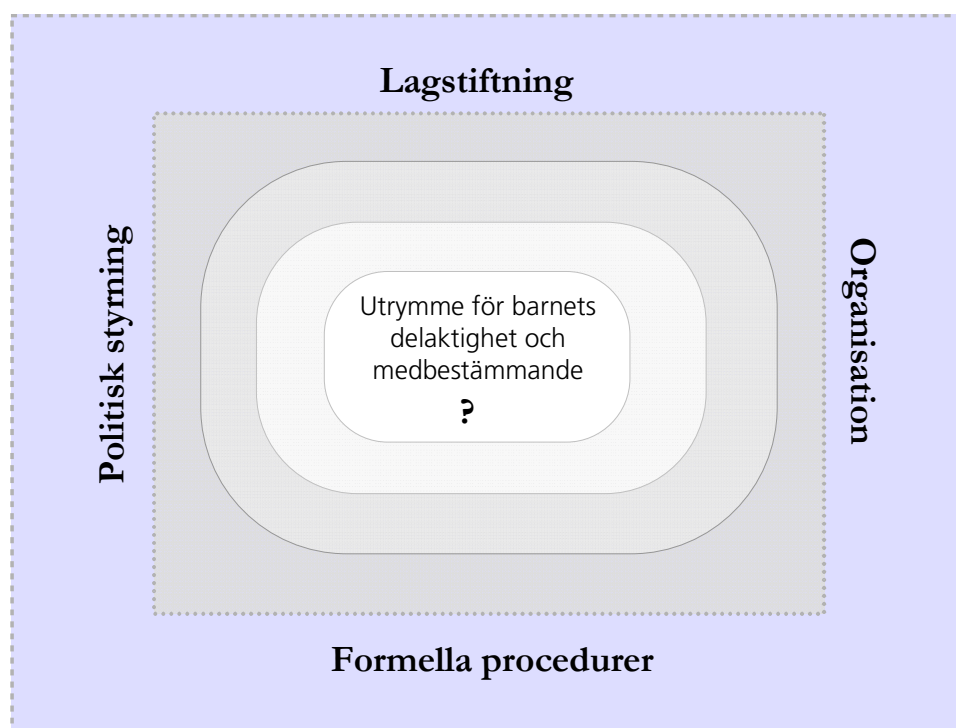
sociala förvaltningens utvecklingsledare gjort en kartläggning av pågående utvecklingsarbeten med anknytning till BBIC. Barnavårdsutredningar var ett av de tiotalet områden som fokuserats i kartläggningen och lämpade sig därför väl att börja samarbeta kring. Inom familjehemsenheten fanns intresse för att utöka och sprida användningen av utvärderingsmöten som en metod för uppföljning av familjehems- och institutionsplaceringar.

Teoretisk bakgrund

Ramar och utrymme för klienters delaktighet

Betydelsen för barn och föräldrar av att vara delaktiga i angelägenheter som rör dem själva kan beskrivas och förstås ur flera olika synvinklar. Delaktighet kan förstås som en etisk princip och värdegrund i socialt arbete med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna, som ett mänskligt behov (SOU 1986:20) och som en välfärdsindikator (SOU 2001:55). Vilken synvinkel vi än väljer är det väsentligt att söka förståelse för begreppets innebörder med utgångspunkt i det sociala arbetets kontext mot bakgrund av den politiska styrningen av socialtjänstens arbete, lagstiftningen, de organisatoriska förutsättningarna samt de formella procedurer och rutiner som används i utredning, planering och uppföljning av enskilda fall. De juridiska och administrativa ramar som finns för den sociala barnvården anger vissa givna gränser och utrymmen för möjligheterna till samarbete mellan socialarbetare, barn och föräldrar. En intressant fråga är hur detta utrymme kan variera utifrån olika förutsättningar och olika aktörers förhållningssätt och strategier.

Figur 2. Ramar och utrymme för barnets delaktighet och medbestämmande i socialtjänsten

Myndighetsansvaret, som styr socialsekreterarnas handlingsutrymme och bidrar till att forma deras roll och maktbefogenheter. Frågan är hur förutsättningarna för samarbete med barn och föräldrar ser ut utifrån dessa betingelser. Turnell och Edwards (1997) beskriver innebörden i "partnership" i socialt arbete med föräldrar på följande sätt.

Samarbete existerar när myndigheten och familjen samarbetar och försöker uppnå tydliga och ömsesidigt begripliga mål. Det kan inte förutsättas att samarbete inom dessa ramar sker på lika villkor. Det är mestadels myndigheten som anger villkoren och som står för besluten. Det är därför betydelsefullt att socialarbetarna strävar efter att skapa förutsättningar för samarbete, där de är medvetna om sin roll som myndighetspersoner samt att de använder sin makt på ett klokt och medvetet sätt. Strategierna för samarbete ska kunna balansera förtroende och öppenhet i relation till familjens perspektiv, riskbedömningar i relation till barnen och tydlighet beträffande myndighetens ansvar och mål.

Avsikten med de empiriska studier som redovisas i denna rapport är inte att närmare analysera betydelsen av politiska beslut eller av olika organisatoriska förutsättningar. Jag nöjer mig därför med att konstatera att det är viktiga villkor att beakta i sammanhanget. Avsikten är inte heller

att undersöka eller analysera barns rättsliga ställning ur juridiskt perspektiv. Nedan ges därför endast en kortfattad översikt över några av de viktigaste lagrummen och några av de brister och konfliktytor som identifierats i lagstiftningen företrädesvis genom rättsvetenskaplig forskning.

Lagstiftningen

Enligt socialtjänstlagen (2002:453) skall principen om barnets bästa beaktas vid alla åtgärder som rör barn (1 kap. 2 § SoL) och när åtgärder rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas (3 kap. 5 § SoL).

Barns rätt att komma till tals i vårdnadstvister regleras i Föräldrabalken som ändrats 1996 och 1998 i syfte att stärka barnens ställning i familjerättsliga processer. Vid 1996 års reform om barns rätt att komma till tals infördes en skyldighet för domstolen att i mål och ärenden om vårdnad och umgänge ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av ålder och mognad. Ändringen gjordes för att särskilt markera att barnets åsikter är en viktig omständighet vid den prövning som skall göras i vårdnadsavgöranden och för att nå en ökad samstämmighet med barnkonventionen. Ytterligare en ändring i föräldrabalken beträffande reglerna om barns rätt att komma till tals (FB 6:2 b) gjordes år 1998 i samband med Vårdnadstvistutredningens förslag. I 6 kap. 19 § Föräldrabalken finns en bestämmelse om att den som verkställer en utredning gällande vårdnad, boende och umgänge skall, om det inte är olämpligt, försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen.

Olika forskare pekar på svagheter och konfliktytor i lagstiftningen. Juristen Lotta Dahlstrand (2004) konstaterar att, trots att lagstiftningen om barns rätt att komma till tals hade till syfte att öka barns möjligheter att höras och ha inflytande, genomsyras lagstiftningen av en bristande tilltro till att barn verkligen har den kompetens som är nödvändig för att fatta egna beslut. Juristen Anna Singer (2000) beskriver att lagstiftningen återspeglar såväl ett kompetens- som ett behovscentrerat synsätt på barn. Enligt det kompetensorienterade synsättet betonas barnets förmåga till medbestämmande medan det behovsorienterade synsättet framhåller barnets rätt att komma till tals, men att barn varken kan eller har den kompetens som krävs för att fatta beslut.

Barnets plats i familjen utgör en konfliktyta som återspeglas i lagstiftningen. Socialtjänstlagen betonar helhetssyn och är tydligt familjecentrerad. LVU-utredningen (2000:77) betonar barnets rättigheter och barnets ställning som egen individ, men innehåller ändå en kluvenhet i synen på barnet/den unge som en enskild individ med egna rättigheter och som familjemedlem eller bihang till föräldrarna (Eriksson 2003).

Den syn som präglar socialtjänstlagen bygger inte på barnet som bärare av rättigheter, konstaterar Barbro Holmberg och Göran Håkansson i en bilaga till LVU-utredningen (SOU 2000:77).

Anna Hollander konstaterar följande, utifrån en genomgång av barns möjligheter till delaktighet och inflytande enligt SoL och LVU:

Barns faktiska möjligheter att göra sin röst hörd och få sin vilja beaktad är, menar jag, främst en fråga om hur vuxna representerar barnet. Tolkningen av "barnets bästa" kan påverkas av barnet under förutsättning att vuxna tar hänsyn till vad barn faktiskt uttrycker och vill. Lagstiftningen har inte underlättat den tolkningen (Hollander 2005, s 49).

Det finns skillnader mellan vårdnads- och barnavårdsutredningar framför allt beträffande utredningarnas syften och den lagstiftning som reglerar utredningsförfarandet. Ytterligare aspekter tillkommer när vi studerar villkoren för familjehemsvården.

Vårdnadsutredningar

Vårdnadsutredningar är en angelägenhet mellan det civilrättsliga och det offentliga systemet, där rättsväsendet och socialtjänsten har olika uppgifter. Socialtjänstens uppgift är att hjälpa och stödja föräldrar och barn så att det blir så bra som möjligt för barnen samt utifrån sin kompetens ge ett sådant underlag till domstolen att den kan göra bedömningar och fatta beslut som gagnar barnets bästa (Socialstyrelsen 2003). För vårdnadsutredningar finns ingen fast tidsgräns angiven i lagen. Tidsfristens längd får därför bedömas med utgångspunkt i det enskilda fallet. En handläggningstid på tre till fyra månader är ett riktmärke (a.a.).

Annika Rejmer (2003), som skrivit en doktorsavhandling i ämnet rättssociologi om vårdnadstvister, är starkt kritisk till det nuvarande tillvägagångssättet i vårdnadsutredningar. Handläggningsordningen för vårdnadskonflikter är densamma som på 1920-talet trots att synen på föräldrarollen, barnet, samlevnad och konflikter har förändrats. En av hennes slutsatser är att barnen trillar mellan stolarna i relation till socialtjänsten och barnpsykiatri och föreslår därför att särskilda barnutredningar införs för att stärka barnperspektivet och möjligheterna att tillgoda det enskilda barnets bästa i mera hållbara lösningar än vad som är fallet i dag.

I en rapport från Allmänna Barnhuset (2003) konstateras att vårdnadstvister formellt sett handlar om föräldrarnas rätt. Regelsystemet är inte konstruerat för att ge barnet möjlighet att vara med och bestämma. Vårdnad är en rätt för föräldrar, men barnet kan ges möjlighet att påverka. I rapporten påpekas, att det finns en risk att barnet kan förespeglas att

deras åsikter och vilja skall användas i ett visst syfte. Senare kan emellertid visa sig att det barnet sagt i stället kan komma att användas mot barnet.

Vårdnadsutredningar har knappast alls intresserat forskare i socialt arbete. Den forskning som finns att tillgå har sin hemvist i juridik (t.ex. Dahlstrand 2004) och rättssociologi (Rejmer 2003). Vårdnadsutredningar har i stort sett gått fria från det slag av kritik som återkommande riktats mot barnavårdsutredningar bl.a. brist på enhetlighet, systematik och avsaknad av barnperspektiv (Sundell & Egelund 2003).

En intressant skillnad mellan vårdnadsutredningar och barnavårdsutredningar rör kravet på enhetlighet. Beträffande vårdnadsutredningar förespråkar Socialstyrelsen (2003) en flexibel hållning till hur utredningsarbetet skall läggas upp, hur omfattande det skall göras och vilka samtal som skall föras med barn, föräldrar och referenter. Detta kan jämföras med Socialstyrelsens höga ambitioner att skapa systematik och enhetlighet i utredningsarbetet genom BBIC. Krav på kunskapsbaserade barnavårdsutredningar har börjat formuleras, men vad som menas med en kunskapsbaserad vårdnadsutredning är ännu outrett.

Barnavårdsutredningar

Barnavårdsutredningar skall, enligt 11 kap. 1 § SoL, bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Barnavårdsutredningar har sina rötter i en byråkratisk förvaltningstradition och det är komplicerat att överblicka utredningars juridiska ramar, syften, möjligheter och begränsningar. De beskrivs av Sunesson (2000) som ”det mest svårbegripliga och svårföränderliga” inom socialtjänsten. Ruth Wächter (1998) reflekterar, utifrån sin mångåriga erfarenhet inom socialtjänsten och FoU-verksamhet, över om nära samverkan med klienten har en chans i en verksamhet där de genom lag reglerade uppgifterna ständigt prioriterar sig själv. Hennes svar är att det är omöjligt att genomföra en utredning och samtidigt bedriva professionellt socialt arbete dvs. behandlingsarbete. Barnavårdsutredningar är en byråkratisk aktivitet som skiljer sig från det verkliga sociala arbetet med klienterna. Hon hävdar därför att dessa båda uppgifter inte skall blandas samman med varandra det vill säga myndighetsutövningen måste skiljas från stödjande insatser på frivillig grund.

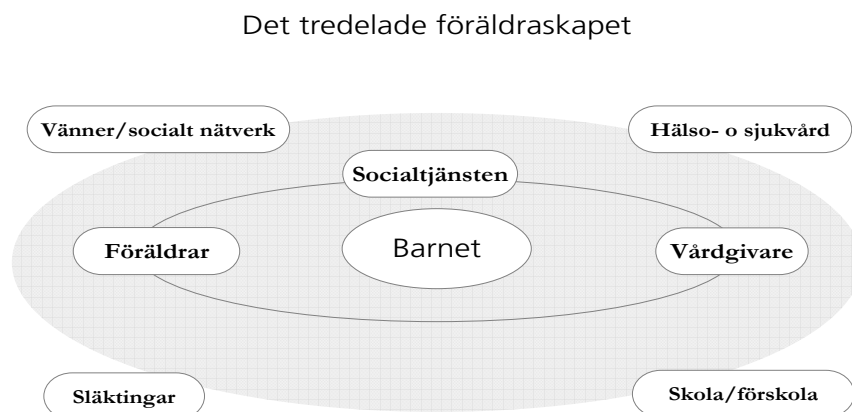
Knut Sundell och Tine Egelund (2001) tar upp ett liknande problem ur en annan synvinkel. De pekar på den oklara gränsdragningen mellan utredning och icke-utredning. Kontakterna fortsätter ofta när socialsekreteraren inte fått sina misstankar bekräftade. Arbetet kan då

utvecklas till en form av permanent barnavårdsutredning, något som kan innebära att relationen mellan klient och socialarbetare blir otydlig. Oklart avslut kan få som konsekvens att de båda har olika bilder av vad som pågår och olika förväntningar på varandra. Enligt 3 kap. 5 § SoL skall barnets inställning så långt som möjligt klarläggas när åtgärden rör ett barn. Utredningar bygger emellertid på tillvägagångssätt som är främmande för barn. Sundell och Egelund refererar till Wattam (1989, 1992) som beskriver hur barnet förvandlas till objekt i barnavårdsutredningar. Detta eftersom utredningen är en administrativ process som omfattar flera syften, inte bara att hänsynsfullt undersöka barn.

Familjehemsvården

Att vara fosterbarn innebär att involveras i viktiga beslut rörande den egna vardagen och framtiden på ett sätt som skiljer sig från de villkor som råder för barn i allmänhet. Det handlar t.ex. om val av fosterfamilj, om när och hur umgänget med ursprungsfamiljen skall ske eller om kontakter med barn- och ungdomspsykiatri samt förändringar i skolgången. Fosterbarn ingår i ett nätverk av relationer med och mellan två familjer – fosterfamiljen och ursprungsfamiljen. Därtill kommer relationerna till socialtjänstens företrädare, socialsekreterarna. Ett uttryck för detta är ”det tredelade föräldraskapet” (Socialstyrelsen 2003). Det är av stor betydelse för barns utveckling att kontakterna med ursprungsfamiljen upprätthålls även vid långvariga placeringar, därom är både forskare och praktiker i dag helt överens (Andersson 2002; Andersson 2005). Att hitta former för detta och att involvera barn i beslut om hur umgänget ska fungera är en av de uppgifter som socialsekreterare i familjehemsvården har ansvar för.

Figur 3. Illustration till fosterbarns position i relation till sitt nätverk (Socialstyrelsen 2003).

Socialtjänsten har under vårdtiden samma ansvar som vårdnadshavaren för att barnets grundläggande rättigheter enligt Föräldrabalken tillgodoses, det vill säga barnets rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran (Svenska Kommunförbundet 2003). För ytterligare information om fosterbarns rättsliga ställning hänvisas till Mattsson (2004).

Familjehemssekreterares uppfattning om sin egen roll och deras betydelse sett ur barnperspektiv framkommer i resultaten från ett antal mindre studier,³ som sammanfattats i en artikel av Gunvor Andersson och Bodil Rasmusson (2006). Författarna framhåller att socialsekreteraren är den som har att bevaka barnens intressen, se till att de får ett "bra" familjehem, finnas till hands om det blir bekymmer, vara beredda att lyssna och handla i barnets intresse. Det som socialsekreterare skriver och säger kan vara livsavgörande för barnet. För att de skall kunna veta vad som är i barnets intresse måste de i tillägg till sin generella kunskap om barn, lyssna på det individuella barnet i hans eller hennes unika situation.

Det finns fortfarande ytterst få studier om hur barn ser på socialtjänsten och dess företrädare. Socialsekreterarna själva tenderar att underskatta sin egen, personliga betydelse (Hagbard & Esping 1992; Vinnerljung 1996).

³ I artikeln presenteras delar av resultaten från detta projekt.

Barnkonventionen⁴

Mänskliga rättigheter är en självklar del i värdegrunden för socialt arbete, dess teorier, etik och praktik. I engelskspråkig litteratur benämns socialt arbete med ett talande uttryck "human rights profession" (Ife 2001; United Nations 1994). Solidaritet med svaga grupper, människors lika värde, rätten till liv, självständighet och frihet, delaktighet och inflytande är, enligt såväl internationella deklarationer och konventioner som svensk lag, de principer som skall vara vägledande i allt socialt arbete. Med barnkonventionen har socialarbetare fått ett viktigt redskap som stöd i det svåra och angelägna arbetet med social barnavård.

Mänskliga rättigheter kan, hävdar den australiensiske forskaren Jim Ife (2001), förse socialarbetarna med en moralisk bas både för arbetet med enskilda klienter och i samhällsarbete. Ett perspektiv med utgångspunkt i mänskliga rättigheter kan hjälpa till att länka samman arbetsuppgifter på olika nivåer till en samlad, holistisk syn på det sociala arbetets praktik. Samtidigt som vi lever i en värld karaktäriserad av osäkerhet, mångfald och föränderlighet erbjuder mänskliga rättigheter en universell värdegrund att hålla sig till.

FN:s konvention om barnets rättigheter, som ratificerades av Sveriges riksdag 1990, har kommit att få stor betydelse för utvecklingen av det vi ofta talar om som en ny syn på barn och barndom. Barnkonventionen kan läsas och överblickas på flera olika sätt. Det vanligaste är att utgå från de fyra grundprinciperna; artikel 2 – barnets rätt till likvärdiga villkor, 3 – barnets bästa, 6 – barnets rätt till liv och utveckling och 12 – barnets rätt att komma till tals. De olika kategorierna av rättigheter – medborgerliga och politiska samt ekonomiska, sociala och kulturella – är en annan vanlig indelningsgrund (Barnombudsmannen 2001). Till dessa kan läggas ytterligare en kategori – rättigheter som ger barnet skydd mot övergrepp och utnyttjande (Holmberg & Håkansson 2000). Olika indelningsgrunder bidrar till olika sätt att belysa och förstå konventionen.

De fem P:na

Att utgå från de tre P:na: *Provision – Protection – Participation* (Qvortrup 1994, Verhellen 2000) är ytterligare ett tillvägagångssätt för att överblicka och förstå barnkonventionens innehåll. Begreppskombinationen kan appliceras på barn som individer och som social kategori men även på företeelser på makropolitisk nivå. Jag har funnit den användbar både i min undervisning på Socialhögskolan och i mitt avhandlingsarbete (Rasmusson 1998). Tankemodellen prövades och diskuterades i relation

⁴ I presentationen av barnkonventionen har textavsnitt hämtats från Rasmusson (2003)

till barnkonventionen inom ramen för ett internationellt forskningsprojekt *Childhood as a Social Phenomenon - Implications for Future Social Policies* (1987-1992). Barnkonvention innehåller även artiklar som kan inrymmas i begreppen prevention och promotion. Jag har därför lagt till ytterligare två P:n, nämligen *Prevention* och *Promotion*. Begreppen kan i korthet förklaras enligt följande.

Figur 4. De fem P:na

Provision	att tillgodose
Protection	att skydda
Participation	att delta
Prevention	att förebygga
Promotion	att främja

Många av begreppen ligger nära varandra och det finns inga absoluta gränser mellan dem. Jag vill också understryka att modellen inte täcker upp alla aspekter i tolkningen av barnkonventionen. Modellen skall i stället ses som ett komplement till andra sätt att läsa och referera till den. Skälet till att jag gärna använder denna modell är, att begreppen är välkända i socialt arbete. Den bidrar därmed till att fokusera aspekter som intresserar socialarbetare.

Det är viktigt att uppmärksamma de spänningsförhållanden som finns mellan några av begreppen. Jag tänker särskilt på spänningsförhållandet mellan de två olika perspektiv som inryms i barnkonventionens barnsyn – synen på barnet som objekt och aktör. Objektperspektivet innebär att barnet ses som objekt i behov av omsorg och skydd. Här associerar vi närmast till protection. Aktörsperspektivet innebär att barnet ses som ett aktivt subjekt, en kompetent aktör med eget handlingsutrymme och som medskapare i sin egen utveckling och socialisation, vilket associerar till begreppet participation. Detta spänningsförhållande får särskild aktualitet i de komplicerade sammanhang och relationer som måste hanteras, i synnerhet inom socialtjänsten. Socialarbetare har ett dubbelt uppdrag, både att utöva social kontroll och att erbjuda stöd och behandlingsinsatser. Detta kan begränsa möjligheterna att möta barn på jämlik basis. Ett annat spänningsförhållande rör relationen mellan provision och protection. Den svenska lagstiftningen har en dubbel målsättning: att skydda barn mot övergrepp och andra oacceptabla uppväxtvillkor (child protection) samt att arbeta för barns generella välfärd (child welfare eller provision).

Provision

En nyckelmening i barnkonventionen, artikel 6.2 lyder: "Konventionsstaterna skall till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling." Detta begrepp handlar om barns rätt till basala behov som mat, kläder och hälsovård och grundläggande utbildning. Det handlar också om social trygghet och välfärd och att få eller ha tillgång till särskild service eller särskilda resurser samt fördelningen av resurser mellan barn och vuxna.

Artiklar som, förutom artikel 6, har bäring på begreppet provision är t.ex. artiklarna 18 - om föräldrarnas ansvar för barnets utveckling, 24 - om barnets rätt till hälso- och sjukvård, 26 - om barnets rätt till social trygghet, 27, punkt 1 - om rätten för varje barn till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling, 28 - om barnets rätt till utbildning samt artikel 31 - om barnets rätt till vila och fritid, lek och rekreation.

Protection

Denna princip handlar om barnets rätt till vuxnas skydd eller beskydd. Principen konkretiseras bl.a. i artikel 19 som innehåller regler om skydd mot övergrepp. Ansvaret åvilar i första hand föräldrarna, men även staten. Begreppet innefattar såväl det skydd som alla barn behöver för sin överlevnad och utveckling som barns rätt att skyddas mot övergrepp, utnyttjande och vanvård, dvs. särskilda insatser till förmån för utsatta eller hotade grupper av barn. Begreppet står också för skydd mot faror i den fysiska miljön liksom mot alla former av diskriminering. Andra artiklar, förutom artikel 19, med koppling till protection är t.ex.

artikel 2 - om skydd mot diskriminering, artikel 20 - om statens ansvar för barnet vid vanvård eller misshandel, artikel 24 e) - om säkerställande av att grupper i samhället får information om förebyggande av olycksfall, artikel 34 - om barnets rätt till skydd mot sexuella utnyttjanden och övergrepp samt artikel 37 - om barnets skydd mot olagliga eller godtyckliga frihetsberövanden.

Participation

Uttrycket Participation står för en grundläggande mänsklig rättighet som innebär barns rätt till inflytande och medbestämmande. Artikel 12 om barnets rätt att komma till tals är förstås själva kärnan i detta begrepp. Artikeln handlar om barns rätt att medverka vid alla sådana avgöranden som rör deras situation och omgivning, allt efter ålder och mognad. Det kan vara frågor som berör barnet på ett mer personligt plan som vårdnads- och umgängessituationer eller när beslut fattas inom socialtjänsten.

Men artikeln handlar också om barn och ungdomar som grupp och deras rätt till inflytande. Övriga artiklar som hör till detta begrepp förutom artikel 12 och 13 är artikel 14 – om barnets rätt till tanke-, samvets- och religionsfrihet, artikel 15 – om barnets rätt till föreningsfrihet och fredliga sammankomster samt artikel 17 – om barnets rätt till information.

Prevention

Begreppet prevention innefattar barns rätt till förebyggande åtgärder som gäller hälsa, välfärd, rehabilitering, psykisk och fysisk miljö eller vanvård, misshandel och övergrepp. Här betonas vikten av en utvecklad primärhälsovård, liksom betydelsen av förebyggande hälsovård och verksamheter som skolhälsovård och elevvård, mödravårds- och barnavårdscentraller. Detta konkretiseras t.ex. i artikel 24 - om barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa. Andra artiklar, förutom artikel 24, som hör ihop med prevention är t.ex. artiklarna 3, punkt 3 – om verksamheters utformning när det gäller tillsyn, säkerhet, personalens lämplighet och antal, 33 – om åtgärder för att förhindra att barn använder narkotika eller andra droger samt 35 – om åtgärder för att förhindra olovligt bortförande eller handel med barn.

Promotion

Prevention och promotion är begrepp som ligger nära varandra. Promotion handlar dock mer om att långsiktigt förebygga, i meningen att övergripande främja hälsa och goda levnadsvillkor och att stödja s.k. friskfaktorer. Promotion innebär också barns rätt till information och kunskap samt material, som främjar deras fysiska, psykiska, sociala, andliga och moraliska hälsa. Både prevention och promotion har t.ex. anknytning till artikel 24 och 39 som behandlar barns rätt till bästa uppnåeliga hälsa, sjukvård och rehabilitering. Andra artiklar som hör till promotion är t.ex. artikel 23 – om det handikappade barnets rätt till ett fullvärdigt liv, artikel 29 – om syftet med utbildning som ska främja barnets alla möjligheter samt artikel 42 – om statens ansvar för att göra konventionens innehåll allmänt känt hos såväl vuxna som barn.

Centrala begrepp

Barnperspektiv, barns rättigheter, barns behov och kompetens och delaktighet är alla begrepp som hänger nära samman. Alla är viktiga för att kunna öka förståelsen för barns position i den sociala barnavården.

Barnkonventionen är ett viktigt incitament för att söka kunskap om barns villkor och vardag samt för reflektion och diskussion om innebör-

den i de, ibland vaga och även mångtydiga begrepp, som präglar barnavårdsarbetet.

Barnperspektiv och barns delaktighet

Under de senaste 10–15 åren har det skrivits mycket om begreppet barnperspektiv och alltjämt publiceras nya artiklar där begreppet blir föremål för utveckling och omtolkning. Gunilla Halldén (2003) framhåller att begreppet barnperspektiv är mångtydigt och visar med referens till Leena Alanen (2001) att barnperspektiv inte enbart avser barns egna perspektiv utan även en analys av de villkor barn lever under.

En tolkning är att utgå från omvärldens eller samhällets barnperspektiv dvs. vår samlade kunskap om barn, den kunskap man som vuxen kan använda sig av, när man vill försöka tänka och handla utifrån ett barnperspektiv. Det inkluderar att ta hänsyn till sammanhanget och vara medveten om att barnperspektivet är kopplat till tidpunkt i historien och plats i världen. Samhällets barnperspektiv kommer t.ex. till uttryck i FN:s barnkonvention och i regeringens barnpolitik. Den norske barnforskaren Per Olav Tiller (1991) var den förste som definierade begreppet barns perspektiv med utgångspunkt i barnet: Det är vad barnen ser, hör, upplever och känner, som är deras verklighet.

Vi kan göra en åtskillnad mellan barns eget perspektiv och ett generellt barnperspektiv som handlar om vuxnas perspektiv på barn, utifrån deras olika positioner och relationer till barn. Vuxna har ansvar för att tillvarata barns villkor, verka för barns bästa och uppmärksamma konsekvenser för barn av olika beslut. Det handlar således inte bara om att lyssna på barn och dokumentera deras utsagor. Att som vuxen ta reda på vad barn känner, upplever och vill måste få konsekvenser för vuxnas ställningstaganden och åtgärder med utgångspunkt i barns behov och barns bästa (SOU 1997:116).

Barndomssociologerna (bl.a. Qvortrup 1994; James & Prout 1990) har formulerat en barnsyn som innebär att barn betraktas som aktiva subjekt i konstruktionen och utformningen av sina egna sociala liv. De är inte bara passiva objekt för sociala strukturer eller processer. Barn är kunskapsbärare och "meaning-makers" (Verhellen 2000). Mona Sandbaeck (2004) konstaterar att synen på barn som aktörer i enlighet med barndomssociologin inte är någon trollformel som ändrar allt. Hon konstaterar även att barndomssociologin intresserat sig för normalbarndomen och inte för utsatta barns specifika förhållanden. Ändå tycks vi ta för givet att strävan efter delaktighet är något gott i sig.

Barnombudsmannen (2000) använder följande allmänt hållna definitioner av begreppen delaktighet och medbestämmande: Att vara delak-

tig kan betyda att gruppen eller individen medverkar i eller har vetskap om något. Det kan också handla om att ha del i eller vara inblandad i något. Med medbestämmande menas att individen eller gruppen har rätt att utöva visst inflytande över beslutsfattande.

Barns behov

Kartläggning av barns behov är en förutsättning för att kunna ta ställning till vad som är barnets bästa. Genom de definitioner av de sju behovsområdena, som formulerats av de engelska forskarna bakom Looking After Children System, LACS (Parker et al 1991, Ward 1995), har socialarbetarna fått en kunskapsgrund som stöd för sitt arbete med identifikation, kategorisering och beskrivningar av barns behov på ett "objektivt" sätt, grundat i vetenskap och beprövad erfarenhet.⁵ De sju behovsområdena som ursprungligen utvecklades av Roy Parker (Parker et al 1991) och hans kolleger på uppdrag av Department of Health, ansågs vara av grundläggande betydelse för alla barn under uppväxtåren och bidra till god livskvalitet i vuxenlivet. Följande frågeställningar var centrala: Hur utvecklas barnet i förhållande till de mål som finns för alla barn i samhället? Har barnet tillgång till de insatser som krävs för att det skall kunna utvecklas optimalt? Placerade barns⁶ utveckling skulle med utgångspunkt i denna kunskap om barns utvecklingsbehov kunna följas upp och utvärderas på ett systematiskt sätt. Forskarna (Department of Health 2000) påpekar att beskrivningarna avser att vara illustrativa snarare än att omfatta samtliga aspekter som kan rymmas inom varje behovsområde.⁷

Barns behov är ett omdiskuterat begrepp och flera olika brittiska forskare har bidragit med var sina definitioner (t.ex. Tunstill & Aldgate 2000). En kritiker som satt det engelska systemet under luppen är P. M. Garrett vid universitetet i Nottingham (Garrett 1999, 2002, 2003). Han har bl.a. kritiserat forskarna bakom LACS för deras anspråk på objektivitet i beskrivningarna av de sju behovsområdena. Garrett (1999) fäster uppmärksamheten på och är kritisk till den syn på barn som återspeglas i forskarnas definitioner av "socialt uppträdande", och "identitet". De intervjufrågor som skall ställas till barnen utifrån bedömnings- och insatsformuläret om socialt uppträdande är, enligt Garretts uppfattning, normativa och präglade av ambitionen att forma barn till goda vuxna i stället för att erkänna barndomens egenvärde och barns olikheter. Frågorna som ställs om identitet är inte utformade så att de fångar den komplexitet som inryms i begreppet med tanke på problemen i ett mångkulturellt samhäl-

⁵ Dvs. de behovsområden som inryms i BBIC-triangeln.

⁶ Barn i samhällsvård dvs. i familjehem eller institutionsvård.

⁷ I Rasmusson (2004) återfinns en mera uttömmande beskrivning av de sju behovsområdena.

le. Garrett efterlyser en diskussion om barndomens föränderlighet och därmed synen på och definitionerna av barns behov som sociala konstruktioner.

Även i Sverige har barns behov blivit föremål för utredningar, diskussion och problematisering (Andersson & Hollander 1996, Mattson 2002). I den statliga utredningen, *Barns behov och föräldrars rätt* (SOU 1986:20), återfinns en grundlig teoretisk genomgång av barns behov, som alltså ofta refereras (se t.ex. SOU 1997:116). Utredningen skiljer på grundläggande behov och övriga viktiga uppväxtbehov. Bland de sistnämnda återfinns "att få påverka sin situation" och "att få ta ansvar i förhållande till sin förmåga". Barns delaktighet och medbestämmande betecknas både som grundläggande rättigheter och viktiga utvecklingsbehov.

Att tänka med utgångspunkt från begreppen barnets behov och barnets intressen kan vara ett sätt att medvetandegöra egna synsätt och att skilja på barns och vuxnas perspektiv. Juristen Titti Mattsson anger följande definitioner, som ger vägledning till att kunna urskilja barns och vuxnas behov och intressen.

Barnets behov: handlar om vuxnas åsikter om barn – dels om barn i allmänhet och dels om det enskilda barnet.

Typiska behov: sådana behov som vuxna anser att barn vanligen har. Dessa uppfattningar kan komma från sakkunniga experter och lekmän, vilkas åsikter i sin tur kan grundas i vetenskapliga studier eller vedertagna uppfattningar om barns behov.

Specifika behov: är sådant som vuxna anser att just detta barn behöver. Det är framför allt vuxna i barnets närmiljö som känner barnet och som därmed kan uttala sig om det enskilda barnets behov.

Barnets intressen: framkommer genom att barnet får uttrycka sig på något sätt.

Barnets typiska intressen: barnets uppfattning om vad barn i allmänhet behöver.

Barnets specifika intressen: det enskilda barnets tankar, önskningar och känslor, det varje enskilt barn uppfattar som viktiga just för henne eller honom. Det är ett subjektivt betraktelsesätt av vad barnet behöver, ett s.k. inifrånperspektiv (Mattsson, s 37–39).

För socialarbetare är det, trots begreppets mångtydighet, fundamentalt att tala om mänskliga behov, hur dessa kan identifieras, beskrivas och mötas. Jim Ife, australiensisk professor i socialt arbete och social administration, argumenterar för en kombination av rättighets- och behovstänkande;

A social work practice based on human rights framework can both enrich and contextualise ideas of needs and justice so that they become more powerful and more useful. Instead of seeing social work practice as about the assessment and meeting of human needs, we can see it as about defining, realising and guaranteeing of human rights.

Judgements of need are both value/judgements and also judgements reflecting expertise. Social workers should seek to identify the rights issues behind the statements of need that they make every day" (Ife 2000, s 76).

Barns kompetens

Ingrid Runesson (2003), sjuksköterska som forskat om barns delaktighet i sjukvården, erinrar om att ett barn kan uppträda moget för sin ålder i en situation och omoget i en annan. Hon är kritisk till att begreppen mognad, kapacitet och kompetens används som om de vore utbytbara. Kompetens kan placeras längs ett kontinuum – från full kompetens i relation till en given uppgift vid ett särskilt tillfälle till total oförmåga vid ett annat tillfälle. Det betyder att det är viktigt att tänka både i termer av specifik och generell kompetens.

Den engelska barnforskaren Garison Lansdown (2005) har på uppdrag av UNICEF ägnat en 50-sidig rapport enbart åt att utreda innebörden i artikel 5 i barnkonventionen, en artikel som handlar om föräldrarnas eller andra vuxnas ledning.

Konventionsstaterna skall respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar eller, där så är tillämpligt, medlemmar av den utvidgade familjen eller gemenskapen enligt lokal sedvänja, vårdnadshavare eller andra personer som tagit lagligt ansvar för barnet, eller på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention.

Lansdown använder uttrycket "evolving capacities" och utvecklar innebörden i detta ur en mängd olika aspekter. Det handlar om hur barnet utvecklar sin kompetens under livsloppet och hur barnet behöver skydd och möjlighet till delaktighet i olika sammanhang och på olika områden för beslutsfattande. Barns "evolving capacities" behöver förstås och undersökas utifrån tre begreppsramar:

- Som ett begrepp för utveckling, där barns utveckling, kompetens och spirande personliga autonomi främjas genom förverkligandet av barnkonventionen.
- Som ett begrepp för "participation" och "empowerment" som betonar barnets rätt till respekt för sin förmåga och vuxnas ansvar att ge

barnet möjlighet att utöva sina rättigheter i överensstämmelse med deras ålder och mognad.

- Som ett begrepp för "protection", som erkänner barns rätt till skydd mot att utsättas för faror, att slippa ta alltför stort ansvar med hänsyn till deras ålder och mognad.

Modeller för analys av barns och föräldrars delaktighet

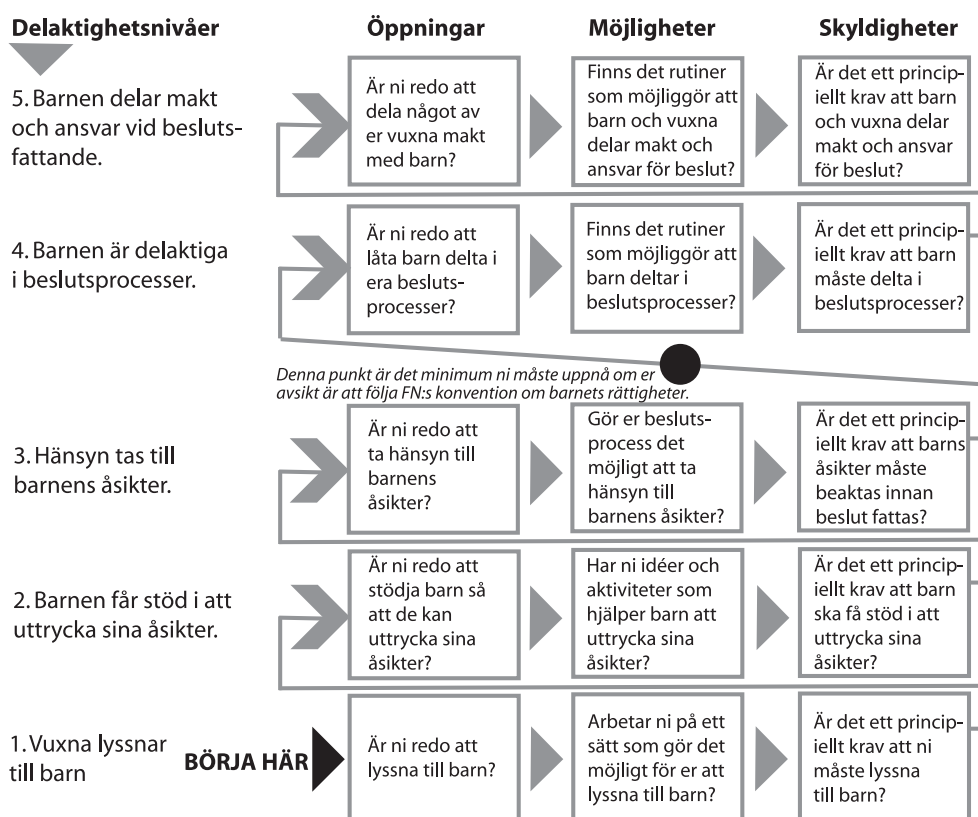
När jag letat i litteratur från skilda ämnesområden, som behandlar barns och föräldrars ställning och rättigheter, har det tydligt framgått att det finns en "familjediskurs" (eller "kärnfamiljdiskurs") och en "barnperspektivdiskurs". Teorier och begrepp om föräldrars respektive barns delaktighet behandlas ofta av olika författare var för sig på liknande men ändå skilda sätt. Olika modeller har utvecklats som verktyg för att analysera innebörden i och olika nivåer av barns respektive föräldrars delaktighet och medbestämmande. Karaktäristiskt för dessa modeller är också att de utvecklats i andra kontexter än den sociala barnvården. Socialt arbete står inför utmaningen att försöka föra samman barns och föräldrars perspektiv utifrån en helhetssyn där hänsyn tas till olika parter som enskilda individer och samtidigt omfattar ett familjeperspektiv. Nedan presenteras ett par exempel på analysmodeller för barns respektive föräldrars delaktighet.

Barns delaktighet

Harry Shier (2001) har formulerat nedanstående modell för analys av barns delaktighet. Modellen ger en struktur för olika nivåer av delaktighet. Begreppen öppningar, möjligheter och skyldigheter syftar på en organisations benägenhet att arbeta för att principen om delaktighet skall kunna förverkligas.

Figur 5. Modell för analys av barns delaktighet (Shier 2001)

Shier's delaktighetsmodell

Modellen baseras på fem nivåer av delaktighet:

Vuxna lyssnar på barn. Detta innebär att barn får uttrycka sig och blir lyssnade på av ansvariga vuxna. En föreställning som finns är att barn inte är intresserade av att delta i beslutsfattande utan hellre gör något annat. Detta visar sig inte stämma då olika rapporter visar att många barn uttrycker en önskan om att ha mer att säga till om.

Barn får stöd i att uttrycka sina åsikter. Det finns många orsaker till varför barn inte uttrycker sina synpunkter, blyghet, dåliga erfarenheter m.m. För att barn skall kunna uttrycka sig öppet och med tillit måste de vuxna som arbetar med barn stötta dem till att ta sig över tröskeln och säga vad de tycker. Skillnaden mellan nivå ett och två är att vuxna på nivå två ger barnet utrymme att uttrycka sig genom att ge sitt stöd och positiv förstärkning.

Hänsyn tas till barnens åsikter. På den första nivån lyssnar vuxna på barn, på den andra arbetar de också aktivt för att barn skall kunna uttrycka sig. Det finns dock inga garantier för att man tar hänsyn till det barnen sagt och att det påverkar det beslut som fattas. På denna tredje

nivå väger man in det barnet säger, men det är inte säkert att man beslutar i enlighet med barnets önskemål. Det är viktigt att ge barnet återkoppling och förklara hur och varför ett visst beslut fattades.

Barn är delaktiga i beslutsprocesser. Här har vuxna bjudit in barn och tagit steget från konsultation till aktivt deltagande i beslutsfattandet. Barn är direkt involverade där beslut fattas. Exempel på skillnaden mellan nivå tre och fyra är att man på nivå tre frågar vad barnet tycker och tar med det i beräkningen när man t.ex. skall göra ett aktivitetsprogram. På nivå fyra möts barn och vuxna, planerar och fattar beslut tillsammans.

Barn delar makt och ansvar vid beslutsfattande. Det finns en liten skillnad mellan nivå fyra och fem. Barnen är aktivt med i processen kring beslutsfattande på nivå fyra, men deras makt att påverka besluten kan vara begränsad. På nivå fem delas emellertid makt och ansvar fullt ut mellan barn och vuxna, vilket ofta innebär att vuxna får avsäga sig en del av sin makt.

På varje nivå finns ytterligare tre steg; öppning, möjlighet och skyldighet. Dessa begrepp används för att analysera olika organisationers sätt att erkänna sig till principerna om barns delaktighet och medbestämmande.

En öppning uppstår så snart en organisation är beredd att börja tillämpa principerna. Möjligheten uppstår då de vuxna, med mandat och ansvar för barnet/barnen, kan börja arbeta praktiskt i enlighet med någon av de angivna nivåerna i modellen. Organisationen har visat sitt engagemang för saken genom att erbjuda utbildning och tid för att kunna utveckla nya arbetssätt. Skyldigheten uppkommer då organisationen fattat beslut om att förverkliga ett visst program utifrån modellen. Personalen blir skyldig att arbeta enligt programmet som blivit en integrerad del i det dagliga arbetet. Tillämparen kan successivt träna sig i att svara på de frågor som ingår i modellen för att så småningom kunna nå högre och högre nivåer (a.a.).

En annan modell, som refereras flitigt och som tolkats i relation till barns delaktighet i många olika sammanhang, är den som formulerats av Roger Hart (1992) utifrån Sherry Arnsteins modell för analys av olika grader av medborgardeltagande i samhällsplanering. Varje steg i modellen anger en viss grad av delaktighet eller icke-delaktighet – från manipulation nederst på stegen till medborgarkontroll på den översta stegpinnen.

Dahlstrand (2004, s 53) refererar till Hart's modell och utgår från att barnet kan ha tre olika roller i familjerättsliga processer, nämligen *informant* (visst inflytande), *medaktör* (medbestämmande) och *aktör* (självbestämmande). De olika rollerna innebär skillnader i graden av inflytande

som barnet har på det beslut som skall fattas. Att ha rollen som informant betyder att barnet ges möjlighet att berätta om sin situation och om eventuella önskemål och åsikter. I rollen som medaktör bidrar barnet inte bara med sin kunskap om sin situation utan också med sina personliga uppfattningar. Det är viktigt att föra en dialog med barnet och att tillsammans finna lösningar. Rollen som aktör innebär att barnet i hög grad anses kompetent nog att fatta egna beslut. Det innebär att i en bedömning av vad som är barnets bästa ges barnet tolkningsföreträde.

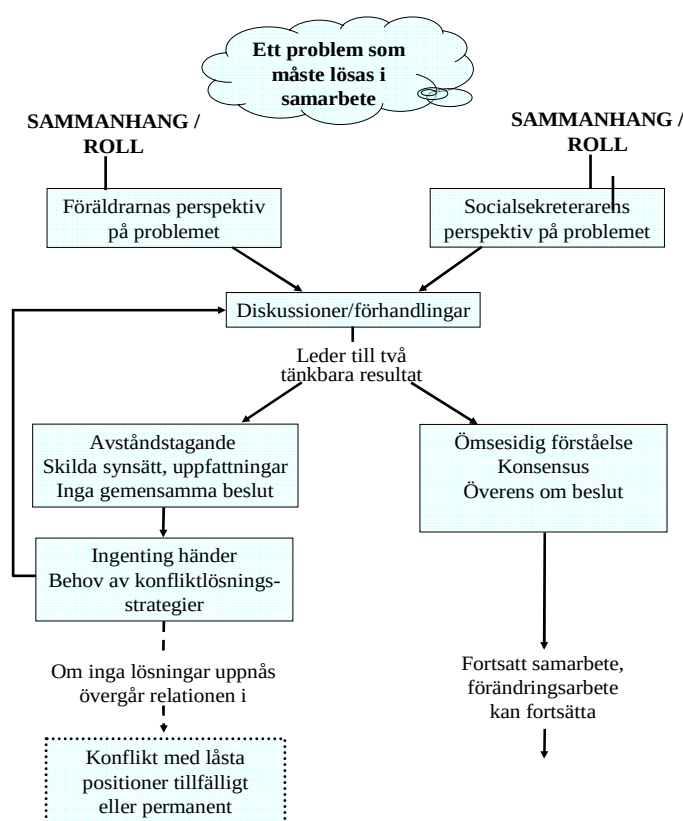
I både Shier's och Hart's delaktighetsmodeller inkluderas vuxnas ansvarstagande. Barnet skall inte lämnas ensamt med beslut, utan ett sådant skall alltid fattas i samråd med vuxna. Den svenska barnkommittén varnar för att underskatta vuxnas betydelse för ett ökat inflytande och deltagande för barn. Det kan tyckas, menar kommittén, att ett överlämnat ansvar för beslutsfattande till barnen är den högsta formen av inflytande för barn, men en sådan attityd kan i själva verket vara ett sätt för vuxna att slippa ta ansvar. Överlämnande av ansvar skall ske successivt, i förhållande till barnets ålder och mognad (SOU 1997:116). Ansvarsfrågan inrymmer olika dimensioner. Ibland handlar det om att barn måste avbördas ansvar som det är den vuxnes uppgift att axla. Barn skall inte ges ansvar för att ta ställning i frågor där de inte har en chans att överblicka konsekvenserna av sina val. I andra sammanhang handlar det om att ge barnet ansvar, visa förtroende och tillit till barnets egen förmåga att handskas med sitt liv och finna egna strategier. Principen om barnets rätt att komma till tals är enligt barnkonventionen underställd principen om barnets bästa, artikel 3. Bedömningen av vad som kan anses vara ett barns eller en grupp barns bästa skall alltid göras av vuxna som har ansvar för beslutet. Till detta kommer att rätten för barn och unga att uttrycka sina åsikter är just en rättighet, men inte en skyldighet. Barn ska inte pressas till att uttala sig (Barnombudsmannen 2002).

Föräldrars delaktighet

Martin C. Calder (2003) beskriver olika delaktighetsmodeller som en socialarbetare har att välja bland i sina relationer till föräldrar. Skillnaderna mellan modellerna ligger i på vilket sätt socialarbetaren utövar sin makt och vilket utrymme som ges för klienterna. Han refererar till Smale et al (1993) som använder begreppen "questioning model", "exchange model" och "procedural model". Calder förespråkar "the exchange model", som karaktäriseras av att socialarbetarna koncentrerar sig på utbyte av information mellan sig själva, klienten och andra berörda. Denna modell har likheter med den "förhandlingsmodell" som beskrivs av Dale (1996). De olika parterna i en utredning bygger upp sina förväntningar

på varandra utifrån vedertagna normer och de roller och maktförhållanden som råder i det aktuella sammanhanget. Dale ställer frågorna: vem är den professionelle, vem är barnet, vem är föräldern? Enligt förhandlingsmodellen finns en arbetsrelation där parterna använder förhandlingar och gemensamt beslutsfattande samt löser meningsskiljaktigheter i syfte att nå förändringar av gemensamt intresse. Utgångspunkten är att föräldrarna och de professionella har olika perspektiv och att var och en bidrar med värdefulla kunskaper till utredningen. Utgången av en förhandling kan antingen innebära att parterna är överens eller inte. En möjlig utgång är att det uppstår en olöslig konflikt som förhindrar fortsatt samarbete. Att parterna är oense betyder emellertid inte nödvändigtvis ett misslyckande. Dale betraktar samarbete som en cyklisk process där ståndpunkter skiftar fram och tillbaka mellan enighet och oenighet, ömsesidig förståelse och skilda ståndpunkter.⁸

Figur 6. "Partnership" socialsekreterare – föräldrar. Förhandlingsmodell (efter Dale 1996)

⁸ Modellen illustrerar samarbetet mellan professionella och föräldrar till barn med funktionshinder.

Dagens samhälle karaktäriseras av ändrade familjemönster och en ökande individualisering (Bäck-Wiklund 2001), förhållanden som tillsammans med en ny syn på barn ställer de professionella i socialtjänsten inför nya utmaningar. Under senare år har även könsperspektivet i socialt arbete fått ökad uppmärksamhet (Socialstyrelsen 2005 c, Lundström & Sallnäs 2003). I detta innefattas även personalens könsfördelning. Ungefär 70 % av socialcheferna, eller motsvarande, ansåg att personalens könsfördelning hade betydelse för vilka insatser eller vilket stöd som manliga respektive kvinnliga brukare får av socialtjänsten (Socialstyrelsen a.a.). Forskning visar att den sociala barnavården speglar traditionella föreställningar, framför allt i agerande gentemot föräldrarna. Brister hos främst mamman avgör om ett barn placeras utanför hemmet (Sundell & Ege-lund 2001). Detta betyder att det är viktigt att urskilja barn och föräldrar både som enskilda individer och delar i familjesystem, vars sammansättning kan vara mycket varierande. Även etnicitet har under 1990-talet fått ökad plats på dagordningen i socialt arbete (Lundström & Sallnäs 2003).

Sammanfattning

I detta kapitel har olika centrala begrepp och teoretiska ingångar till förståelsen av barnperspektiv och delaktighet behandlats.

Delaktighet kan förstås som etisk princip och värdegrund i socialt arbete med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna, som ett mänskligt behov och som en välfärdsindikator. Vilken synvinkel vi än väljer är det väsentligt att söka förståelse för begreppens innebörder med utgångspunkt i det sociala arbetets kontext – den politiska styrningen, lagstiftningen, de organisatoriska förutsättningarna, samt de formella procedurer och rutiner som används i utredning, planering och uppföljning av enskilda fall. Flera av de begrepp som är i bruk är mångtydiga och föränderliga. Innebörderna kan därför behöva definieras och konkretiseras i relation till varje enskilt barn och varje konkret situation.

Barnkonventionen utgör en viktig värdegrund för socialt arbete med barn och unga och jag har därför givit särskilt utrymme för att förklara innebörden i konventionen utifrån de ”de fem P:na” – provision, protection, participation, prevention och promotion.

Barns delaktighet är det centrala, men kan inte särskiljas från föräldrarnas delaktighet. Olika modeller har utvecklats för att underlätta analyser av delaktighet på olika nivåer i relation till barn respektive föräldrar. Karaktäristiskt för de modeller, som rör barn, är emellertid att de utvecklats i andra kontexter än socialt arbete. Den beskrivna modellen för

”partnership” med föräldrar har utvecklats utifrån erfarenheter av samarbete mellan professionella och föräldrar till barn med funktionshinder. Jag har inte kunnat finna någon modell, som inbegriper både barn och föräldrar.

I rapportens slutkapitel återkommer jag till figur 1, där jag satt ett frågetecken för hur vi skall förstå de ramar och utrymmen som finns för barns delaktighet i den sociala barnvården. Jag försöker räta ut frågetecknet och presenterar en skiss till en modell över faktorer av betydelse för att närmare kunna identifiera gränser och utrymme för barns och föräldrars delaktighet i dessa sammanhang.

Delprojekt I: Socialtjänstens barnutredningar, projekt Slalom

Inledning

Detta kapitel handlar om den ena av de två delstudierna i KUBAS. Projektet fick redan i starten namnet "Slalom" utifrån den föreställning vi hade om den process som väntade. Det gäller att ha fast på fötterna på den slingriga bana, som vi föreställde oss att projektarbetet skulle komma att innebära. Projektet omfattar fallstudier rörande två vanliga barnvårdsutredningar och en vårdnadsutredning. Kapitlet inleds med en metodbeskrivning, där jag redogör för tillvägagångssättet i samarbetet mellan forskning och praktik (för närmre beskrivning, se Sunesson & Tops 2006). Därefter följer "täta" beskrivningar av de tre fallen med efterföljande analys.

Tillvägagångssätt

Inledningsvis (januari 2004) bildades en projektgrupp bestående av en utvecklingsledare och därtill projektledare i BBIC vid sociala förvaltningen, en enhetschef inom enheten för barn och familj och därtill utbildare i BBIC, en fristående handledare med uppdrag inom förvaltningen samt forskaren. Denna grupp började tillsammans skissa på en projektplan, som i en preliminär version förankrades hos verksamhetschefen. Samtliga socialsekreterare inom enheten för barn och familj inbjöds till ett möte där projektidéerna presenterades. Enligt önskemål från chefen för familjerättsenheten informerades senare även socialsekreterarna. I dessa möten inbjöds intresserade socialsekreterare att anmäla sitt intresse för deltagande i projektet. Avsikten var att alla de funktioner/personer som vanligtvis arbetade med och kring en utredning skulle medverka i projektarbetet.

Idén om att använda fallstudier som metod fanns med redan från början, men utvecklades allt efterhand som diskussionerna inom projektgruppen och med socialsekreterarna gick vidare. Även om det i förstone var mycket lätt att komma överens ägnades åtskillig tid åt formuleringarna i projektplanen. Vi valde att skriva en gemensam plan som inkluderade både forskning och utvecklingsarbete. De olika medlemmarna i projektgruppen bidrog med olika textavsnitt men det var forskaren som stod för att föra samman de olika delarna till en sammanhängande text.

Denna text utväxlades många gånger fram och tillbaka och det tog flera månader innan alla delar i planen blivit ordentligt genomdiskuterade. En av de frågor vi hade att ta ställning till gällde skiljelinjen mellan forskning och utvecklingsarbete.

Utvecklingsarbetet gick ut på att försöka skapa optimala möjligheter för att göra bra utredningar med barns och föräldrars delaktighet som ledstjärna. Utvecklingsledaren skulle ge särskilt stöd till socialsekreterarna i arbetet med dokumentationen (enligt BBIC) i de tre valda utredningarna. Därtill erbjöds socialsekreterarna handledning i form av processhandledning (se bilaga 1) samt förstärkt arbetsledning med utgångspunkt i en struktur för utredningsplanering, vårdbehovsdiskussion samt stöd i arbetet med analys och bedömning. Olika försök skulle göras för att finna en struktur för barnsamtal i utredningar. Forskarens uppgift var att göra intervjuer med socialsekreterare, barn och föräldrar om deras upplevelser av kontakterna med socialtjänsten. Genom denna arbetsfördelning gjordes en skiljelinje mellan utvecklingsarbete och forskning.

Som ett led i förberedelsearbetet ingick forskarens intervjuer med de sex socialsekreterare⁹ som anmält sitt intresse för projektet. Intervjuerna syftade till att samtala om socialsekreterarnas tidigare erfarenheter och deras motiv för att engagera sig i Slalom. De gav alla uttryck för stort engagemang i sitt arbete med barnutredningar. Alla uppgav att de trivdes med sina arbetsuppgifter. Fyra av de medverkande hade lång eller mycket lång erfarenhet av socialt arbete (mellan 6 till 35 år), en socialsekreterare var helt nyutexaminerad och en hade något års erfarenhet. Att medverka i Slalom uppfattades som en möjlighet att förkovra sig, fördjupa sig i barnperspektivet och att få feedback på sitt arbete.

Syfte och frågeställningar

Syftet med Slalom är att, i nära samarbete mellan forskning och praktik, söka kunskap om de processer som bestämmer barnutredningars utformning samt att fördjupa förståelsen för innebörden i barns och föräldrars delaktighet i dessa sammanhang. Vi har arbetat med utgångspunkt i följande frågeställningar:

- Vilka tillvägagångssätt används och vilket utrymme kan skapas för barns och föräldrars delaktighet inom de formella och juridiska ramar som omger utredningar inom socialtjänsten?
- Vilka dilemman aktualiseras och hur kan dessa hanteras av socialsekreterarna?
- Vilka erfarenheter och upplevelser har föräldrar och barn av att delta i och vara föremål för en utredning?
- Vilket slag av kunskap vill och kan barn och föräldrar tillföra en barnavårdsutredning? Hur kan denna beaktas och tas tillvara under hela utredningsprocessen och i dokumentationen?

⁹ Två socialsekreterare från familjerätten och fyra från enheten för barn och familj.

- Hur och utifrån vilka frågor kan arbetsledare och handledare leda och stödja socialsekreterarna i utredningsarbetet?
- Vilka andra kunskaper (vetenskap och beprövad erfarenhet) om barns behov, föräldrars förmåga och faktorer i familj och miljö använder socialsekreterarna sig av i kartläggning, dokumentation, analys och bedömning?
- Vilket ömsesidigt lärande medför samarbetet mellan forskning och praktik och vilka kunskapsbehov aktualiseras?

Det är de tre förstnämnda frågeställningarna som fokuseras i denna del av rapporteringen. Övriga frågeställningar belyses i forskarantologin.

Metodval

Studien har bedrivits i form av kvalitativa fallstudier omfattande 3 familjer med 6 föräldrar och 1 + 2 + 2 barn som utretts genom socialtjänsten (1 vårdnadsutredning och 2 vanliga barnavårdsutredningar). Kvalitativa fallstudier definieras som intensiva, helhetsinriktade beskrivningar av en enda enhet eller företeelse (Merriam 1994). Mångfald och djup snarare än bredd eftersträvas. Valet av metod motiveras av vårt kunskapsintresse att komma så nära det studerade fenomenet som möjligt och med utgångspunkt i flera olika perspektiv. Återföringen av resultaten till socialsekreterare och chefer var en viktig del i forskningsstrategin. Fallstudien har således samtidigt prövats som pedagogisk metod, där fallbeskrivningarna och forskarens bearbetning och analys bildat underlag för diskussion och reflektion. Vi har funnit stöd i tidigare forskning, som visat att det finns mycket att lära genom att analysera händelseförloppet och handläggningsprocessen i svåra barnavårdsfall. Fallstudien som metod har stor utvecklingspotential i social barnavård, eftersom den gör det möjligt att få ett helhetsperspektiv på barns situation och behov (Andersson m.fl. 2001). Molander (1996) rekommenderar fallstudier när vi som forskare vill studera yrkeskunnande och kunskap i handling. Fallstudier gör det möjligt att få syn på och uppmärksamma den levande kunskapen, det unika och specifika, sådant som vi kan gå miste om när vi i stället inriktar oss mot att finna det universella och generella. Ömsesidigt förtroende mellan forskaren och "de utforskade" kan ge goda förutsättningar för att utnyttja fallstudiers potentialer och på så sätt leda till ömsesidigt lärande (a.a.).

Var och en av fallstudierna omfattar intervjuer med båda föräldrarna tillsammans och med barnet enskilt, intervjuer med de båda handläggande socialsekreterarna var för sig och ingående läsning av akten (utredningar och journalanteckningar). Genom flera olika källor har vi sökt

efter många olika infallsvinklar och perspektiv avsedda att dokumenteras i s.k. "thick descriptions".

Parallellt med forskarens egna studier har forskare och praktiker mötts i dialog genom s.k. reflekterande processer, där olika innebörder i begreppet delaktighet prövats och diskuterats.

Urval

Urvalet av de fall som studeras har gjorts av arbetsledarna med utgångspunkt i ett antal kriterier som ställts upp av projektgruppen.

- Ansvariga socialsekreterare är intresserade av att medverka i projektet.
- De valda barnavårdsutredningarna skall grundas i anmälan.
- Den valda vårdnadsutredningen ska inte föranleda barnavårdsutredning.
- Föräldrar och barn ger sitt samtycke till att intervjuas av forskaren.
- Barnet har tillräcklig ålder och mognad för att delta i enskilda samtal med socialsekreteraren och forskaren.

Detta urvalsförfarande kan förstas kritiserat på olika sätt. Att arbetsledaren stått för urvalet och att socialsekreterarnas inställning och motivation fått så stor betydelse står inte i överensstämmelse med ett strikt vetenskapligt tillvägagångssätt. I stället borde urvalet ha gjorts av forskaren utifrån vedertagna principer för urvalsförfarande och utan inflytande från någon av dem som skulle arbeta med fallet. Projektgruppen övervägde och diskuterade detta noggrant och kom fram till standpunkten att socialsekreterarna måste ges förutsättningar att känna sig delaktiga i en gemensam läroprocess och inte bara vara objekt för forskningen. Varje enskilt fall är unikt och med tanke på det lilla antal fall som av resursskäl kan inrymmas i studien, torde frågan om representativitet eller andra vedertagna kriterier för urvalsförfarandet vara av underordnad betydelse.

Alla de föräldrar som tillfrågades om att medverka i studien tackade ja. De ville gärna säga sitt för att kunna bidra till att socialtjänstens arbete förbättrades. Det blev endast möjligt att intervjua två av de fem aktuella barnen, eftersom föräldrarna inte gav sitt samtycke. Materialet omfattar sammanfattningsvis intervjuer med sex socialsekreterare, två barn, två föräldrar var för sig och två föräldrapar samt aktmaterial i form av utredningar och journalanteckningar. Därtill kommer dagboks- och minnesanteckningar från olika möten.

De valda fallen betecknades av de ansvariga socialsekreterarna som komplicerade och de har alla föranlett ingående utredningar och flera kontakter med berörda familjemedlemmar.

Etiska överväganden

Föräldrarna har tillfrågats om samtycke till medverkan (deltagande i intervju samt samtycke till att forskaren fick ta del av aktmaterial) genom socialsekreterarna som i samband med förfrågan lämnade över ett informationsbrev, som innehöll beskrivning av syftet med projektet, att deras deltagande var frivilligt och att allt material skulle komma att behandlas konfidentiellt. Föräldrarna har i sin tur frågat sina barn om deras samtycke till att bli intervjuade. Eftersom det kommer att vara svårt att helt avidentifiera intervjumaterialet tillfrågades klienterna om det fanns något i deras utsagor som inte fick komma till socialsekreterarnas kännedom. Samtalen mellan forskaren, handläggarna och cheferna kring de enskilda fallen har, med hänsyn till klienternas integritet, skett i små grupper med dem som närmast arbetat med respektive fall. I rapporteringen utelämnas beskrivningar som kan röja familjens identitet. Alla namn är fingerade.

Intervjuer, aktstudier och återföring till praktiken

Studien inleddes med intervjuer med föräldrarna, därefter barnen och sist socialsekreterarna. Slutligen tog jag del av journalanteckningar och utredningar. Alla de medverkande socialsekreterarna intervjuades var för sig. Datainsamlingen gjordes i nära anslutning till att utredningarna avslutats formellt.

Efter att jag avslutat datainsamlingen för vart och ett av de enskilda fallen bearbetade jag materialet genom att föra samman utsagor hämtade från utredningar och journalanteckningar samt från intervjuerna med barn, föräldrar och socialsekreterare. En första bearbetning och analys gjordes utifrån faktorer som främjat respektive hindrat samarbete mellan socialsekreteraren, barn och föräldrar. I de båda barnavårdsutredningarna gjordes bearbetningen och analysen med utgångspunkt i de olika faserna i en utredning – förhandsbedömning, inlednings- och planeringsfas, informationsinsamlingsfas, analys, bedömning och beslut. De olika parternas perspektiv framträdde tydligt i framställningen.

Bearbetningen av vårdnadsutredningen gjordes något annorlunda. Här var det olika intervjupersoners utsagor som gav struktur åt framställningen. Barnens röster fanns alltid med antingen genom utsagor i intervjuerna eller från textavsnitt i utredningar och journaler. Efter detta första steg i analysen fick berörda socialsekreterare och chefer läsa fallbeskrivningen. Till vart och ett av fallen formulerade jag ett antal frågor som bildade utgångspunkt för samtal och diskussion. Nedan följer några exempel på sådana frågor:

- Vad finns att lära beträffande vilka särskilda delaktighetsstrategier som kan behöva utvecklas i den här typen av fall dvs. svåra fall, med tydlig men ändå inte tillräckligt allvarlig problematik för tvångsinsgripande. Fall som återkommer och aktualiseras för utredning upprepade gånger?
- Finns det ”systemfel” i tillgången på insatser och villkoren för myndighetsutövningen som verkar/verkar hindrande för möjligheterna att skapa delaktighet i detta och liknande fall?
- Hur ser ni på BBIC som verktyg i detta fall?
- Hur ser ni på tidpunkten för utredningens avslut? Var den väl vald? Hade det gått att komma längre i utredningen om den givits lite mera tid? Hade det betydelse för möjligheten att göra föräldrar och barn delaktiga i att förändra sin situation?

Avsikten med detta tillvägagångssätt var att ge inblick i forskningsprocessen, att ge tillfälle till dialog, men också att få möjlighet att kontrollera mina tolkningar och få ytterligare underlag till min fortsatta analys. Socialsekreterarna och arbetsledarna gavs möjlighet att blicka tillbaka och reflektera retrospektivt kring det som hänt i fallet. I alla tre fallen kunde olika faktorer som främjat respektive hindrat delaktighet tydligt identifieras både ur socialsekreterarnas och klienternas synvinkel. Socialsekreterarna hade alla konfronterats med etiska dilemman, där de vid avslutningen av fallet inte riktigt känt sig säkra på om de handskats med dessa dilemman på ett riktigt sätt. Alternativa tillvägagångssätt och strategier diskuterades framför allt beträffande barnens delaktighet i utredningarna.

Det har varit en tidskrävande procedur och i efterhand kan övervägas om tillvägagångssättet hade kunnat effektiviseras för att på så sätt ge tidsutrymme för fler fallstudier och flera medverkande. I beskrivningen av forskningsprocessen (Rasmusson 2006 i Sunesson & Tops) framgår betydelsen av att ge mycket utrymme för reflektion och samtal i mötet mellan forskare och praktiker. Att överbrygga den klyfta som finns mellan forskning och praktik kräver tid.

Resultat

I detta avsnitt presenteras först de tre fall, som ingått i studien – Alex, Ulf och Ulla samt Stina och Lars. Därefter följer ett avsnitt som beskriver socialsekreterares syn på förhållandet mellan behandling och insats i en barnavårdsutredning (Alex) och i vårdnadsutredningen (Stina och Lars).

I var och en av fallbeskrivningarna redovisas barnens och föräldrarnas perspektiv så som de kommit till uttryck i mina intervjuer, i akterna och i socialsekreterarnas tolkningar. I redogörelsen innefattas även beskrivningar av socialsekreterarnas strategier och dilemman i handläggningen.

Den inblick som ges i barnens perspektiv förtjänar redan här en särskild kommentar. Barnen var i olika åldrar, mellan 8 och 13 år och hade alla, utom den yngste, tidigare erfarenheter av kontakt med socialtjänsten. För 8-åringen var det första gången han mötte en socialsekreterare. Det är berättigat att ställa sig frågan vad en vårdnadsutredning respektive barnavårdsutredning betyder ur ett barns synvinkel. För yngre barn är en utredning inom socialtjänsten liksom myndigheters och socialsekreterares ansvar och roll abstrakt. Det är svårt för socialsekreterare att förklara på samma sätt som det är svårt för forskaren att ställa begripliga frågor till yngre barn. Eftersom jag bara haft möjlighet att intervjua två av de fem aktuella barnen är svaren som kan ges utifrån min forskning mycket begränsade.

Journalanteckningar och utredningar, som jag tagit del av förmedlar sina bilder av barnens karaktär och egna utsagor. Genom min analys av fallen har jag fått inblick i socialsekreterarnas strategier och tillvägagångssätt för att involvera barnen i utredningarna och deras sätt att beskriva dem i dokumentationen. Beskrivningarna handlar därför till stor del om socialsekreterarnas barnperspektiv och deras tillvägagångssätt för att etablera kontakt med barnen.

De tre fallen

Studien omfattar sammanlagt fem barn inkluderade i tre olika utredningar.

1. **Alex** – barnavårdsutredning om en 8-årig pojke, som aktualiserades genom att han själv gjorde anmälan om han blev misshandlad i hemmet. Familjen hade inte tidigare haft några kontakter med socialtjänsten.
2. **Ulf och Ulla** – barnavårdsutredningar om två 13-åriga barn i samma familj, en pojke och en flicka, om vilka socialtjänsten tidigare gjort utredningar med anledning av allvarliga missförhållanden i hemmet. Fallet har återaktualiserats genom anmälan från socialsekreterare på familjecentral. Ett av barnen har tidigare varit föremål för en vårdnadsutredning.
3. **Stina och Lars** – vårdnadsutredning angående två barn, 9 respektive 14 år, som tidigare utretts inom enheten för barn och familj.

Familjerna består av ett föräldrapar med 3 barn, ett par som separerat och en styvfamilj, där de aktuella barnen bodde i samma familj med sin

respektive mamma och respektive pappa. En av familjerna har utländsk härkomst.

Alex

Utredningen aktualiserade genom anmälan från pojkens skola genom skolsköterskan. Orsaken var att Alex inte vågade gå hem från skolan, han var rädd för att han skulle få stryk av pappan. Han hade varit i bråk med klasskamrater och med läraren, vilket slutade med att han slog till läraren. Alex var mycket rädd för vad om skulle hända när pappan fick reda på vad som hänt. Efter samtal med pojken gjorde socialsekreterarna bedömningen att pojken borde vistas någon annanstans än hemma och såg till att han fick vara hos en släkting över veckoslutet. Detta accepterades av föräldrarna. På måndagen efter det aktuella veckoslutet återvände han hem och en utredning inleddes omedelbart.

Handläggningen

Utredningen påbörjades direkt efter att anmälan inkommit och pågick sedan i fyra månader. Två socialsekreterare, Britt och Viveka, arbetade tillsammans med utredningen. Under utredningstiden hade socialsekreterarna (mestadels var för sig) åtta enskilda samtal med pojken. Vid fem tillfällen hölls samtalen i samband med promenader i staden, på café, varuhus, i hamnen etc. Vid två tillfällen hölls samtalen på socialbyrån och vid ett tillfälle på föräldrarnas arbetsplats. Ett referentsamtal hölls på skolan tillsammans med skolpersonal, därutöver ett par telefonsamtal med läraren. Socialsekreterarna träffade mamman ensam vid sex tillfällen och pappan vid fem tillfällen. Samtal hölls med båda tillsammans vid fem tillfällen.

Den fortsatta redovisningen har lagts upp så att det skall vara möjligt att följa utredningsprocessen genom utredningens olika faser.

Förhandsbedömningen

I samband med anmälan är frågorna om Alex säkerhet den helt dominerande. Är situationen sådan att han skall placeras akut eller kan han vara hemma? Blir han misshandlad eller hotad hemma? Alex hade lämnat en laddad, ganska dramatisk beskrivning av hur pappan slog honom hemma och hur rädd han var för att gå hem. Socialsekreterarna och skolpersonalen tar Alex berättelse på stort allvar, han får berätta och de lyssnar på honom. De finner en lösning som Alex är nöjd med och som föräldrarna accepterar.

Det framgår att föräldrarna känt oro för Alex under en längre tid och av denna anledning sökt hjälp på BUP och i ett familjebehandlingsteam.

Det är dock första gången som familjen har kontakt med socialtjänsten av dessa skäl.

Alex har till och från visat i skolan att han har problem. Han kommer i konflikt med kamrater, är okoncentrerad och gör inte alltid sina läxor. Olika insatser har gjorts från skolans sida för att i samarbete med hemmet stödja Alex och komma tillrätta med problemen.

Föräldrarna bekymrar sig för uppfostran av Alex, han är envis, visar aggressivt beteende och visar ofta ingen respekt för föräldrarna. Han vill bestämma allt. Föräldrarna är hjälpsökande och vill ha råd om hur de skall uppfostra Alex. De är positiva till att medverka i en utredning.

Fadern förnekar under hela utredningen att han någonsin slagit pojken. Detta bekräftas av mamman och syskonen. Alex fick många gånger under utredningstiden frågor om hemsituationen. Han tog aldrig tillbaka det han berättat i skolan i samband med anmälan, men vidhöll att det blivit bättre hemma och att han inte längre blev slagen.

Utredningens inlednings- och planeringsfas

Socialsekreterarna inledde genast kontakten med Alex genom flera och tätt återkommande samtal. Det var lätt att få kontakt med honom; det var ju han själv som sökt hjälp. Han ville gärna träffa socialsekreterarna och även föräldrarna var positiva till att de samtalade enskilt med Alex.

Av journalanteckningarna framgår att föräldrarna suttit och pratat hela helgen om Alex och om familjens situation. Pappa säger att problemen rör hela familjens situation; det handlar inte bara om Alex. Att föräldrarna medger problem främjar möjligheterna till samarbete med socialtjänsten. Samtidigt är pappan mycket arg och upprörd. Föräldrarna berättar i intervjun att de inledningsvis hade en skeptisk inställning till socialtjänsten. De var besvikna på att de inte kunnat få någon hjälp när de tidigare vänt sig till familjebehandlingsenheten. ”Vi trodde att det skulle vara bara snack, men i praktiken var det ganska mycket, stor skillnad”, säger pappan. De kände ganska snabbt tillit till att utredningen skulle kunna ge resultat.

Innan informationsinsamlingen startade gjorde socialsekreterarna en utredningsplan tillsammans med sin arbetsledare. Planen var strukturerad utifrån de sju behovsområdena i BBIC och ett antal frågeställningar: Vad skall utredas? Hur får vi svaren? Vem deltar? När? Denna plan delgavs föräldrarna och socialsekreterarna ville på detta sätt göra utredningen begriplig, överskådlig och mindre hotfull.

Enligt Britt var det mycket svårt att inledningsvis hantera pappans ilska och att göra begripligt vad utredningen syftade till. ”Det var sån fullständig kaos när vi kom in första dan. Han taggade igång när vi började prata

om utredning. Han nekade bestämt till att han slagit pojken.” Socialsekreterarna ”balanserade på en knivsegg”, som Britt uttryckte det. Skulle det överhuvudtaget vara möjligt att etablera en förtroendefull kontakt med denna familj? Socialsekreterarna gjorde bedömningen att det inte fanns någon akut fara för pojkens säkerhet och vinnlade sig om att vinna familjens förtroende genom tät, intensiv kontakt.

Britt beskriver att samarbetet med föräldrarna kring utredningsplanen var ett bra sätt att komma vidare efter det hon upplevde som en misslyckad start. Utredningsplanen bidrog till att skapa trygghet och gav föräldrarna möjlighet till viss kontroll över situationen. Det kaos som rådde inledningsvis gick på så sätt att komma över.

I intervjun uttrycker sig föräldrarna uppskattande om detta tillvägagångssätt:

De förklarade för oss i god tid vad det är dom sysslar med. Vi fick det förklarat kontinuerligt helt enkelt. Vi bad om hjälp och dom ville på riktigt, ärligt ville dom hjälpa oss.

Alex var på ett sätt lätt att få kontakt med, han pratar mycket och gärna. Samtidigt tyckte båda socialsekreterarna att det var svårt att veta om de verkligen förstod honom rätt. De uppger båda i intervjun att de var tveksamma till om han verkligen förstod vad en utredning är och Britt tyckte det var svårt att vara seriös med honom. När samtalen kom in på känsliga frågor, ville han ofta snabbt byta samtalsämne. När jag i intervjun med Alex frågar honom följande: ”om du ska berätta för en kompis vad en socialsekreterare gör, vad skulle du berätta då?” svarar han:

Att dom pratar om hur det går därhemma och alltså t.ex. om man tycker det är tråkigt och så är det nåt som händer därhemma så kanske dom pratar om det.

Informationsinsamlingsfasen

Socialsekreterarna fortsatte samtala med Alex om skolan, situationen hemma och om fritiden. De träffade honom på hans villkor och han fortsatte visa att han tyckte om att träffa socialsekreterarna. ”Emma - dockor” och ”styrkekort” som socialsekreterarna använde sig av som hjälpmedel i samtalen bidrog till att skapa kontakt och ökad förståelse för Alex behov.

Att Alex gärna träffade socialsekreterarna tror Britt beror på att det blev ett avbrott i den tristess han upplevde i vardagen och att han kände trygghet i att socialsekreterarna fanns och höll kontakten med familjen.

Han berättade om sig själv och sin familj med hjälp av Emma - dockor. Av utredningen framgår följande:

Alex berättar om sin familj och släkt. I familjen ställer han upp mamma, pappa, syskonen och sig själv placerar han i mitten med de andra tätt intill sig i en ring. När vi flyttar på dockorna för att fråga något ställer han tillbaka sig själv i mitten och ser till att de andra står alldeles nära honom.

Med övriga dockor ställer Alex upp sin släkt. Han berättar om morfar och att mormor har dött. Hans farmor och farfar bor i xx-stad. Han och pappa brukar hälsa på dem och sist de gjorde det låg det snö på marken. Alex sätter sig och pappa mycket nära varandra och berättar att pappa tjatade på mamma för att de skulle få en son. Han ser glad ut när han säger det.

Med hjälp av s.k. styrkekort berättar Alex om sig själv och sina egenskaper i likhet med vad som framgår av följande exempel.

Alex väljer ut kortet ”Jag är bra på att göra saker”. Han berättar att han är bra på att åka skateboard och rollerblades. Han säger också att han är bra på att vänta, men bara ibland. Han är inte bra på att vänta om fröken säger att han ska lugna sig eller om någon klasskompis går långsamt för att retas.

Viveka uppger i intervjun, att hon på ett sätt tyckte det var lätt att prata med Alex. Hon upplevde inte samma svårigheter som Britt. Enligt Viveka är han väldigt mogen, väldigt öppen och väldigt duktig på att prata med vuxna.

Han är inte rädd för att säga saker. Man kan ställa vilken typ av frågor som helst, han tyckte det var väldigt roligt, tror jag, att umgås med mig. /.../ Det svåra var att veta, att liksom förstå vad det var han sa egentligen. Sa han det som han bokstavligen sa, eller sa han nåt annat? Hur väl kunde han, om man säger, manipulera vuxna? Sa han det jag ville höra?

Föräldrarna upplevde att de samtal som Alex hade, särskilt med Viveka, var ”fruktbärande”. ”Varje dag när han kom tillbaka hem och hade varit ute med Viveka, var han en totalt annan person”, säger pappan i intervjun. Och vidare:

Genom att vi noterade förändringar så ville vi gärna följa upp eller pusha på på något sätt hela tiden. Så fort dom ville träffa Alex så var vi bara glada och vi uppmuntrade dem att göra det utan dröjsmål. /.../ Jag tror att de kunde förstå honom, hans personlighet på ett bra sätt, det var bra, han förstod dem också på något sätt.

I intervjun uttrycker sig pappan, med mammans instämmande, mycket positivt om samarbetet med socialsekreterarna:

Vi upplevde att de gärna ville hjälpa oss för att lösa problemen, inte bara typ att fastställa ett problem, punkt slut. /.../ Det var ett samspel, vi kompletterade varandra, vi och dom, vi gav förslag och idéer

och dom kom med förslag och idéer. Det blev som att vi satte ihop gemensamma riktlinjer helt enkelt. Vi träffades två gånger i veckan. /.../ Vi upplevde dom som våra vänner, dom ville hjälpa oss och vara våra vänner, dom ville hjälpa oss och vara vänner, inte typ som överhöghet.

Föräldrarna berättade i intervjun om hur de fick del av utredningsmaterialet bit för bit och hur socialsekreterarna allt efterhand förklarade vad som skulle komma att hända. De kände stort förtroende och ingenting var oklart. Utredningen bidrog till att öka deras förståelse för Alex behov, att de måste försöka stärka hans självförtroende och ge honom mer tid att uttrycka sig och tala ut. De fick tips och råd om hur de skulle gå till väga i uppfostran och de tyckte sig märka en förbättring. De var angelägna om kontakter och samarbete med skolan för att komma till rätta med problemen där och ge sin son stöd i skolarbetet.

Pappan beskrev i min intervju med honom att han uppfattade socialsekreterarna som ärliga och uppriktiga och han uppskattade att de inte uppträdde anklagande mot honom. De såg honom inte som förövare och litade på hans ord att han inte slagit sin son. Han upplevde att de behandlade "problemets parter" på samma sätt. "Deras agerande ledde till att vi kunde pusta ut och tala om allt vi hade helt enkelt. Och det är ett bra sätt att lösa problemen."

Socialsekreterarna å sin sida upplevde i många stycken familjen som öppen och ärlig, lätt och trevlig att samtala med. Det är en "reflekterande familj", säger Viveka.

Men hur var det med Alex själv? Jag fick i likhet med socialsekreterarna erfara att det kunde vara svårt att tolka Alex svar på mina frågor. Han gav emellertid uttryck för att han i någon mening förstått vad socialsekreterarnas arbete består i. Han berättade i intervjun att det var problem "att mamma och pappa hela tiden slog mig innan". Han tyckte att han fått hjälp, att det varit bra att prata med socialsekreterarna och att han gärna träffat dem. Det är skönt att prata "när man har hjärnan full av saker, som den gången när jag blev helt yr i skolan, jag visste inte, kunde inte göra matte och såna saker för jag hade många saker som jag inte kunde berätta". På min fråga om vad han skulle vilja ge som råd till socialsekreterare som träffar barn i hans situation svarade han:

Att dom pratar ... t.ex. Emma. Dom bara sa vad jag sa så fick dom säga om det var ljug och sånt och så fick dom säga vad dom tyckte. Och det tyckte inte jag. Jag sa vad som gjorde och sånt. Så skulle dom prata med dom om det. Så kunde dom prata om hur dom skulle ordna det och sånt.

Socialsekreterarna prövade ett tillvägagångssätt som innebar att de försökte få kommunikationen att gå fram och tillbaka mellan barn och föräldrar. Ett tillvägagångssätt som Britt kallar "varannan damernas" och som båda socialsekreterarna uppfattade som en bra strategi. Uttalandet från Alex själv tyder dock på att han kände osäkerhet om vad den syftade till.

Dom bara sa vad jag sa och så fick dom (=föräldrarna) säga om det var ljug och sånt och så fick dom säga vad dom tyckte. Och det tyckte inte jag. Jag sa vad dom gjorde och sånt. Så skulle dom prata med dom om det. Så kunde dom prata om hur dom skulle ordna det och sånt. Dom skulle prata med mamma och pappa om vad dom skulle göra och sånt.

Under denna fas av utredningen blev pappan anhållen av polisen misstänkt för brott. Han var borta från familjen i ett par veckor och i detta skede hade mamman och syskonen intensiv kontakt med socialsekreterarna. Den förklaring Alex fick var att pappan var bortrest. Han skulle, enligt föräldrarnas önskemål hållas utanför. Socialsekreterarna förhindrades att berätta sanningen för Alex. Britt berättar att socialsekreterarna tog upp problemet med föräldrarna flera gånger, men de fick blankt nej till att berätta något för Alex.

Socialsekreterarna valde, trots det stora dilemma de upplevde, att inte invända mot den beskrivning som Alex gav dem, nämligen att pappan var bortrest. Viveka tror att Alex egentligen visste, men det svåra var att inte få prata om hur det egentligen var. Han tillät sig själv att tro på att pappa var bortrest i arbetet. Enligt Viveka var Alex hemma när polisen gjorde en husrannsakan, så han visste vad det var frågan om, även om han inte sade något om det. Detta dilemma kom att bli ett hinder i kommunikationen med Alex men blev samtidigt en öppning till att kommunicera mera med mamman.

Skolan bidrog genom lärarna med viktiga kunskaper om Alex och hans situation i skolan både hans skolprestationer och sociala kompetens. En intressant upplysning är t.ex. följande anteckning i journalen: "Det har framkommit av så kallade kompissamtal i klassen att andra barn ser att Alex försöker och att han har förändrats." Under utredningstiden kommer ett bra samarbete till stånd mellan mamman och Alex lärare.

Viveka beskrev att socialsekreterarna inledningsvis var oroliga för att Alex skulle sluta prata. De var rädda för att han skulle tystas av föräldrarna. Men hon trodde inte att så skedde. Hon tror inte att han var rädd för att berätta hur det var hemma. Samtidigt säger hon att det inte går att få klarhet i de förhållanden där ord står mot ord. Det som varit fick de lämna därhän och försöka koncentrera sig på här och nu – situationen.

Sen vad som hänt och inte hänt det vet vi fortfarande inte och det tycker jag är bra att vi inte skriver i utredningen för att då hade man fått ta någons sida och det gjorde vi inte.

Med undantag från de första kontakterna tvivlar socialsekreterarna under hela utredningstiden på Alex trovärdighet. De är fundersamma på om han talar sanning. Även föräldrarnas trovärdighet ifrågasätts av socialsekreterarna. De börjar få en bild av en familj som lever på ett slags livslögn och där man ljuger mycket.

Viveka funderade kring huruvida Alex kunde förstå socialsekreterarnas professionella uppdrag och roll. Hon trodde att han kunde uppfatta dem mera som kompisar och hon oroade sig för att han skulle komma att känna sig sviken när han förstod hur det förhöll sig och att kontakten skulle komma att ta slut.

Analys, bedömning och beslut

Av utredningen framgår hur socialsekreterarna i samtal med föräldrarna sammanfattar sin bedömning av Alex behov. Beträffande föräldrarnas förmåga är socialsekreterarnas slutsats att föräldrarna är kompetenta i många avseenden, men att de samtidigt behöver stöd i sin föräldraroll. Av journalanteckningarna framgår att Alex bl.a. har behov av att lära sig sociala koder, av två föräldrar som bestämmer, av tydliga gränser och kärlek från sina föräldrar och behov av att få ihop sin självbild. Alex uppfattar sig själv å ena sidan som "kung" och å andra sidan som "synda-bock". Han har vidare behov av att samarbetet mellan mamman och skolan fortsätter. Det framgår att föräldrarna delar socialsekreterarnas syn på Alex behov. De instämmer emellertid inte i socialsekreterarnas förslag till insatser. Socialsekreterarna föreslår att Alex remitteras till BUP "utifrån sitt sociala beteende och att han ljuger", att föräldrarna får praktisk handledning i hemmet genom en hemterapeut och att Alex får en kontaktperson som kan aktivera honom i en fritidsaktivitet, exempelvis scouterna. Det enda föräldrarna vill är att ha fortsatt kontakt med socialsekreterarna och är positiva till att Alex får en kontaktperson. Övriga förslag från socialsekreterarna är de negativa till.

Alex deltog inte i samtalen om val av insatser. Britt anser att det var en stor miss att de aldrig träffade hela familjen tillsammans liksom att Alex aldrig involverades i samtalen om resultatet av utredningen och val av insatser. Hon minns inte riktigt varför det blev så. "Det har varit hur rörigt som helst. Det har varit bra om vi bara kunnat hålla oss till utredningsplanen. Det har hänt jättemycket". Britt tror att konsekvensen av detta kan bli att Alex inte begriper vad socialtjänsten egentligen gör. Vid tidpunkten för intervjun hade Britt bestämt möte med familjen, då Alex

skulle informeras om att han skulle få en kontaktperson, som skulle ge honom stöd i samband med att han började i scouterna.

Viveka ansåg inte att det var lika stor miss, som Britt, att de inte hade något samtal med hela familjen i samband med utredningens avslutande. Det var med hänsyn till familjen, menade Viveka, eftersom de hade svårt att gå ifrån sitt arbete och socialsekreterarna hade ju ändå en bra helhetsbild av situationen. Beträffande Alex delaktighet i valet av insats säger Viveka att hon kände sig säker på att Alex skulle gilla att börja i scouterna. Viveka är själv scoutledare och de hade pratat om vad man gör i scouterna och Alex hade visat att han tyckte det skulle bli roligt att börja med denna aktivitet.

Viveka trodde att Alex skulle ha svårt att förstå vad en kontaktperson är. När tillfälle gavs för att träffa den person som utsetts var det också lämpligt att informera Alex om vilket beslut som fattats.

Samtidigt menar Viveka att socialsekreterarna behöver lära sig hur man avslutar en utredning på ett bra sätt:

Jag tror att när man väl är i ett avslutningsskede så är man så ivrig liksom, att få igång det här, nu ska vi avsluta det här, nu ska vi vidare liksom, att det är nog. Där har vi kvar att lära oss, hur vi ska ta med oss barnet, att ha en avslutande sammanfattning om vad man gjort, varför det blev så här.

Viveka berättar vidare att hon hade ett eget samtal med Alex innan hon skulle sluta.¹⁰ Hon hade noggrant gått igenom med honom vad han skulle göra om han blev slagen igen och om han behövde hjälp. Hon uppfattar att han var helt klar över vart han skulle vända sig.

I min intervju svarar Alex på följande sätt på min fråga om det blivit bestämt någonting:

A: Nej, men det är väl bra att jag började i scouterna.

Har du börjat i scouterna?

A: Ja det är bra. Jag är inte hela tiden med mamma och pappa. T.ex. två veckor får man stanna och vara på läger. Det tyckte jag var bättre med läger.

Har socialsekreterarna varit med och bestämt det?

A: Nej, vi ska prata med dom i morgon

Vårdplan

En vårdplan upprättades där Alex behov återigen dokumenterades och där följande mål anges:

- Att Alex ljuger mindre

¹⁰ Viveka slutade sin anställning som socialsekreterare innan utredningen var helt slutförd.

- Att Alex lyssnar lika mycket på båda sina föräldrar och följer deras gemensamma regler, utan att argumentera sig ur svåra situationer
- Att Alex förstår varför han måste respektera sina föräldrars gränser och att han är lika älskad om han gör fel.
- Att mor och far orkar vara välfungerande föräldrar till Alex.

Dessa målformuleringar återspeglar de slutsatser som socialsekreterarna gjort i sin analys och bedömning. Men hur skall de önskade förändringarna åstadkommas?

Föräldrarna säger att de blivit medvetna om barnets behov, men utredningen säger mycket lite om föräldrarnas förmåga – deras styrkor och svagheter – att tillgodose Alex behov mera konkret. När det kommer till beslutsfasen sätter de upp en gräns i förhållande till socialtjänstens interventioner.

Britt säger i intervjun att hon är otillfredsställd med att föräldrarna inte ville ta emot den hjälp som erbjöds. Det räcker inte med insatser riktade till pojken, föräldrarna måste engageras mer. Britt tror inte att det hittills skett några större förändringar i familjen. Hon kommer därför att fortsätta att hålla kontakten med familjen, vilket stämmer överens med deras egna önskemål.

Viveka beskriver den balansgång det innebär att försöka beakta såväl barnets som föräldrarnas perspektiv.

För mig är det viktigt att inte köpa dom vuxnas helt och hållet bara för att det är mer trovärdigt eller underbyggt från alla håll. Faktiskt ge det barnet säger utrymme också även om det motsäger varandra.

Socialsekreterarna har konstaterat att Alex har behov av att få en förändrad självbild och att sluta ljuga. Hur skall dessa förändringar komma till stånd? På vilket sätt förväntas Alex vara delaktig i sin egen förändring? Regelbundna samtal i skolan mellan Alex, mamma och läraren är en viktig strategi för att involvera Alex i samtal om hans beteende. I min intervju framkommer att han inte är helt nöjd med situationen samtidigt som hans utsagor är mycket svårtolkade. Frågan är hur de vuxna talar med Alex om skolan, var för sig, tillsammans och med Alex.

Är det nånting som har blivit bättre på nåt annat sätt under den här tiden som du haft kontakt med Britt och Viveka?

A: Ja. Att dom inte bryr sig om skolan, vad som händer där. Bråkar om det och sånt.

Bråkar inte dina föräldrar om skolan längre?

A: Nej. Dom bryr sig inte.

Bryr dom sig inte?

A: Nej Alltså det har hänt nåt nu. Då bara säger dom till.. Innan hotade dom och så fick jag straff. T.ex. om det var nån annans fel så

brydde dom inte och så gör dom det alltid. När Pelle började i skolan, han retas hela tiden och så brukar han slå, ibland får han sån. Ja, vi, jag tror att han har fått nåt i hjärnan som inte är så bra. För att den där gången så gjorde xx nåt, en i vår skola, han fick en sak i hjärnan. Så inte är han så bra.

Berättade du det för dina föräldrar, det som hänt i skolan?

A: Nej

Ville du inte det?

A: Nej jag ville inte berätta det för dom. T.ex. i dag så brukar hon. I stället för att jag säger när det är bra, bra hela tiden så brukar hon gå till skolan och fråga hur det är och sånt.

Gjorde din mamma det i dag?

A: Ja, i dag gjorde hon det. Så sa dom att hon inte skulle bry sig så brydde hon sig i dag. Det hjälpte inte. Hon säger bara det.

Utredningen resulterade i beslut om att bevilja bistånd i form av stöd-kontakt med socialsekreterare i 3 månader och kontaktperson i 6 månader enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen. Enligt den organisation som finns i Helsingborg skulle den utredande socialsekreteraren vid utredningens avslutning ha ersatts av en ”insatsare”, en annan person med ansvar för genomförandet av insatserna. Men i detta fall gjorde man ett undantag. Utredaren fick fortsätta kontakten med familjen under 3 månader.

Ulf och Ulla

Redovisningen är på samma sätt som i föregående fall strukturerad så att det går att följa processen i utredningens olika faser från början till slut. I framställningen figurerar, förutom de båda 13-åriga barnen Ulf och Ulla, även socialsekreterarna Mia och Moa samt föräldrarna Alva och Bertil.

Fallet aktualiserades först hos en socialsekreterare på familjecentralen. Mamman uppfattades behöva stöd i sitt föräldraskap och det fanns oro för hur Ulf och Ulla hade det hemma och för deras hälsa. Den senaste utredningen har handlagts av två socialsekreterare, Mia och Moa, som arbetat tillsammans under hela utredningstiden. Utredningen blev av flera skäl mycket svår att genomföra. Alva och Bertil ville inte medverka i utredningen enligt socialsekreterarnas förslag. Bertil var mycket fientligt inställd och Alva växlade mellan att vara hjälpsökande och avvisande. Vissa kontakter med barnen kom till stånd men inte alls så omfattande som socialsekreterarna ansåg var nödvändigt för att komma fram till ett resultat dvs. att få en relation till barnen och deras beskrivning av sin situation. Inget samtal ägde rum med Alva, Bertil, Ulf och Ulla tillsammans. Utredningen pågick i nästan exakt 1 år och omfattade tre samtal (i samband med utflykt, hemma och på socialbyrån) med Ulf, två samtal

med Ulla (i samband med utflykt och på socialbyrån), flera personliga möten och telefonsamtal med Alva och ett par möten med Bertil. Därtill kommer samtal med släktingar och barnens lärare.

Förhandsbedömning

Mot bakgrund av socialtjänstens tidigare kännedom om familjen och mot bakgrund av de problem som framställdes av Alva i första inledande samtal inleddes omgående en utredning jml 11 kap. 1 § SoL. I akten framgår bl.a. följande om anledningen till utredningen:

Utifrån genomgång av tidigare aktmaterial och de första inledande samtalen i utredningen framkommer uppgifter som tyder på en komplex och oroväckande bild av Ulf och Ullas livssituation. Alva berättar bl.a. om upprepade händelser när hon blivit orolig för barnens sexuella beteende. Modern beskriver att hon inte har någon kontroll över barnen och att de inte lyssnar på henne när hon sätter gränser. Hon beskriver att Ulf har en svår skolsituation där han blir mobbad.

Av utredningen framgår att båda barnen varit aktuella för utredning och olika insatser från socialtjänsten i flera olika omgångar. För ett av barnen har även gjorts vårdnadsutredning. Det framkommer att Alva och Bertil återkommande varit hjälpsökande i relation till professionella hjälpare. De har upplevt problem med att uppfostra barnen och velat ha hjälp i sin föräldraroll.

I arbetet med förhandsbedömningen ingick att läsa tidigare aktmaterial. Moa tyckte det var problematiskt att det dokumenterats allvarliga uppgifter om förhållandena i familjen, men att det inte framgick hur dessa bedömts. Familjen har återkommande utretts, de har fått vissa stödsatser, men ingenting har egentligen hänt som på ett synbart sätt bidragit till att lösa problemen. Moa berättar vidare i intervjun att det fanns mycket som var förbryllande i det som tidigare dokumenterats om familjen.

Så vi ringer ju runt också till kolleger, som har haft hand om utredningen, och dom säger att man inte bedömde att det var någonting, man inte gick vidare med helt enkelt. Och att det var tänkt att det skulle bli någon samtalskontakt, för flickan var det, men framför allt uttryckte dom oro över dom här sexuella beteendena, men att det lades på is då för att det öppnades en familjerättslig utredning, och då ville inte barn- och ungdomspsykiatrien ta emot, utan då skulle det ha kommit sen då, men det hade ju inte heller kommit igång.

Enligt vad som framgår fanns alltså ingen tvekan från socialtjänstens sida om att en utredning skulle inledas.

Inlednings- och planeringsfas

Utredningsarbetet inleddes med att socialsekreterarna upprättade en utredningsplan tillsammans med en av sina arbetsledare. Planen hade följande frågeställning: Vilken form av bistånd behöver Ulf och Ulla och deras familj? I planen ingick att föreslå familjen att delta i en lägenhetsutredning, där familjen skulle tillbringa 3 heldagar i en utredningslägenhet. Syftet med detta slag av utredning var att observera och tydliggöra samspel och relation mellan föräldrar och barn. På detta sätt hoppades socialsekreterarna kunna få bra möjligheter till kontakter med barnen. Utredningen förväntades också ge en annan kunskap som grund än tidigare utredningar. Utredningsformen skulle innebära en snabbare och intensivare handläggning.

Mia anser att en utredningsplan kan vara ett bra verktyg för kommunikation med en familj om vad en utredning skall komma att innebära, men bara om man har föräldrarna med sig. I det här fallet blev det ingen dialog. Socialsekreterarna gjorde två olika planer, ingen av dem kunde de emellertid kommunicera med föräldrarna om på ett meningsfullt sätt. När förslaget om lägenhetsutredning presenterades för familjen var Alva och i synnerhet Bertil omedelbart negativa. I de första kontakterna framgår också att kommunikationen med skolan och skolans kommunikation med föräldrarna om deras avsikt med kontakt med socialtjänsten innehöll oklarheter.

Ansökan eller anmälan?

Moa beskriver att skolan i sina kontakter med socialtjänsten uttryckt oro för barnens situation, samtidigt som det kunde uppfattas som en ansökan från mamman om bistånd. Skolan tog kontakt med en socialsekreterare på familjecentralen, som lämnade över till Moa och Mia innan hon gick på föräldraledighet. När Moa och Mia tog kontakt med skolan framgick det att skolan aldrig avsett att göra en regelrätt anmälan. Moa uttrycker det så här:

Det är väldigt rörigt i början och det präglar säkert utredningsarbetet /.../ ja, det fanns ju både det här med ansökan och anmälan, så då tolkade vi det som en ansökan från början, men snabbt som en anmälan också, för i och med de här uppgifterna och sen så dessa akterna. Man förstår att det är rätt mycket bakåt som inte har fungerat och det finns mycket otydligheter, problematiken fortgår.

Bertil beskriver att han aldrig begrep från början varför Moa och Mia blev inblandade. De kunde ändå inte ge barnen den hjälp som föräldrarna sökte för dem. Han är arg på skolan som gått bakom ryggen på dem och uttrycker följande:

Man bör ta kontakt med föräldrarna innan man tar kontakt med myndigheterna, vilket skolan inte gjorde. Dom gick rakt förbi oss. /.../ Det hade varit annorlunda om skolan först hade tagit kontakt med oss ju.

Det fanns en missuppfattning från skolpersonalens sida och att de bad om ursäkt för att de inte först meddelat föräldrarna innan de tog kontakt med socialsekreterarna.

Socialtjänstens erbjudanden och föräldrarnas inställning

Förslaget om lägenhetsutredning uppfattades enbart negativt av båda föräldrarna, framför allt av Bertil, som uttrycker sin uppfattning enligt följande:

Det stöd dom erbjuder är lika med noll. Jag har inget förtroende för dom överhuvudtaget.

Det är ju en form av utpressning. Dom pressar dig, kolossalt mycket. Dom pressar dig hela tiden. "Det är bra för er att göra det. Det är bra att vi bakar tillsammans. Det är bra att vi gör det. Vi kan ordna dina ekonomiska förutsättningar." Men det kan dom inte. Dom kan inte ordna min ekonomi, som jag får mina 120 kronor i timmen. Dom kan ge mig sjukkassebidrag, för det är jag berättigad till, när det gäller sånt här. Och det är jag inte intresserad av att förlora 70 % eller 25 % på min lön.

Det framgår i journalen och av intervjuerna med Moa och Mia att Alva växlar mycket i beskrivningarna av sina egna och familjens problem. Ibland är hon helt förtvivlad, ringer och ber om hjälp och beskriver kaotiska situationer hemma med barnen. Hon är hjälpsökande och tar själv kontakt med Mia. Vid ett annat tillfälle kan hon vara precis tvärtom, aggressiv, negativ, avståndstagande eller så kan hon säga att nu har allt blivit bättre igen. Nu är det lugnt. Alva är svår att kommunicera med. Ur journalanteckningar från socialsekreterarnas första möte med båda föräldrarna framgår följande:

Det är Alva som pratar mest och hon hoppar från händelse till händelse, ömsom glad, ömsom ledsen, vilket gör det svårt att ibland hänga med i resonemangen.

På min fråga om det gick att komma till tals med Alva om barnens behov, svarar Mia, efter lång betänketid, nekande på min fråga. Mia beskriver att Bertil var mer negativ till förslaget om lägenhetsutredning än vad Alva var. Moa uppger att hon inledningsvis bedömde möjligheterna till samarbete med familjen som ganska goda. Hon trodde det skulle vara möjligt att motivera Alva till att medverka. Det var svårt att få till stånd ett möte med Bertil överhuvudtaget, men när de väl möttes deklarerade

han att han inte tänkte delta över huvud taget. I detta läge ville inte Alva heller medverka i lägenhetsutredning.

Bertil menar att det aldrig framkom hur lång tid lägenhetsutredningen skulle ta i anspråk. Alva säger i intervjun att socialsekreterarna ljög:

Och sa att jag ska bara prata med dig ett par ord om, vi ska bara lämna dig dom här papperen, så ska ni läsa igenom dom och så skulle vi då få prata med någon som dig nu då va, men det bara .. Då skulle hon prata med Ulla och Ulf igen och vi sa ju att det var slut nu på denna .

Föräldrarna själva hade andra önskemål. De ville att barnen skulle få en samtalskontakt och när detta inte kunde tillgodoses direkt ville Bertil inte ha med socialtjänsten att göra. Bertil talar om att det för några år sedan fanns något som kallades personlig kontakt på BUP.

Man gick en gång i veckan för att få den hjälpen. Tyvärr är pengarna slut, så dom tjänsterna är nedlagda. Jag söker fortfarande hjälp för mina barn. Jag anser fortfarande, att barnen dom ska inte bestämma hemma och dom ska inte svara vuxna. Dom ska inte göra så. Det var det jag ville komma till rätta med varför dom fick dom här utbrotten, och varför dom gör så här överhuvudtaget. Och allt det här har ju lugnat sig nu med tiden.

Mia svarar följande på min fråga om det skulle vara möjligt att möta föräldrarnas önskemål om samtalskontakt för barnen:

Ja, det tycker jag. Men jag tror att det föll bort. Jag tänkte på det ibland, men jag tror att det kom så mycket annat i det här ärendet, att det liksom /.../

Förutsättningarna för att etablera ett samarbete mellan socialsekreterarna och familjen påverkades i hög grad även av Alvas och Bertils tidigare erfarenheter av sina kontakter med socialtjänsten. Alva kände stor rädsla när utredningen aktualiserades.

Det jag kände direkt att ”oh, nu kommer dom här för att plocka barnen”. Det var en sån känsla.

Informationsinsamling

När förslaget om lägenhetsutredning föll inriktade socialsekreterarna sig på att försöka få samtal med barnen. Enligt Moa var det inledningsvis ganska lätt att få tillgång till att träffa barnen för att göra en utflykt. Det gick bra och Moa uppger att detta möte med barnen lugnade dem för ögonblicket, men att det också gav upphov till nya funderingar om hur det är att vara barn i denna familj. Barnen var trevliga och sociala och de föreföll inte ha så stora problem. Ulla var svårare att få kontakt med än Ulf. Ulla var tystlåten och ville inte gärna svara på frågor om familjen

och släkten. Det gick lättare att prata med henne om hennes fritidsintressen. Ulla verkade, enligt Moa, rädd för att säga något ofördelaktigt om familjen. Ulf var däremot ”hyfsat öppen”. Han hade bättre förmåga att uttrycka sig och beskriva sin situation liksom att agera självständigt. Socialsekreterarna framhärskade i att försöka få personlig kontakt med barnen och utöver utflykten lyckas de träffa vart och ett av barnen vid ytterligare ett tillfälle. Ulf fick fylla i ett KASAM-formulär, där det framkom att han ofta kände livet meningslöst. ”Och det kändes rätt så tungt”, säger Moa. Socialsekreterarna fick uppfattningen att han tar stort eget ansvar och att har ett rätt så tungt liv, han har mycket att bära på. Moa beskriver i intervjun hur hon funderade mycket över var gränsen går. Borde de ansöka om LVU? En närstående släkting uttryckte exempelvis att Ulf absolut inte borde bo hemma. Men det finns positiva inslag – i skolan, där han får mycket stöd och han är mycket engagerad i fotboll, där han är mycket duktig.

På min fråga till Alva och Bertil i intervjun om hur barnen, enligt deras uppfattning, upplevt samtalen med socialsekreterarna, svarar båda att barnen inte tyckte att det gav något och att de undrat över hur länge det skulle hålla på.

Socialsekreterarna misslyckas i det stora hela med att få till stånd ett samarbete med Alva och Bertil. Några möten blir av, andra ställs in och ibland hör föräldrarna inte av sig överhuvudtaget. Efter dessa möten med barnen tar familjen helt avstånd till all kontakt med socialtjänsten. Både Alva och Bertil meddelar att de inte vill ha någon fortsatt kontakt med socialtjänsten. Socialsekreterarna har mycket svårt att handskas känslomässigt med detta avståndstagande.

Ja det är faktiskt ett jättesvårt ärende, just för att det var liksom öppna, stäng, öppna, stäng och det här att man som socialarbetare försöker hitta ingångsvägar för att kunna nå, för att kunna skapa en kommunikation och relation. Men här var det känslomässigt jättejobbigt. Jag kommer inte ihåg var någonstans vi var i utredningen, där man kände bara att, åh ska man ge upp det här?

Dilemmat var ju, säger Mia, ”lämnar vi barnen därför att föräldrarna är duktiga på att stänga dörren”? En möjlighet, som de reflekterade över, var att hjälpa barnen att hitta egna kanaler till någon att prata med utanför familjen, eftersom de är så pass gamla. Socialsekreterarna hoppas att barnen fått en erfarenhet av att det funnits någon som velat lyssna på dem och bekräftat dem. ”Det är ju mer att gå från en sorts ensamhet till att ändå dela det med någon.” Ulf hade, enligt mamman, satt upp en lapp med namn och adress till socialsekreterarna på sin anslagstavla på sitt rum. När Moa trodde att hon etablerat kontakt med honom hände

det samtidigt att han inte var hemma när hon kom på hembesök, ”så det var någonting som hände där, jag vet inte riktigt vad det var.” Moa beskriver det som att ”det är ett slags kaos som fortgår”. Trots olika insatser har det inte skett en förändring. ”Vi har olika förväntningar på vad som menas med samarbete”.

I intervjun med Bertil och Alva uttrycker de sig mestadels i mycket negativa ordalag om socialtjänsten. Men de har ändå något positivt att säga om socialsekreterarna:

Moa och Mia är säkert jätteduktiga på det dom är utbildade för att göra /.../ Jag säger inte, att dom inte kan sitt jobb eller någonting sånt, men jag upplever att det dom gör, är en repetition på allting och det har inte gett oss någonting. Man börjar om från noll igen på kakan och sen så äter du till den är slut, och sen börjar du om igen. Dom kan ge en speciell hjälp, men kanske inte den hjälpen som vi söker.

Analys, bedömning och beslut

Det var ett svårt dilemma för socialsekreterarna att avsluta utredningarna utan insats. Socialsekreterarna vannlade sig om att skriva utredningarna på ett sätt som inte skulle vara kränkande för föräldrarna och med tanke på att barnen själva skulle kunna komma att läsa dem. De skrev också med åtanke på nästa kollega som får hand om fallet. Moa förutser att det snart kommer att dyka upp nya anmälningar. Enligt akten och enligt socialsekreterarna har föräldrarna delgivits utredningen skriftligt per post, men i intervjun med mig förnekar de båda att de sett någon utredning. Alva och Bertil kommer inte till ett avslutande samtal som de lovat. Socialsekreterarnas analys och bedömning har således inte kunnat delges och diskuteras med föräldrarna. I efterhand funderade de över att de nog borde ha varit mera uppmärksamma på mammans behov.

Men det hade ju kanske varit bra om man hade flyttat från barnfokus till vuxenfokus och mött henne i hennes behov som vuxen, att bli omvårdad och sedd.

Ulf och Ulla ingick i ett nätverk av relationer med biologiska föräldrar, styvföräldrar, syskon, mor- och farmödrar på olika håll. Samtidigt fanns ändå ingen vuxen som kunde garantera barnen trygga förhållanden. Det enda socialsekreterarna ansåg sig kunna göra var att dokumentera det barnen sagt i de samtal de haft på ett så uttömmande sätt som möjligt med förhoppning om att det så småningom skulle kunna bli möjligt för socialtjänsten att möta barnen igen på ett bättre sätt. Förhållandena bedömdes som allvarliga, men ändå inte tillräckligt svåra för att föranleda ansökan om LVU. Med tanke på barnens ålder kunde man förvänta sig

att de själva kunde komma att söka hjälp framöver. I efterhand funderade socialsekreterarna på om de borde ha erbjudit barnen att hålla kontakt med dem via e-post.

I den text som återfinns i utredningen under rubriken ”Analys och bedömning” har socialsekreterarna koncentrerat sig på att beskriva barnen, deras hemsituation och några av deras behov. Barnen framställs som subjekt, deras karaktär och starka sidor lyfts fram.

Ett par utdrag ur texten illustrerar detta:

Vi uppfattar Ulf som en pigg och sympatisk kille. Han beskriver själv att det blivit lugnare hemma och att det är bra i skolan. Han berättar mycket kring fotbollen, t.ex. kring kamrater han har där, kring matcher och träningen. Han har berättat att det tidigare varit mycket bråk hemma och att hans sätt att hantera situationen har varit att gå ut. Ulf pratar även om sin pappa som den han allra helst anförtror sig till. Han skulle vilja att hans pappa var delaktig i hans fotbollsintresse och vara med på träning och matcher. Ulf skulle även vilja att pappa är med på träffar i skolan. I samtal med Ulf beskriver han att han kan ha svårt att hantera sig själv när han blir arg. Vi pratar även kring att Ulf ofta kan känna att saker och ting meningslösa. I kontakten med Ulf uppfattar vi honom som ansvarstagande och omtänksam. Av samtalet framgår att han har mycket inom sig, mycket funderingar som han hanterar helt själv. Utifrån utflykten på Fredriksdal tillsammans med Ulla uppfattar vi honom som social och självständig.

Vår bedömning är att Ulla är för mycket utelämnad åt sig själv och sina känslor i relation till hennes ålder. Skolpersonalen och Ullas mamma har uppmärksammat att Ulla har svårt för att prata om sig själv och sätta ord på sina känslor. Båda Ullas föräldrar säger att Ulla skulle behöva någon att prata med. Hennes mamma säger att Ulla har behov av kärlek. Hon är också orolig för att hon blivit utsatt för sexuella övergrepp. Ullas pappa säger att Ulla och Ulf duperar omgivningen för att få medlidande.

Slutsatsen är, att både Ulf och Ulla skulle behöva egna samtalskontakter utanför familjen. Socialtjänsten beslutade att avsluta utredning jml 11:1§ socialtjänstlagen utan insatser från socialtjänsten. Enligt Moa skulle förmodligen utredningen ha avslutats tidigare om det inte vore för deras medverkan i projekt ”Slalom”.¹¹ De arbetade mera enträget med att få kontakt med barnen än de förmodligen skulle ha gjort i vanliga fall. I

¹¹ Jag vill påpeka att denna fördröjning skedde utan någon som helst påverkan från forskaren. Jag har hela tiden hållit mig utanför handläggningen av de enskilda fallen.

efterhand reflekterar hon över om deras tillvägagångssätt gjort mer skada än nytta. ”Vad är det vi sätter dom i för situation? Och hur svårt blir det?”

Stina och Lars

Redovisningen är upplagd så att jag först gjort en sammanfattning av fallet och hur det handlagts. Därefter följer beskrivningar av ärendets handläggning och socialsekreterarnas (Karina och Lisbet) val av strategier i förhållande till de olika parterna i utredningen samt de dilemman de upplevt. Efter denna beskrivning följer redovisningar av vad som framkommit i intervjuerna med föräldrarna (Peter och Anita) och med Lars. Stina blev inte intervjuad eftersom mamman inte gav sitt samtycke till detta.

Föräldrarna har sedan de separerade gemensam vårdnad om barnen. Utredningen aktualiserades genom att pappan vänt sig till tingsrätten med begäran om att få umgängen med barnen reglerat. Efter föräldrarnas separation bodde barnen med sin mamma och hade umgänge med sin pappa vartannat veckoslut. Detta fungerade inledningsvis förhållandevis bra. Efter att mamman för några år sedan träffat och flyttat samman med en ny man förändrades emellertid situationen. Umgängen med pappan upphörde nästan helt och vid den tidpunkt då vårdnadsutredningen inleddes hade barnen inte umgåtts med sin pappa på nästan tre år.

När vårdnadsutredningen inleddes hade en utredning jml SoL nyligen avslutats. Denna utredning hade aktualiserats genom anmälan från skolan med anledning av lärarens oro för flickans psykiska hälsa. Utredningen utmynnade i erbjudanden om bistånd till båda barnen i form av stödsamtal med socialsekreterare.

I vårdnadsutredningen framgår att de båda barnen befinner sig i en känslomässig konflikt. De ville under inga omständigheter träffa sin pappa, eftersom de känner sig rädda för honom. De uppger att de blivit slagna av pappan när de var mindre, vilket bekräftas av mamman men förnekas av pappan.

Handläggningen

Vårdnadsutredningen har handlagts av två socialsekreterare, som arbetat tillsammans i alla moment. Utredningen omfattade tre enskilda samtal med vart och ett av barnen på socialkontoret, fem enskilda samtal med var och en av föräldrarna och ett gemensamt möte med information om utredningens uppläggning och genomförande. Samtliga dessa möten ägde rum på socialkontoret. Socialsekreterarna gjorde härutöver hembesök både hos mamman och pappan. Vid hembesöket hos mamman träf-

fade de även båda barnen. Referenssamtal hölls med barnens lärare, en fritidspedagog och en skolkurator.

Informationsinsamlingen med samtal med de olika parterna har legat utspridda under en tidsrymd om cirka två månader. Den totala utredningstiden omfattar cirka fyra månader.

Lisbet beskriver sitt förhållningssätt till de människor hon möter på följande sätt:

Men en skyldighet som jag som socialarbetare har det är att se till att dom här människorna behöver min hjälp, inte få känna sig lika små som när dom kom, utan det är faktiskt för att ge dom någonting så dom kan känna sig lite större.

Information, planering och kontaktetablering

Utredningen inleddes med ett informationssamtal där båda föräldrarna var med. I detta möte fick föräldrarna en informationsbroschyr och socialsekreterarna förklarade uppläggningsplanen av utredningen och vad en utredning innehåller. En utredningsplan upprättades där det klargjordes vilka kontakter utredarna skulle ta och föräldrarna fick ge sitt samtycke till att utredarna fick ta del av den tidigare gjorda barnavårdsutredningen. Karina uttrycker sig positivt om att göra en skriftlig utredningsplan. Hon gör ofta en plan, men det kanske oftast är i huvudet och inte så ofta på papperet. I det här fallet färdigställdes planen av Karina, Lisbet och enhetschefen tillsammans. När det gällde utredarnas kontakter med barnen var mamman till en början ganska tveksam mot bakgrund av sina tidigare erfarenheter av kontakter med socialtjänsten. Det var således inte bara att sätta igång och verkställa utredningsplanen.

Vi snickrade efter hand. Syftet gjorde vi klart första gången, men sen så fick vi ju känna in liksom, hur det gick att genomföra. Men jag tyckte att det blev ganska bra. Vi fick ju jobba ganska mycket med mamman, speciellt för att få access till barnen, att hon skulle känna sig trygg med att vi skulle träffa dom (Karina).

Socialsekreterarna beskrev att de träffar barnen hemma hos var och en av föräldrarna för att etablera den första kontakten i en för barnen välkänd miljö. Därefter brukar de träffa barnen på socialkontoret. I det här fallet var det inte möjligt att träffa barnen tillsammans med pappan. I stället bad de honom att visa kort på barnen, som de samtalade kring.

Sen kom dom hit, och som jag tänker då, så var det att vi träffade dom båda, liksom tog in dom båda i rummet först och småpratade lite. Och att det nog var mycket så vi jobbade också, att vi gav dom lite trygghet, men sen så kunde vi sära på dom när vi ville ha lite mer enskilda samtal, så satt den andra utanför rummet (Lisbet).

Den skepsis som fanns hos mamman mot bakgrund av hennes tidigare erfarenheter av socialtjänsten märktes inte alls hos barnen. När utredarna väl etablerat kontakt med mamman var det inte svårt att få kontakt med barnen.

Barnen och föräldrarna fick i mötena på socialbyrån ta del av det de själva sagt allt efterhand som utredningen fortskred. Föräldrarna fick också läsa det barnen sagt. Utredarna ägnade mycket tid åt detta för att det skulle bli bra. Av naturliga skäl var det känslomässigt svårt för pappan att läsa det barnen sagt.

Målet med utredningen blev efter en tid att föra samman barnen med pappan, eftersom de inte träffats på flera år. Socialsekreterarna såg det som en möjlighet att avdramatisera barnens mycket negativa bild av sin pappa. Han har enligt deras uppfattning många goda sidor. Efter hand blev mamman och barnen införstådda med detta mål och var med på att försöka arrangera ett möte med pappan. Som framgått blev det emellertid aldrig något sådant möte.

Flera olika tider föreslogs pappan för möte på socialkontoret, men han avbokade flera tider och sa slutligen att han inte kunde komma – ”jobbet går före”. Han hotade flera gånger med att han inte tänkte delta. Karina uppfattar det som att han till slut lade skulden på socialsekreterarna.

Han blev osäker, kunde inte hantera det. Han var fast i uppfattningen att det var mamman som hindrade umgänge, vilket hon kanske också gjorde på att hon var så rädd för honom.

Lisbet hoppas att socialsekreterarna ändå lyckades nyansera bilden av pappa. Om de lyckats med det kan försöket att få till stånd ett möte kanske ändå vara något positivt för barnen på längre sikt. Det är först i efterhand som det är möjligt att få veta något om detta. Därför vore det bra med en uppföljning av hur det gått efter en tid när barnen fått distans. Det är något som Lisbet tror skulle vara viktigt rent generellt. Det är ett tillvägagångssätt som skulle kunna bli mycket lärorikt för alla parter.

Att inge hopp och minska rädsla

Strategin i relation till pappan var att inge hopp om att kunna återupprätta en relation till barnen och i relation till mamman att minska hennes rädsla för mannen. Detta var förstås något som inte direkt hängde ihop med informationssamlandet, menar Lisbet. Samtalen med pappan innebär en svår balansgång: ”Om man bara säger något ord fel, då är det likasom kört.” De försökte prata med honom om att barnens berättelser om

vad de varit med om var deras konstruktioner. Detta behöver inte vara detsamma som att han verkligen gjort det de anklagade honom för.

Karina beskriver att det fanns stunder, eller kanske bara ögonblick då det kändes som att det fanns förståelse mellan socialsekreterarna och pappan. I bästa fall har de ingett honom ett hopp om att det kommer att bli möjligt att träffa barnen någon gång i framtiden. Men Karina upplever ändå kontakten med honom som misslyckad. Hennes uppfattning är att han skulle ha behövt en egen kontaktperson som stöd under hela processen.

I relation till Anita var utredarnas strategi att skapa en allians och skapa förtroende. Utredningen var jobbig för henne och hon hade inledningsvis en naturlig motvilja mot att delta i den process som satts igång av Peter. De frågade henne hur hon tyckte att samtalen med barnen skulle läggas upp och bollade olika förslag med henne från gång till gång. De arbetade med att försöka stärka henne för att hon i sin tur skulle kunna ge barnen sitt stöd. I början var hon stel och stängd och hon kunde bli arg mot allt som hade med myndigheter att göra.

Men det försvann helt. Hon blev mjuk i kroppen och hon log och skrattade och ja, jag kan hoppas att det kanske har gett någonting till familjen, som gör det lite lättare.

Samtal med barnen

Flera samtal hölls med barnen på socialkontoret. De fick själva bestämma vem av dem som skulle börja. Flickan ville börja, var mest orolig och mest angelägen om att få prata. Under ett av samtalen med henne framkom nyfikenhet på pappan. Samtalet hölls i ett samtalsrum med fåtöljer kring ett runt bord. Karina uppger att de är mycket måna om att tänka på var och hur samtalen äger rum och att de avsätter tillräckligt med tid för att skapa lugn och ro. Hon har läst Haldor Øvreeides bok "Samtal med barn" och tagit fasta på hans sätt att beskriva föräldrars närvaro i barnsamtal. Øvreeide förespråkar att de flesta samtal skall hållas med barn och förälder/föräldrar tillsammans. Karina har tagit intryck av detta, men hennes erfarenhet säger henne att det för det mesta är bra att samtala med barnen själva, men att det kan vara bra att ha en förälder alldeles i närheten (i korridoren utanför samtalsrummet).

Utredarna spelade in samtalen med barnen på band, skrev ner vad de sagt och delgav barnen och föräldrarna det skrivna materialet efter hand i möten på socialkontoret. Karina tror att utredarnas strategi lyfte barnen, minskade deras skräck för pappan och att de blev lättade av att samtala. I början kände de att de stod under press. Mammans rädsla minskade, hon kände att pappan blev mer hanterbar för henne.

Barnen var olika. Flickan impulsiv och pratsam, gick att skämta med. Pojken var väldigt tystlåten. Det var sorgligt och ett misslyckande att det inte gick att få till stånd mötet med pappan. Både Karina och Lisbet tyckte det var mycket svårt att handskas med detta i relation till barnen. De försökte samtala med mamman och barnen om det i ett avslutande samtal då de träffades och drack saft och åt bullar. Utredarna hoppas att de grundlagt en känsla hos barnen att det skall kunna vara möjligt att träffa pappa framöver. De tror och hoppas att de lyckats förmedla till barnet vad de uppfattar vara barnen bästa dvs. att träffa pappan.

Utredarna använde sig av Emma-dockor, gosedjur, historier och liknelser i samtalen med barnen. De introducerade begreppet ”monsterpappa” för barnen som en liknelse att prata omkring. Lisbet och Karina kände inte någon tvekan om innebörden i barnens vilja beträffande umgänge med pappan. Rädsla för pappa begränsade deras tillvaro. Pojken blev t.ex. vid ett tillfälle rädd när han var på stan på festival och fick se pappan. Han såg det som en uppgift att skydda lillasyster. Det fanns vissa olikheter mellan barnen. Hos flickan fanns nog en längtan och nyfikenhet, men pojken hade starkare egna minnen av att pappan faktiskt gjort honom illa.

I ett av samtalen med barnen uppstod en situation och en kontakt mellan barnen och utredarna som kan kallas ett gyllene ögonblick. Lisbet beskriver hur utredarna ju lyssnat på och förstått vad barnen ville. Men de ville ändå förmedla till dem vad de trodde var deras bästa. Det var viktigt för oss att ge barnen bekräftelse och vara tydliga med dem om vad vi såg, men det var svårt att förbereda något exakt och tänka på att använda någon särskild metod. Det var viktigt att visa dem respekt och att inte ta ifrån dem deras egen version. Det går inte att ”leka bort”.

Och så gick vi ju in i rummet då, och barnen var nervösa och vi var nervösa. Vi satte oss runt det lilla bordet och så började vi prata/.../ Vi har dom här Nallekorten, och då är det en av dom nallarna som ser väldigt så ”jag vill inte” ut, och det plockade Karina ut innan vi gick in där. Hon sa ”jag tycker detta passar så bra på vad dom säger till oss”, och det tyckte jag också att hon hade hittat det rätta. Så det hade vi med oss. Vi kom inte helt utan någonting. Och den lade vi fram och så började vi prata kring den. Men sen var det ju det här – hur vi skulle förmedla oss själva i det hela. Hur får man ett barn att förflytta sig från det till något helt annat? Och orden bara fastnade i munnen. Jag tänkte ”sören” och så såg jag dom här gosedjuren på rummet, den lilla kaninen, den lite större nallen och den gröna gräshoppan, som var ja, i förhållande till dom små nallarna och kaninen så var det typ föräldrastorlek, och sen den här jättekolossen, en grön som man kan sitta på. Och så tänkte jag ”dom tar jag”/.../ Karina,

först tittade hon på mig och tänkte ”är hon inte klok?” Men sen blev det roligt. Och vi märkte också att barnen liksom kom med med en gång. Det var ju med monsterbilden, att försöka förmedla den till barnen. Alltså det viktiga att inte frånta dom sin upplevelse av pappan, att det är jätteviktigt.

Karina anser att hennes uppgift är att ge alternativ för att hjälpa människor att hantera svåra känslor, men att man ju aldrig kan ta bort det onda.

Det blev hanterbart liksom tror jag. Och sen när flickan kom in också och började ta i figurerna och började röra med dom och laborera, då hände det också saker, så .. Och så den här känslan av att nu förstår dom. Dom förstår och vi förstår att dom förstår. Nu är vi i samspråk. Då hade vi hittat kanalen till dom barnen där. Och sen så var det ju det här viktiga att också ha mamman med i det som vi kände. Så att efter vi hade pratat och liksom kände att nu sitter det hos barnen, nu behöver vi mamman med och veta vad som har hänt här inne, för att hon ska kunna hjälpa dom vidare.

De hämtade mamman som satt utanför och väntade och hon skrattade när hon fick höra vad de gjort och pratat om.

Det var också det där förlösande skrattet. Från det här som har varit så stelt och så, jag tror ändå hon kände att vi tog hand om hennes barn. Jag tror det, för hon kände det, och i det här så blev det ett förlösande skratt när det här hemska monstret kom, till och med för henne.

Dilemman och svårigheter

Både Karina och Lisbet tycker att denna utredning varit svår. Den tillhör en av de svårare som de haft. Det är mycket ovanligt att inte föreslå umgänge mellan förälder och barn. Det var svårt att barnen inte alls ville träffa sin pappa. Samtidigt var det inte svårt att få klarhet i vad barnen verkligen ville. Utredarna prövade med att få till stånd ett möte med pappan. Men de tänkte att även om han verkligen slagit barnen, var det ändå inte så att det skulle vara någon fara med att barnen fick träffa honom. De har inte suttit fast i någon destruktiv miljö och de är tillräckligt stora för att säga ifrån och ta sig ur om något skulle hända. Förslaget om att få till stånd ett möte med pappan innebar att de gick emot barnens vilja och det var inte lätt. Lisbet beskriver att hon hade ”jättemycket tvivel” och att hon var orolig för vad de utsatt barnen för när mötet aldrig blev av. ”Dom var förberedda, ja dom hade förberett sig till tår och tänder för att möta pappa, och sen så blev det inte av. Alltså gick jag för långt då?” I samband med utredningens avslut träffade Lisbet och Karina

barnen och mamman och samtalade om det som hänt. Det var viktigt, menar Lisbet, att ta ansvar och inte smita ifrån sitt ansvar.

Det kändes viktigt att möta barnen i det, alltså det var inte så roligt att säga "det gick inte", men det kändes jätteviktigt att inte smita undan heller.

Kontakterna med pappan var svåra. Han blev lätt arg och samtalen var en balansgång. Det var bra att vara två utredare som kunde hjälpas åt. Lisbet upplever det som ett misslyckande att det aldrig blev något avslut på kontakterna med Peter.

Peters upplevelser

När Peter kom i kontakt med socialtjänsten genom den tidigare nämnda barnavårdsutredningen hade han aldrig tidigare haft någon kontakt med socialtjänsten. Han beskriver att han redan från början kände sig i underläge och svårt kränkt av Anita. Han upplevde att socialsekreterarna tog Anitas parti och Peter avbröt därför sin medverkan i utredningen efter halva tiden:

Så att jag var med till hälften på den utredningen. Sen ringde jag till socialsekreteraren och sa: ni får göra precis vad ni vill. Jag vill inte vara med längre. För det som ni gör här det är att ni går hennes ärende. Ni bryr er inte om mig som person eller någonting, hur jag upplever det här, utan ni bara lyssnar fullt och fast på vad hon säger, skriver ner allting och vidareförmedlar hennes kränkning mot mig, och sånt vill inte jag vara med om.

Peter anser att han fick dålig information om syftet med utredningen.

Det jag fick reda på, det var ju att jag skulle intervjuas och mitt ex skulle intervjuas och barnen skulle intervjuas. Det var väl i princip vad jag fick reda på. Någonting annat, vad det gick ut på, det vet jag faktiskt inte.

Utredningen konstaterade att båda barnen var i behov av psykiatrisk hjälp, men Peter är kritisk till att det inte fanns "något åtgärdspaket eller nånting". Situationen underlättades inte av att Anita och Peter inte alls hade någon kontakt med varandra. Peter ville inte på grund av att "hon kränker mig hela tiden". Peters erfarenhet av vårdnadsutredningen är ungefär densamma som av den tidigare barnavårdsutredningen. Han anser att Anita duperade utredarna, som blev partiska med henne, vilket i sin tur ledde till att utredningen, enligt Peter, utmynnade i en kränkning. Anita har påstått att Peter misshandlat barnen, men det är inte sant. Det barnen sagt i utredningen är mammans ord och inte barnens. De är "hjärntvättade" och det är "lögner rakt igenom alltihopa".

Socialsekreterarna föreslog Peter att de skulle ordna ett möte mellan honom och barnen på socialkontoret. Detta förslag accepterades av Peter, han hade egentligen velat ha ett sådant möte tidigare i utredningen. Han säger att "han verkligen sett fram emot att träffa barnen". Men på olika sätt uppstod problem med att få till stånd en tid som passade alla och något möte kom aldrig till stånd. Efter detta försvann allt förtroende för "myndigheter". Peter anser att en orsak är att det "bara är fruntimmer" och att "fruntimmer har väldigt lätt att gadda ihop sig". Det borde alltid finnas en manlig och en kvinnlig handläggare. Det är Anitas bild som kommer fram i utredningen.

Och så sitter jag där som liten person. Vad ska jag göra? Ingenting. Jo, jag tappar förtroendet för socialtjänsten.

Peter anser inte att barnens egen vilja skall ha någon betydelse. Han anser att de har en felaktig bild av sin pappa.

Det är ju inte frågan om vad barnen vill överhuvudtaget. Det är ju frågan om att det skall komma till stånd en utredning så barnen förstår att livet består av så mycket mer än bara en inslussning i ett fack. Och det är ju just där som felet ligger.

Erfarenheterna är således övervägande negativa, men Peter beskriver även vissa positiva inslag. I samband med att vårdnadsutredningen inleddes träffades alla, Peter, Anita och båda socialsekreterarna, tillsammans på socialkontoret. Socialsekreterarna gav information om hur utredningen skulle läggas upp och vad den syftade till. Peter beskriver detta möte som relativt bra:

Ja, relativt bra faktiskt. För det var ju det jag har kämpat för hela tiden i ett års tid nu dagens datum i princip, så är det ett år va. Och jag hade ju lite granna förhoppningar om att kanske få till stånd en lösning på problematiken.

Han tycker att han kom till tals i mötena och att socialsekreterarna lyssnade på honom. Han anser också att de, bortsett från några smärre felaktigheter, dokumenterat det han sagt på ett korrekt sätt.

Anitas upplevelser

Anita är liksom Peter nöjd med de första kontakterna med socialsekreterarna på familjerättsenheten. Hon är över huvudtaget mycket nöjd med samarbetet med socialsekreterarna under utredningstiden. De har skapat trygghet både för henne och barnen genom att vara lugna, tillmötesgående och omtänksamma om hur mötena med barnen skulle ske på bästa sätt. Första kontakten med barnen skedde vid hembesök, vilket var positivt för barnen. Att känna sig trygg med utredarna är enligt Anita mycket

viktigt eftersom det är en jobbig situation, som innebär känslor av obehag. Hon uppskattar att de lyssnat på ett bra sätt, framför allt på barnen.

Ja dom har ju ingetts förtroende, alltså att barnen har vågat prata, för det finns väl tydligen, om jag har förstått det rätt, barn som inte vill. Dom sluter sig. Jag vet att mina barn dom har berättat vad dom känner och hur dom tycker och hur dom vill ha det. Och att dom har kunnat säga det till dom och inte bara till mig.

Anita beskriver att hon känt sig bekräftad av utredarna och att hon fått stöd i att själv i sin tur stödja barnen. Hon anser att barnets egen vilja kommit fram och dokumenterats på ett riktigt sätt i utredningen. Konflikten mellan föräldrarna har orsakat problem för barnen och Anita ville ha hjälp från BUP, men blev i stället hänvisad till socialtjänsten genom skolpsykologen. Anita beskriver sina erfarenheter av den utredning som inleddes inom enheten för barn och familj i negativa ordalag. Liksom för Peter var det hennes allra första kontakt med socialtjänsten. Hon kände sig anklagad av socialsekreterarna för att hon inte anmält Peter för miss-handel.

Det är ju pappan som är boven i dramat, men här var det precis som att det var jag som gjort fel.

Enligt Anita var kontakten mellan barnen och dessa socialsekreterare inte heller särskilt bra.

Lars upplevelser

Lars säger att han förstod vad det handlade om när hans mamma först berättade att det skulle göras en vårdnadsutredning. På min fråga hur detta var svarar han att han tyckte det var bra: "det var ju till för att få en lösning, det skulle bli bättre". Kanske skulle föräldrarna sluta bråka, som de började med när mamma gifte om sig. Utan att jag ställer frågan berättar Lars att han inte vill träffa sin pappa. Han berättar om han är orolig för att träffa på pappan exempelvis när han och hans syster går på stan eller är på festival, eftersom lillasyster är rädd för pappa. Socialsekreterarna hade planerat ett möte mellan barnen och pappan och detta tyckte Lars var okej, men när det inte blev av gjorde det inget. Lars tycker att socialsekreterarna lyssnat på honom, de har tagit sig god tid, varit lugna och förstått honom rätt. De spelade in på band vad han sa och skrev sedan ner vad han sagt. Det var bra. Han har fått läsa vad han själv sagt i utredningen. Han tycker inte att de missat något eller att det fanns något som de enligt hans uppfattning kunnat göra annorlunda.

På min fråga om hur det känns nu i väntan på beslut i tingsrätten, svarar han att det är jobbigt. Han vill att det skall vara slut så att han "kan träna, vara med kompisar och känna sig trygg".

På min fråga om vad hur han skulle vilja förklara för en kompis vad en vårdnadsutredning är för något så svarar han: "att man pratar", "att det inte är så farligt", "det kan vara skönt att få prata". Det var bäst att vara själv i samtalen jämfört med när lillasyster var med.

Barnens röst i dokumentationen

Stinas berättelse återges på en och halv sida med hennes egna ord, där hon beskriver sin familj, sin skolgång, intressen, lekar och relationen till pappa. Hon beskriver pappan i mycket negativa ordalag och talar om att hon är rädd för honom. Hon ger på olika sätt uttryck för att hon inte vill ha någon som helst kontakt med sin pappa. Ett uttryck för detta är att hon velat lämna den mobiltelefon hon fått av pappan till utredarna. Efter referatet av Stinas egen berättelse följer utredarnas beskrivning av Stina. Hon beskrivs som en "livlig, pratsam och aktiv liten flicka". Stämningar i samtalen med henne återges. I utredningen finns en situation dokumenterad som illustrerar situationen vid ett av barnsamtalen och som också visar på socialsekreterarens strategier.

Samtalen ägde rum på socialkontoret i ett rum med fönster utåt korridoren. Det brukade gå till så att mamman följde med barnen dit och satt sedan och väntade¹² medan samtalet med socialsekreterarna pågick. I utredningen beskrivs hur Stina vid ett tillfälle blev orolig när samtalet kom in på pappa. Hon vill veta varför gardinerna för fönstren mot korridoren är fördragna. Efter att ha fått klartecken från socialsekreterarna drog hon ifrån gardinerna, går ut i korridoren, hämtar mamman och ställer henne framför glipan i gardinen. Därefter sätter hon (Stina) sig igen.

När samtalet kommer in på fotona vi har sett vid besöket hos pappa hoppar hon upp och går ut till sin mamma. När Stina kommer in igen talar hon om, att hon nu har satt mamman i soffan, så nu kan vi fortsätta prata om pappa.

Samtalen med Lars och liksom utredarnas beskrivning av honom återges på liknande sätt som beträffande Stina. Sammanfattning och bedömning tar fasta på de olika parternas perspektiv, men fokuserar i flera avseenden tydligt på barnens perspektiv och vilja.

Det är mycket svårt för barn att känslomässigt hantera en föräldra-konflikt av den styrka som etablerat sig mellan Stina och Lars båda föräldrar. För att hantera vardagen kan en överlevnadsstrategi för

¹² I korridoren utanför

barnen bli att förneka den ena föräldern. Detta kan för en del barn vara den enda möjligheten till psykisk överlevnad i en alltför känslomässig situation. Stina och Lars är två känsliga barn som står sin mamma mycket nära. Mamman har blivit den som i alla situationer, såväl goda, som svåra funnits för dem. Hon blir den förälder som barnen är lojala mot och de får svårt att ifrågasätta.

Lars har berättat mycket trovärdiga minnen från sin tidiga uppväxt om när pappa slagit honom. Stina nämner även hon minnen från när pappa varit dum mot henne när hon var liten. Det faktiska innehållet i dessa minnen av händelserna kan ifrågasättas (jfr ovan ”trovärdiga”) på grund av deras låga ålder vid tillfället, men händelserna har kommit att bli en del av den livshistoria som de uppfattar som sanningen om sig själva. De berättar om sin rädsla och sin övertygelse med egna ord och på ett direkt sätt som förefaller självupplevt. Dessa minnen har med tiden, som vi ser det, vuxit sig allt starkare i barnens inre bild av sin pappa eftersom de under lång tid inte haft någon verklig kontakt med honom. Båda barnen har utvecklat rädsla som medför begränsning av deras rörelsefrihet.

För att få ytterligare information till bedömning av möjligheten att upparbeta ett umgänge mellan barnen och deras pappa i framtiden föreslog vi att ett möte skulle arrangeras inom utredningens ram. Vi respekterar Peters önskan om att utredningen inte ska dra ut ytterligare på tiden och att ett eventuellt möte får ske utan att utredning pågår. Vår bedömning av umgänge mellan Peter och barnen grundar sig under dessa omständigheter endast på barnens uttalade vilja att inte träffa sin pappa. Stina och Lars har, som alla barn, rätt till de grundläggande rättigheter som anges i 6 kap. 1 § FB; rätt till omvårdnad, fysisk såväl som psykisk, rätt till trygghet och rätt till god fostran. Alla barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart, det vill säga, föräldrarna skall ta hänsyn till och visa respekt för de individuella egenskaper och särdrag som ett barn har. Barn får inte heller utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Att i den situationen som Stina och Lars befinner sig i idag utdöma ett umgänge mot barnens vilja skulle enligt vår bedömning inte vara förenligt med 6 kap. 1 § FB. Om ett umgänge inte skall upplevas kränkande för barnen måste en förändring komma till stånd som gör det för möjligt för dem att säga ja till umgänge med sin pappa.

Vårdnadsutredningen utmynnade i följande bedömning:

Stinas och Lars moder Anita ska ha enskild vårdnad. Stina och Lars ska vara stadigvarande boende hos sin mor. Umgänge mellan Stina, Lars och deras far Peter kan inte föreslås förrän omständigheterna förändrats och blivit sådana att de säger ja till att träffa honom.

Karina är lite orolig för att domaren i rätten ska komma att pröva kompletterande utredning t.ex. med barnpsykiatrisk utredning. Det är mycket ovanligt att inte föreslå umgänge.

Analys

Socialsekreterarnas strategier och dilemman i relation till barn och föräldrar

Alla de medverkande socialsekreterarna har strävat efter att tillämpa förhållningssätt och strategier, som står i överensstämmelse med de principer som anges för "partnership" med barn och föräldrar (Bannister 2004; Department of Health 2000). Arbetsledarna och socialsekreterarna har särskilt vinnlagt sig om att göra en utredningsplan som vägledning för arbetet och som verktyg för kommunikation med familjen om syftet med utredningen. Socialsekreterarna har även på andra sätt arbetat med att ge föräldrarna insyn i utredningsarbetet genom att låta dem läsa vad de skrivit allt efter hand. De har strävat efter ett barncentrerat arbets- och förhållningssätt och ägnat mycket tid åt att försöka nå och etablera kontakter med barnen samt, när så varit möjligt, givit dem gott om utrymme att komma till tals på sina egna villkor. Barnens utsagor har noggrant dokumenterats i journalanteckningar och delvis återgivits i utredningarna. Materialet ger exempel på kreativitet från socialsekreterarnas sida i samtalen med barnen. De har valt platserna för samtalen och mötena så att de skulle kännas bekväma för barnen och de har använt sig av olika slags hjälpmedel såsom Emma-dockor och s.k. "styrkekort" i samtalen.

Inledningsfasen i en utredning är särskilt viktig. I denna fas handlar det om att klienterna måste förstå varför en utredning skall göras, vad den syftar till och vad som skall hända. I denna fas har socialsekreterarna en viktig uppgift att etablera kontakt och skapa trygghet bland annat genom att ge tydlig information. Det framgår att socialsekreterarna varit helt beroende av föräldrarnas samtycke för att kunna nå barnen. I informationsinsamlingsfasen handlar det i bästa fall om att kunna fördjupa kontakten, att få med alla parter och få till stånd samtal av betydelse för att kunna göra en riktig bedömning. I slutfasen skall kunskap från olika källor vägas samman och beslut fattas. I alla de olika faserna görs bedömningar som blir vägledande för bemötandet av klienterna och av utredningens uppläggning och genomförande. Innebörderna i klienternas delaktighet varierar på detta sätt under processens gång.

Alex

I fallet Alex visade sig utredningsplanen vara ett bra verktyg i inledningsfasen för att informera föräldrarna och göra det tydligt för dem vad utredningen skulle komma att innebära. Föräldrarna, som först var negativa och försvarsinställda med anledning av pojkens egen anmälan, ändrade inställning när de fick en tydlig förklaring till hur utredningen skulle läggas upp och till socialsekreterarnas intentioner.

Det framkommer på olika sätt, både i min intervju med Alex och i socialsekreterarnas utsagor, att han tycker om att träffa socialsekreterarna. Han uppträder både som informant och medaktör (jfr Dahlstrand 2004). Det innebär en lättnad för honom att det finns någon utanför familjen att prata med. Att barns perspektiv skiljer sig från vuxnas framgår av många studier som genomförts under senare år. När det gäller Alex får vi indikationer på detta i flera avseenden.

De tillvägagångssätt som använts i fallet Alex förefaller ha bidragit till att han fått visst förtroende för socialsekreterarna och gärna träffat dem. Socialsekreterarna får i en mening mycket information från Alex, men i en annan mening känner de sig osäkra på hur de skall förstå honom och om han berättar om hur det verkligen är. Ett barns förmåga, och kanske vilja, att uttrycka sig sätter gränser för socialarbetarnas möjligheter att värdera den information som Alex lämnar. Det tycks också vara så att han sätter upp en gräns för vad han tycker att socialsekreterarna skall få veta, att han värnar sin integritet.

Trovärdighetsproblematiken både i relation till barnet och föräldrarna genomsyrar utredningen som ett stort och dominerande dilemma. Samtidigt som det förefaller finnas ett stort ömsesidigt förtroende känner socialsekreterarna stor osäkerhet om vad som är sant och osant. Familjen sätter gränser för socialtjänstens insyn och värnar sin integritet.

Socialsekreterarna är själva nöjda med det tillvägagångssätt de prövat med växelvisa samtal med Alex och föräldrarna, att de fört informationen fram och tillbaka. Men det Alex själv uppfattat av denna strategi kan tolkas som att han kände sig osäker på vad socialsekreterarna pratade med föräldrarna om, eftersom något samtal med hela familjen aldrig blev av. Han ville ha till stånd en förändring, men han visste inte om socialsekreterarna ställde några krav på föräldrarna. Tillvägagångssättet kan ha bidragit till den osäkerhetskänsla som Alex gav uttryck för i intervjun. Alex tycks efterlysa en mer offensiv hållning från socialsekreterarnas sida i förhållande till föräldrarna, nämligen att de skall säga till dem hur de skall ändra sitt beteende gentemot honom.

Alex beskrivs i utredningen å ena sidan som kompetent och trovärdig, å andra sidan som opålitlig och med en orealistisk självbild. Social-

sekreterarna lyssnar på honom och låter honom komma till tals men låter honom sedan inte bli delaktig på ett tydligt sätt i analysen av problemen och valen av insatser. Socialsekreterarna är ambivalenta – de pendlar mellan ett kompetens- och ett behovsorienterat synsätt i relation till barnet (Singer 2000). Alex framstår på en gång både som subjekt och som objekt, både som aktör och som offer. Socialsekreterarna försöker balansera olika förhållningssätt där de inriktar sig på att upprätthålla en god relation med familjen. De är beroende av ett gott samarbete med familjen för att få fortsatt insyn, de känner sig inte helt övertygade om att inte Alex fortfarande blir slagen.

Socialsekreterarna tog fasta på Alex behov av en bra skol- och studietituation, kamratkontakter, fritidsaktiviteter, stöd i att utveckla sin moraluppfattning samt att lära sig följa regler och respektera vuxnas gränssättning. Allt detta är viktiga utvecklingsuppgifter för barn i mellanbarn- domen, utvecklingsuppgifter som de måste identifiera och lösa för att komma vidare i sin utveckling. Att Alex får en kontaktperson och att han får stöd i att börja i scouterna framstår mot denna bakgrund som en lämplig insats. Det framgår däremot inte om och hur socialsekreterarna i slutändan använt sig av sina kunskaper om barns mognad, kompetens och kognitiva förmåga i enlighet med psykologiska utvecklingsteorier om den ålder som Alex befinner sig i.

Socialsekreterarna är konsekventa i sitt tillvägagångssätt fram till avslutningsfasen då Alex utesluts från de samtal som förs mellan de vuxna om val av insats och bedömningar av hans bästa. Att socialsekreterarna tappar bort barnet i analys och bedömning är en iakttagelse som stämmer överens med min utvärdering av socialsekreterares användning av utredningar enligt BBIC som verktyg i praktiken. Barnen tillfrågades eller observerades och barnperspektivet var väl beskrivet, men ingenstans framgick om eller i vilken mån barnens röst påverkat utredningens slutsatser (Rasmussen 2004).

Att inte involvera Alex i beslutsfasen kan ses som ett uttryck för vuxnas sätt att vilja skydda barnet (protection) från att ta ansvar för beslut, som är de vuxnas angelägenhet. Men insatsen är ju riktad till Alex. När har ett barn tillräcklig mognad för att delta i och ta ställning till en insats från socialtjänsten? Vi kan jämföra med behandling inom sjukvården. Vilken rätt har ett barn att säga nej till en viss behandling? Borde Alex givits utrymme för att säga nej till att ta emot en kontaktperson? Detta kvarstår som öppen fråga och ett etiskt dilemma.

På ett sätt läggs ansvaret för problemen i hög grad på Alex, det är han som skall förändra sitt beteende, samtidigt betraktas han inte som

tillräckligt mogen för att delta i samtal om hur problemen skall lösas. Här finns en paradox.

Om vi relaterar processen till Shier's (2001) modell finner vi att nivå 3 har uppnåtts. Vuxna har lyssnat på Alex, han har fått stöd i att uttrycka sina åsikter och hänsyn har tagits till dessa men han involveras inte på de två högsta nivåerna dvs. i beslutsprocesserna.

Ulf och Ulla

Utgången av utredningen om Ulf och Ulla ger ytterligare exempel på hur viktiga de första kontakterna i en utredning är. Inledningsfasen i detta fall präglas av komplikationer pga. att båda föräldrarna haft flera tidigare negativa erfarenheter av kontakter med socialtjänsten. Därtill uppstod missförstånd om huruvida anledningen till utredningen var en anmälan eller ansökan och socialsekreterarna mötte starkt motstånd, framförallt från pappan, beträffande förslaget att bedriva utredningen i en utredningslägenhet.

Socialsekreterarna läste tidigare utredningar och talade med kolleger som handlagt ärendet tidigare, men lyckas inte få någon direkt vägledning i hur de skall gå tillväga för att undvika konflikt. En djupare analys av vad som tidigare framkommit om barnens villkor och perspektiv hade sannolikt kunnat vara till nytta liksom ett mera öppet och lyssnande förhållningssätt till föräldrarnas tidigare erfarenheter.

Något ömsesidigt samarbete mellan socialsekreterarna och familjen kom aldrig till stånd. Deras olika perspektiv möttes aldrig i fruktbart utbyte, de nådde inte ens till diskussioner eller förhandlingar utifrån de nivåer som anges i Dales (1996) modell. Att misslyckas med att etablera en bestående kontakt med barnen, blev ett svårt dilemma för socialsekreterarna. De förstod att det fanns allvarliga problem, men de bedömde dem inte som tillräckligt allvarliga för att föranleda ansökan om LVU. Det enda de ansåg sig kunna göra var att återge sin bild av barnen och deras situation så uttömmande som möjligt i utredningen med tanke på att fallet sannolikt skulle komma att aktualiseras igen. I enlighet med Shier's modell uppnåddes den första nivån.

Socialsekreterarna ställdes i detta fall inför det kanske största etiska dilemmat som förekommer i den sociala barnavården – att tvingas åse att barn far illa utan att kunna ingripa. Vilka vuxna kommer att ta ansvar för att stödja barnen i deras utveckling på ett sätt som är förenligt med deras rättigheter enligt barnkonventionen (jfr Lansdown 2005)? Socialsekreterarna hoppas att barnen fått erfara att det finns vuxna som vill lyssna på dem. Men en annan tänkbar konsekvens kan bli att barnen fått ytterligare ett par i raden av vuxna, som sett deras problem och ändå inte förmått

hjälpa dem. I de intervjuer som genomförts i delprojekt II om familjehemsvård och barns delaktighet finns talande exempel på utsagor från ungdomar som anser att socialtjänsten borde ha ingripit tidigare.

Utifrån den information som framkommer från barnen själva och från föräldrarna om deras behov, har de problem och svårigheter, som skulle behöva utredas närmare. Föräldrarna efterlyser en form av stöd som socialsekreterarna inte anser sig kunna tillmötesgå. Mamman har egna stora behov och är ibland hjälpsökande, medan pappan tar helt avstånd.

Stina och Lars

Socialsekreterarnas strategi i relation till mamman var att minska hennes rädsla, skapa en allians och förtroende. Tillvägagångssätten för att nå detta blev framgångsrika. I förhållande till pappan handlade det om att försöka inge hopp om att det skulle kunna bli möjligt att återupprätta kontakt med barnen. Socialsekreterarnas slutsats efter utredningen är att de i bästa fall lyckats med detta, men de upplever ändå kontakten med pappan som misslyckad. Han skulle ha behövt ha en egen kontaktperson under hela processen. I relation till Dales (1996) analysmodell kan konstateras att ömsesidig förståelse uppnåddes i relation till mamman medan relationen till pappan slutade i skilda synsätt och uppfattningar och i konflikt.

Strategierna för att etablera kontakt med barnen framstår både som lyckade och misslyckade. Socialsekreterarna kom till tals med barnen på ett bra sätt och fick del av deras tankar, känslor och egna åsikter. Deras vilja var entydig och socialsekreterarna upplevde inget dilemma i sitt ställningstagande i utredningens förslag om att ta stor hänsyn till barnens vilja. Efter utredningen kvarstår tvivel om huruvida det var rätt att försöka arrangera möte med pappan. Vad betydde det misslyckade försöket för barnen? Bidrog det till att de möjligtvis i en framtid skulle kunna se på pappan på ett annat sätt, förstå att deras eget bästa kan vara att så småningom ha kontakt med honom? Det är frågor som det kan gå att få svar på först i framtiden. För socialsekreterarna har det handlat om en avvägning om vad som är barnets bästa på kort och på lång sikt. Barnen befinner sig i en konfliktsituation som det inte gått att hitta någon lösning på inom ramen för utredningen. Erfarenheterna från detta fall ger anledning att reflektera över om det varit möjligt att ge barnen ytterligare utrymme att vara medaktörer (jfr Dahlstrand 2004). Hade socialsekreterarna kunnat lämna över frågan till barnen om hur de skulle vilja lösa sin relation med pappan? Det skulle kunna ha givit nya öppningar, men kunde också ha inneburit att för stort ansvar lagts på barnen. Socialsekre-

terarna företräder både behovs- och kompetenssyn (Singer 2000), de försöker hantera både barnens rätt till skydd och till delaktighet.

I relation till Shier's (2001) analysmodell uppnåddes nivå 4 dvs. barnen deltog i beslutsprocessen i socialtjänstens utredning genom att deras vilja blev vägledande för socialnämndens förslag till tingsrätten.

Hur barnens vilja sedan beaktats i domstolen har inte framgått. Här finns skäl att erinra om det som framgår av den tidigare refererade rapporten från Allmänna Barnhuset (2003), där det framgår att vårdnadstvister, formellt sett, handlar om föräldrarnas rätt. Regelsystemet är inte konstruerat för att ge barnet möjlighet att vara med och bestämma. Det finns en risk att barnet kan förespeglas att deras åsikter och vilja skall användas i visst syfte. Senare kan emellertid visa sig att det barnet sagt i stället kan komma att användas mot barnet.

Jämförelser mellan barnavårds- och vårdnadsutredningar

Av de tre utredningar som ingått i Slalom föll det sig så att två av dem varit aktuella både för barnavårdsutredning och för vårdnadsutredning. Detta faktum, liksom de möten mellan socialsekreterare från olika enheter som möjliggjorts i projektet, har lett till intressanta diskussioner och jämförelser mellan de olika typerna av utredningar. Behovet av att utveckla samarbetet mellan enheterna har börjat uppmärksammas.

Inom familjerätten utgår utredarna från att de möter två kompetenta föräldrar, där socialsekreterarnas uppgift är att göra en jämförelse mellan föräldrarnas förmåga och att komma fram till ett ställningstagande om vad som är barnets bästa. Socialsekreterarna instämmer delvis i Rejmers (2003) slutsatser om vårdnadsutredningars tillkortakommanden men hävdar samtidigt att det är fullt möjligt att bistå barnen genom att t.ex. se till att de får kontakt med Dynamis¹³ eller att det sker återkopplingar till socialsekreterare med ansvar för barnavårdsutredningar.

En barnavårdsutredning startar i ett problem, där föräldrarna själva inte räcker till eller där de utsätter barnen för allvarliga risker. Det handlar om olika relationer mellan stat och familj.

Slalom har aktualiserat frågor om möjligheter och vinster med att pröva BBIC- strukturen i vårdnadsutredningar. Från familjerättsenheten finns önskemål om att forskaren skall göra jämförelser mellan de olika typerna av utredningar för att se om det finns väsentliga skillnader mellan olika sätt att skriva utredningar. Kanske är det så att vårdnadsutred-

¹³ Socialtjänstens enhet för familjebehandling i Helsingborg.

ningar innehåller samma information som en BBIC –utredning även om de är skriva utifrån olika strukturer. Att motsvara detta önskemål har det emellertid inte funnits utrymme för.

Relationen behandling - insats

Fallen Alex och Stina och Lars innehåller illustrativa exempel på hur socialsekreterarna ser på och hur de handskats med relationen mellan utredning och behandling/insats. Handläggningen av fallet Alex illustrerar dessutom frågeställningar kring utredningars formella avslutning.

Fallet Alex

I min analys av fallet Alex reflekterar jag över socialsekreterarna strategier i utredningen. Jag har särskilt funderat på om det inte var så att utredningen avslutades för tidigt, att förutsättningarna för att nå målen med insatsen – kontaktperson för Alex – inte var färdigutredda.

Utredningen har bedrivits skyndsamt och inom ramen för den fyramånadersgräns som stipuleras enligt lagen. Den har genomförts i enlighet med principen om utredningen som process dvs. utifrån ett synsätt att det är fullt möjligt att göra insatser under utredningens gång. Ett exempel på detta är hur socialsekreterarna, i samband med att pappan blev anhållen hos polisen, avbröt sin primära uppgift med att samla information och i stället ägnade sig åt att ge familjen stöd praktiskt och psykosocialt. Socialsekreterarna har visat öppenhet och flexibilitet i relation till familjens situation och behov.

Det framgår att utredningen avslutades i formell mening utan att konsensus uppnåtts mellan föräldrarna och socialsekreterarna och utan att Alex tydligt fått veta vad som planerades. Mitt intryck är att utredningen avslutades mitt i en pågående ”förhandling” (jfr Dale 1996) där situationen ännu inte var klar för ett ställningstagande. Ur min synvinkel förefaller det som om tiden varit för kort. Den juridiska fyramånadersgränsen har satt en gräns som sannolikt inte var gynnsam för samarbetet i utredningens slutfas. Orsakssamband, ansvarsfördelning, förväntningar, motivation och förändringsstrategier hade behövt klarläggas ytterligare i samarbete mellan familjen och socialsekreteraren.

Utredningen avslutas i ett läge där ord stod mot ord. Utredningen hade inte kunnat klarlägga om pojken misshandlades hemma eller inte. Kanske handlade utredarnas val att avsluta utredningen om en form av undvikande strategi, som de använde sig av för att komma ifrån de dilemmen och svårigheter de upplevt i utredningen. Trots den ganska öppna relationen med föräldrarna undvek socialsekreterarna i detta läge att tala och skriva om vilka förändringar, som de tyckte krävdes inom

familjen, för att Alex behov skulle kunna tillgodoses. Anne Hollows beskriver några utmärkande drag i beslutsfattande varav ett beskrivs som ”defensivt undvikande”:

In which conflict is avoided by procrastination (uppskov, förhållande), shifting responsibility to someone else or constructing wishful rationalisations to bolster the least objectionable alternative. Each of these is associated with incomplete and sometimes biased evaluations and information (Hollows 2003, s 66).

Hollows framhåller vidare att det är en viktig del i socialarbetares professionalitet att kunna göra riktiga bedömningar. Hon hänvisar till en longitudinell undersökning av Fook m.fl. som visade att syfte/mål och process sällan artikuleras klart även av erfarna socialarbetare. När tydliga mål saknas för interventionerna, liksom beträffande processen blir det svårt att utmana eller att bidra till socialarbetarens bedömningar, något som försvårar möjligheterna till delaktighet och ”partnership” för klienterna.

Socialsekreterarnas förhållningssätt kan emellertid analyseras ur olika synvinklar. Det är förstås också viktigt att utredningen avslutas i formell mening i rimlig tid (jfr Sundell & Egelund 2000), att socialsekreterarnas ställningstaganden blir tydliga och att familjen får känna att det händer något konkret i den riktning som man önskar. Här finns ett dilemma. Är det bättre att sätta punkt i ett läge då det finns en god samarbetsrelation än att utmana relationen genom att gå djupare in i det som möjligtvis kan upplevas som känsliga och integritetskränkande frågor? Obesvarade frågor, men en god relation där kontakten fortsätter kan ju tänkas innebära att frågorna får svar allt efter hand som samarbetet fortsätter. Detta under förutsättning förstås, att föräldrarna är öppna för fortsatt kontakt.

Ansvariga socialsekreterare och arbetsledare fick muntligen del av mina reflektioner i samband med att jag återförde resultaten av min första analys. De hade följande synpunkter.

Det är viktigt att avsluta en utredning så snart informationsinsamlandet är klart och man gjort sin bedömning. Resultaten hade inte blivit bättre om de fortsatt utredningen. Utredningstiden bör vara så kort som möjligt. De överenskommelser som gjordes med familjen i samband med utredningens avslut var visserligen inte de som utredaren tyckte var det bästa. Men några andra överenskommelser var inte möjliga att göra med föräldrarna just då. Därefter behövdes en mognadsprocess som fick ta tid. Det är fråga om myndighetsutövning som det är viktigt att bedriva skyndsamt, något som är positivt för klienterna, som ofta är spända så länge utredningen pågår. Om det krävs förändringar är tiden inom ramen för en utredning ändå för kort. Särskilt en av socialsekreterarna

framhåller att det är negativt med den organisation som finns i Helsingborg, nämligen att en annan socialsekreterare ("insatsare") tar över fallet när den formella utredningen är avslutad. När en relation väl etablerats mellan socialarbetare och klient är det viktigt att fortsätta tillsammans tills man nått målet, anser hon.

Fallet Stina och Lars

I fallet Stina och Lars fanns en djup konflikt mellan föräldrarna och barnen hade inte träffat sin pappa på ett par år. I detta fall aktualiserades förhållandet mellan utredning och behandling på lite annat sätt än i barnavårdsutredningen.

Både utredarna tycker att denna utredning varit svår. Den tillhör en av de svårare som de haft. Det är mycket ovanligt att inte föreslå umgänge mellan förälder och barn, vilket skedde i detta fall. Det var svårt att barnen inte alls ville träffa sin pappa. Samtidigt var det inte svårt att få klarhet i vad barnen verkligen ville. Utredarna prövade med att få till stånd ett möte med pappan. Detta innebar att de gick emot barnens vilja och det var inte lätt. En av socialsekreterarna beskriver att hon hade "jättemycket tvivel". Hon kände stor oro för vad de utsatt barnen, för, när mötet sedan aldrig blev av. "Dom var förberedda, ja dom hade förberett sig till tår och tänder för att möta pappa, och sen så blev det inte av. Alltså gick jag för långt då?" Ett sätt att ändå förökas handskas med detta på etiskt riktigt sätt var att träffa barnen och mamman och samtala om det som hänt.

Med utgångspunkt i det försök som gjordes med att få till stånd ett möte mellan barnen och pappan fick en av socialsekreterarna frågan om hur hon ser på sitt uppdrag beträffande utredning och behandling (eller terapeutiska inslag i utredningsarbetet). Hon gav följande svar:

Alltså skulle vi ha gjort en strikt effektiv utredning, så här, så skulle jag och Karina aldrig ha gjort det vi gjorde med den här pappan och med barnen. Ja, för mig blir det fel, för då är det ju inte socialt arbete. Vi har pratat mycket om detta och vi är olika i gruppen. Några av mina kolleger tycker att vi får ett uppdrag från Tingsrätten med begäran om utredning och då är det till Tingsrätten vi ska svara, det är dom som har gett oss uppdraget. Och då ska man göra det så snabbt och koncist som möjligt. Jag ser det inte så. Jag ser det, att det är föräldrarna, för det är föräldrarna som går till Tingsrätten. Dom behöver hjälp, dom kan inte lösa sin konflikt. Tingsrätten är en instans på vägen och det säger jag alltid till föräldrar vid första mötet, att det här som vi har tjatat om, ni som äger utredningen. Det är er utredning, det är ert liv det handlar om. Så fort det är någonting, att ni vill på något sätt, så ska ni säga det till mig, så försöker vi.

Kommentarer

De här redovisade exemplen illustrerar socialarbetares uppfattningar om vad en utredning är och på förhållandet mellan utredning och behandling/insats. Projektet har fäst uppmärksamheten på olikheterna i ramar och förutsättningar för utredningar om vårdnad, boende och umgänge och barnavårdsutredningar. Diskussioner har börjat föras om behovet av utveckling av samarbetet mellan familjerättsenheten och enheten för barn och familj, detta med tanke på att det är relativt vanligt att samma familjer är involverade i båda slagen av utredningar. Av Annika Rejmers doktorsavhandling framgår att föräldrar som stred om vårdnaden ofta också hade andra allvarliga problem, en majoritet av dem som ingick i hennes undersökning befanns sig i minst två parallella krisförlopp. ”Det är inte en utan flera orsaker och kriser som genom ett slags kumulativ effekt utgör grunden för att en vårdnadstvist utvecklas” (Rejmer 2003, s79).

De varierande kraven på enhetlighet i de båda slagen av utredningar ger anledning till reflektion kring orsakerna. Hur kommer det sig att Socialstyrelsen har så olika syn på de olika slagen av utredningar? Varför inkluderas inte utredningar om vårdnad, boende och umgänge i BBIC-konceptet? En förklaring kan vara att det inte heller inryms i den engelska förebilden, Men det är också ett faktum att familjerättens uppdrag är mera tydligt avgränsat än det som gäller för barnavårdsutredningar. Barnavårdsutredningar har under flera år utsatts för hård kritik från forskare och tillsynsmyndigheter och förhållandet mellan utredning och behandling är exempel på en fråga som föranleder ständig debatt och leder till återkommande omorganisationer. Familjerätten är en ”fredad zon”, där mitt intryck är att det funnits arbetsro på ett annat sätt än inom andra enheter, som genomgått flera omorganisationer de senaste åren. Detta påverkar socialarbetarnas handlingsutrymme. Det sätt på vilket socialarbetarna identifierar och använder sitt handlingsutrymme får i sin tur återverkningar på relationen socialarbetare – klient.

I den teoretiska bakgrunden har jag givit lagstiftningen utrymme för att visa bl.a. de spänningsförhållanden som inryms i synen på barn. Jag har emellertid kunnat notera att kommentarer om lagstiftningens betydelse knappast alls återfinns i intervju svaren från socialsekreterarna eller i de samtal som förts kring de enskilda fallen.

Detta för tankarna till Ruth Wächter (1998), som företräder en pessimistisk uppfattning beträffande möjligheterna att förena utrednings- och behandlingsarbete. Hennes hopp står till socialarbetarna själva och deras egna initiativ. Hon understryker betydelsen av att socialarbetare skaffar sig kunskaper om den struktur inom vilken de arbetar som en

förutsättning för att förändringar skall kunna ske. Det är socialarbetarna själva som måste åstadkomma förändringarna.

Resultatsammanfattning

Fallstudierna har visat:

- Exempel på barns och föräldrars upplevelser av sina kontakter med socialtjänsten.
- Konkreta exempel på hur socialsekreterarnas olika strategier kan verka hindrande respektive främjande för klienternas möjligheter till delaktighet och medbestämmande. Val av strategier är särskilt grannliga i fall som återaktualiseras för utredning gång på gång. Strategierna kan inte vara desamma i relation till barn och i relation till föräldrar.
- Att utrymmet för klienters delaktighet varierar i olika typer av utredningar utifrån problemets allvarlighetsgrad samt av vem och på vilka grunder utredningarna aktualiserats.
- Att klienternas delaktighet har olika innebörder i olika faser av en utredning.
- Att det är viktigt att urskilja olika föräldraperspektiv – mor och far, styvföräldrar – liksom betydelsen av klass, kön och kulturell tillhörighet.
- Att god kontakt med och acceptans från föräldrarna har stor betydelse för möjligheterna att etablera samarbete med barnet.
- Konkreta exempel på vikten av att urskilja barns och föräldrars perspektiv och behov var för sig.
- Konkreta exempel på svårigheter och möjligheter för socialsekreterare att vara konsekventa i tillämpningen av ett barnperspektiv i betydelsen att lyssna på, respektera och ta hänsyn till barnets syn och vilja.
- Konkreta exempel på villkoren för att etablera ”partnership” med barn och föräldrar i den sociala barnvården.
- Konkreta exempel på trovärdighetsproblematik och klienters sätt visa förtroende, att ge insyn respektive sätta gränser för socialtjänstens inblandning.
- Konkreta exempel som illustrerar synen på barn som objekt respektive aktörer och spänningsförhållandet mellan barns rätt till skydd (protection) och barns rätt till delaktighet (participation).
- Konkreta exempel på de problem som inryms i gränsdragningen mellan utredning och behandling/insats.
- Intressanta skillnader mellan ramar och förutsättningar för vårdnadsutredningar och barnavårdsutredningar.

Erfarenheterna från Slalom har givit ingående kunskap om olika dilemma och etiska problem som kan inrymmas i barnavårds- och vårdnadsutredningar från de allra första kontakterna till att en utredning avslutas. Aspekter som rör delaktighet och medbestämmande finns invävt i alla relationer. Det är därför svårt att se att det skulle gå att utveckla en enda metod eller modell som kan motsvara den mångfald som finns representerad bara i dessa tre enskilda fall. Varje fall är unikt.

Slalom har givit underlag för fortsatt diskussion om vad de professionella färdigheter består i som handlar om att ta tillvara klientperspektiven i socialtjänstens barnutredningar. Slalom har bidragit till att ge substans till de grundprinciper för BBIC som handlar om att ha barns behov i centrum och att genomföra utredningar i nära samarbete med barn och föräldrar. I BBIC – triangeln inryms ett helhetsperspektiv som förutom barns behov och föräldraförmåga dessutom omfattar olika miljöfaktorer och familjers integrering i närsamhället – faktorer av stor betydelse för människors möjligheter till delaktighet i samhällslivet. Det kan därför också fungera som verktyg för att komma ihåg och beakta kön, klass, kulturell tillhörighet liksom barns och föräldrars integration i samhället, vilket är ytterligare en viktig aspekt av delaktighet. Könsperspektivet har aktualiserats utifrån att fäderna varit svårare att samarbeta med än mödrarna, vilket kan vara en konsekvens av att det bara varit kvinnliga socialarbetare.

Sett ur barns och föräldrars synvinkel finns många hinder för att komma till tals och påverka på det sätt som de själva skulle vilja. Barns starka beroendeförhållande i relation till sina föräldrar framgår med stor tydlighet. Konsekvenserna för barnen, på gott och på ont samt på kort och på lång sikt, av de försök till kontaktetablering, som gjorts från socialsekreterarnas sida, får vi inga fullständiga svar på här.

Delprojekt II Familjehemsvård och barns delaktighet

Inledning

I detta delprojekt har jag samarbetat med familjehemsenheten kring frågor om barns och ungas delaktighet i planering, uppföljning och beslut i familjehemsvården. Jag har genomfört egna studier i form av aktstudier och intervjuer med fem f.d. fosterbarn. Därtill har forskare och praktiker mötts i samtal och dialog utifrån erfarenheter av utvärderingsmöten som metod och socialsekreterarnas erfarenheter av samtal med barn. Samarbetet tog på samma sätt som i Slalom sin utgångspunkt i vårt redan etablerade samarbete i projekt Barns behov i centrum.¹⁴

Bakgrund

I mitten av 1990-talet blev Helsingborg en av försökskommunerna i Socialstyrelsens projekt för förbättring av familjehemsvården – Dartingtonprojektet. I detta projekt prövades ett intervjuformulär (bedömnings- och insatsformulär) strukturerat med utgångspunkt i sju behovsområden – hälsa, utbildning, känslö- och beteendemässig utveckling, identitet, familj- och sociala relationer, socialt uppträdande och klara sig själv. Genom systematiska intervjuer förväntades socialarbetarna få goda kunskaper om barnens behov att ha som underlag för att bedöma insatser. Insatserna skulle utformas i samråd med barnet och de vuxna och syfta till att stödja barnen i deras utveckling till självständiga individer (Socialstyrelsen 2000).

Dartingtonprojektet övergick efter ett par år i projekt Barns behov i centrum (BBIC) och i detta projekt var Helsingborg, som tidigare nämnts, en av de kommuner som prövade en metod med s.k. utvärderingsmöten för uppföljning av placerade barn (Rasmusson m.fl. 2004).

Inom enheten har länge funnits en stark ambition att utveckla och kvalitetssäkra arbetet utifrån ett barnperspektiv. Ett uttryck för detta är att tre omfattande intervjuundersökningar om hur barn och unga upplevt att vara fosterbarn genomförts vid olika tidpunkter (Hansson & Knutsson 1987, 1997, 2000). Intervjuerna gjordes av socialsekreterare inom familjehemsvården med ekonomiskt stöd från Allmänna Barnhuset.

Den första undersökningen omfattade barn, som var minst 15 år vid intervjutillfället och som skrivits ut från sina familjehem 1984 samt deras föräldrar och fosterföräldrar. Den andra undersökningen vände sig till samma ungdomar cirka 10 år efter utskrivningen och den tredje vände sig till ungdomar som skrivits ut från familjehem på 1990-talet. Ett av

¹⁴ För närmare beskrivning av forskningsprocessen, se Sunesson & Tops (2006).

syftena denna gång var att jämföra resultaten med dem som framkom i den första undersökningen. En av slutsatserna i den sista rapporten var att barnen haft betydligt tätare kontakter med sina socialsekreterare än tidigare. Samtidigt framkom att det inte alltid varit lätt för barnen att göra sig hörda. Som exempel nämns bl.a. en flicka som varje vecka blev slagen av sin pappa och en pojke som blev inlåst utan mat av sin mamma. Varför lyssnade inte omgivningen så att de kunde ha fått hjälp tidigare? är en fråga som ställs i rapporten (Hansson & Knutsson 2000).

Intervjustudie

Syfte

Syftet med intervjuerna var att ta reda på ungdomarnas erfarenheter och upplevelser av sina möjligheter till delaktighet och medbestämmande i samband med placeringen, under sin tid i familjehemmet och vid utflyttningen. Intervjuerna berörde såväl ungdomarnas erfarenheter i relation till socialtjänsten som deras erfarenheter i relation till fosterföräldrarna, barn- och ungdomspsykiatri och i något fall även till utredningshem.

Urval och etiska överväganden

Enhetschefen samlade in bedömnings- och insatsformulär för de barn som varit föremål för Dartingtonprojektet utifrån egen kännedom och utifrån förfrågan bland socialsekreterarna. Bland de aktuella barnen (20 stycken) fanns sex ungdomar som nyligen skrivits ut från sina familjehem. Av dessa var det fem, som efter förfrågan från enhetschefen, ville bli intervjuade. De gav också samtycke till att jag fick läsa deras akter. Ungdomarna var i åldern 20-24 år, de hade bott mellan 4 och 18 år i sina respektive familjehem och de hade alla bott kvar utan avbrott fram till myndighetsåldern. En kvinna hade vid tidpunkten för intervjun ännu inte flyttat från sitt familjehem, tre hade eget boende och en man hade flyttat tillbaka till sina biologiska föräldrar.

I rapporteringen har jag tagit etiska hänsyn, vilket innebär att här inte lämnas några beskrivningar av ungdomarnas bakgrund såsom familjehistoria, orsaker till omhändertagandet och detaljerade beskrivningar av deras relationer vare sig till fosterfamiljen eller till deras ursprungsfamilj.

Genomförande

Intervjuerna genomfördes som halvstrukturerade samtalsintervjuer och varade en till en och en halv timme. De blev olika beroende på intervju-

personernas erfarenheter och hur mycket de kunde/ville minnas och vad de själva ville berätta om sådant som berörde känsliga områden. I samband med att jag avtalade tid för intervjun frågade jag intervjupersonerna om de ville att jag skulle läsa vad som stod skrivet i deras akt innan vi träffades. Alla tyckte att det var bra om jag gjorde det, för då slapp de berätta så mycket om sin historia. Detta visade sig vara ett bra tillvägagångssätt. Frågorna i intervjun kunde härigenom fokusera på det som intervjupersonerna själva ville berätta utan att jag behövde fråga så mycket om deras uppväxt och relationer till fosterföräldrarna. Att blicka tillbaka var mer eller mindre känsligt, men de uttryckte alla tillfredsställelse med att få möjlighet att tala om sina upplevelser och sin nuvarande situation. Intervjuerna, som spelades in på band, kretsade kring följande teman:

- Kontakterna med socialtjänsten.
- Minnen av möjligheter till delaktighet och medbestämmande vid introduktionen, under tiden i familjehemmet och i samband med vårdens upphörande.
- Minnen av särskilda händelser som upplevts som svåra eller särskilt positiva.
- Delaktighet i relation till de sju behovsområdena.
- Minnen av Dartingtonformulären.

Resultat

Resultatredovisningen har lagts upp utifrån en struktur med tre huvudrubriker – tiden före och första tiden i familjehemmet, tiden i familjehemmet, dokumentationen och utflyttningen. Intervjupersonerna har fått följande fingerade namn: Viggo, Axel, Rune, Ella och Fanny.

Tiden före och första tiden i familjehem

Alla ungdomarna hade kontakter med socialtjänsten redan i tidig barndom. En kvinna placerades i familjehem under spädbarnstiden och övriga var innan placeringen i familjehem föremål för utredningar genom socialtjänsten, de hade kontakter med BUP och ett par hade kontaktfamilj. De flesta har svaga minnen eller så ville de inte så gärna berätta om tiden före placeringen. Ingen av dem ifrågasätter det riktiga i att de fått bo i familjehem. Bristen på delaktighet handlar i stället om att deras situation inte tidigare tagits på tillräckligt stort allvar av socialtjänsten. Viggo berättar:

Jag sprang ju med mamma på en massa möten. Och så frågade dom hur det var hemma och jag tror dom utgick från att det var ganska olämpligt att bo hemma.

När det väl blev dags med familjehem var det den enda lösningen för att det skulle bli bättre. Viggo placerades när han började högstadiet och hade då mycket att ta igen i sin skolgång. ”Jag har missat alla dom här sju åren. Jag har missat halva min skoltid.” Även om Viggo tyckte att han fick bra stöd av sin socialsekreterare och det var ett riktigt beslut att låta honom flytta hemifrån var den första tiden i familjehem svår.

Man ville åka hem hela tiden. Man sov inte på nätterna, och låg och var orolig och ny skola och allting sånt. Det blev lite jobbigt dom första 4-5 månaderna att ställa om sig. Nån gång kände man att man bara ville springa hem och bara bli där. Men sen tänkte man, det funkar inte, så var det bara att fortsätta.

Ella som vuxit upp i ett hem med missbruksproblem fram till tonåren är också av den uppfattningen att socialtjänsten borde ha ingripit tidigare. ”Om det hade handlat om något annat barn, så hade man ju reagerat starkt om inte någon hjälpt det här barnet.”

Tiden i familjehemmet

Nöjda med sina familjehem

Alla, utom en, var nöjda med sina familjehem och beskriver att de haft det bra med ett välfungerande vardagsliv där de fått lära sig demokratiska spelregler och också fått vara delaktiga i beslut på ett sätt som varit rimligt i förhållande till deras ålder och mognad.

Ja, så när vi var små var det väl dom som bestämde och tog dom bra besluten för oss, för då förstod ju inte vi vad som var rätt så där, men nu när vi blev äldre har vi mest fått bestämma själva, så har dom sagt till om man gått över gränsen.

De som var nöjda med sina familjehem fick på olika sätt ett bra stöd i sin utveckling till självständiga vuxna. De fick successivt större frihet och ett ökat ansvar för egna beslut. Viggo, som kom till familjehem i tonåren framhåller särskilt betydelsen av att han fick stöd i skolarbetet, när han kom till familjehem. Han fick också hjälp med att sköta sin kropp, hygien och sina kläder.

Fanny tycker att hennes behov har tillgodosetts på ett bra sätt i familjehemmet. Hon har fått den hjälp och det stöd hon behövt från socialtjänsten.

För jag har haft det bra, tycker jag. Jag tänker på att man har ändå båda föräldrarna som lever, och sen att man har bott i samma familj hela livet. Det finns flera stycken som har bytt flera gånger.

Starka minnen

Under intervjuerna framträdde starka minnen av särskilda händelser och situationer då de som barn känt sig i starkt underläge eller då de fått stöd och uppmuntran av sin socialsekreterare eller andra vuxna på ett sätt som varit av stor betydelse för dem. Känslan av underläge i olika relationer kunde uppstå även om de hade det bra i största allmänhet i familjehemmet.

Rune är den ende som inte alltid trivdes i sitt familjehem. Fosterpappan talade illa om hans biologiska familj, misstrodde honom, lyssnade dåligt och Rune fick ofta höra hur stökig och besvärlig han var. ”Man är ganska maktlös. För man har ju inte så mycket att säga till om.” Han beskriver hur han fick en kluven självbild. Han var en person i familjehemmet och en annan i sin biologiska familj, där han kunde vara sig själv. Rune beskriver starka känslor av att vara objekt, han fick ofta höra att han var ett besvärligt barn, vilket gav anledning till kontakter med barn- och ungdomspsykiatri. Även där kände han sig utanför.

Det var fosterföräldrarna som pratade med BUP om hur jag var och jag fick lyssna på det /.../ Det var ungefär som att titta på sig själv genom ett glas och inte kunna hjälpa till. Så jag vet inte vad dom är till för egentligen dom där BUP-samtalen, i fall man ska få reda på hur man är genom en psykolog.

Rune kände sig ofta i underläge, han fick inte komma till tals på sina villkor. Han förstod aldrig varför han uppfattades som så besvärlig och han förstod inte på vilket sätt och varför han skulle ändra sitt beteende. Hans uppförande ledde också till att han tillbringade en tid på ett utredningshem; han ställdes inför ultimatum att åka dit annars måste han lämna familjehemmet. Rune kände sig inte hemma på utredningshemmet, men beskriver att det var positivt att han kunde tala öppet om sig själv och att han därmed fick ge sin egen bild av sitt liv utan att bli motsagd.

Axel berättar om sina existentiella funderingar, hur han många gånger funderat över varför han inte blev född i en vanlig familj. ”Varför skulle inte jag ha kunnat få ett normalt liv.” Han beskriver smärtsamma upplevelser som han fick bearbeta ensam, men också om hur han fick stöd av kloka vuxna i svåra beslutssituationer. Axel berättar om ett möte som ägde rum i familjehemmet då han var i 13–14-årsåldern. Mötet handlade om händelser i hans biologiska familj.

Man satt ju där och grät sig igenom dom samtalen och visste inte vad man skulle säga och hela tiden så östes det ur att ”det här är inte ditt fel Axel”. Alltså man förklarade ju inte varför det inte var mitt fel, och därför kunde jag inte veta det heller. Alltså det som ju snackades om tillsammans med mig var ju hemskt /.../ Framför allt när jag satt där och grät, var det ingen som frågade ”du upplever det här jobbigt, förstår vi”, eller så ”vi kanske inte ska fortsätta”, eller så /.../ Och då kanske man skulle slutat där, för den gången, och sen komma tillbaka igen.

Även om det var svårt kan Axel i efterhand se något positivt i att han fått vara med och få möjlighet att ställa frågor. ”Det kanske å andra sidan inte varit fel ur den aspekten att man själv sen får reflektera över det man hör och kanske komma på något annat som man vill fråga om nästa gång.”

Fanny har ett starkt minne av en situation då hon blev tvingad att följa med sin pappa på semester när hon var i 8–9-årsåldern. ”Jag storgrät, dom fick bära mig ut i bilen och mor och far (fosterföräldrarna) kunde inte göra någonting.” Fanny minns inte att hon blev tillfrågad eller det fanns någon socialsekreterare med i bilden. Efter denna händelse inträffade ingenting liknande utan Fanny fick själv bestämma hur hon skulle ha kontakten med sin biologiska familj. Hon har haft det bra i sin fosterfamilj. I intervjun dyker ytterligare ett minne upp. Det handlar om en upplevelse i 12-årsåldern, en upplevelse som på ett påtagligt kom att aktualisera frågor om hennes identitet. Hon hade fram till denna tidpunkt haft fosterföräldrarnas efternamn, men plötsligt fick hon veta att hon skulle byta efternamn.

Sen så plötsligt skulle jag då heta Olsson–Thörn, eftersom min mormor, hon hette det när hon levde och det var min rediga (biologiska) pappa som sa att det skulle vara så. Liksom när man har hetat Thörn i hela sitt liv, varför skall man inte få fortsätta med det? När jag kom upp i högstadiet frågade dom ”varför har du två efternamn?”. Jag ville ju heta Thörn och jag blev retad i skolan för att jag hade två efternamn och var fosterbarn – ”varför heter inte du samma efternamn som dina syskon?” /.../ Ja, jag tyckte det var för galet.

Fanny kände sig överkörd och anser att hon borde ha haft mer att säga till om själv i denna fråga.

Socialsekreterarens betydelse

Socialtjänstens uppföljning var regelbunden och ungdomarna hade i allmänhet träffat sin socialsekreterare en gång i månaden eller en gång varannan månad, åtminstone under de sista åren i familjehemmet. Ungdo-

marna var i allmänhet nöjda med detta, endast en tyckte att det behövts tätare uppföljning.

Fanny talar i intervjun enbart om den socialsekreterare som hon haft under de senaste åren och som hon uppskattade väldigt mycket. Fannys socialsekreterare var bra på att lyssna, hon ingav trygghet och det var bra att veta att hon hade tystnadsplikt. Fanny ville inte tala med fosterföräldrarna om allt och då var det skönt att ha någon annan att vända sig till.

Hon har alltid varit där, alltså det har varit så skönt att bara kunna prata ut och alltså om allt möjligt. Så när man har träffat henne har det bara varit så i hela kroppen bara åhh /.../ Om allt, allt där hemma, kompisar, killar alltså allt möjligt.

Viggo har haft tre olika socialsekreterare och två av dem tyckte han särskilt mycket om. Viggos barndom var svår och han pratar inte gärna med vem som helst om vad han upplevt. Socialsekreterarna var viktiga därför att ”dom visste vad jag gått igenom”. De visade att de engagerade sig och förstod.

De brann verkligen för sitt jobb. Dom brann för det dom gjorde. Dom förstod en, alltså man såg på dom att dom ville hjälpa en och att dom riktigt menade vartenda ord dom sa.

Viggo uppskattar också det stöd han fick genom barn- och ungdomspsykiatri. Han minns att han tillfrågades om att gå dit och att han sa ja till detta, han ville ha hjälp med att sluta ljuga, han ljög därför att han var rädd för att säga sanningen.

Viggo hade en tredje socialsekreterare som han inte uppskattade lika mycket som de två andra han mött. Han var inte övertygad om att hon stod på hans sida och han kände sig osäker på om det han sa till henne inte kom vidare till fosterföräldrarna. Under tiden i familjehemmet fick han inte träffa sin familj så mycket som han själv ville. Han upplevde att socialsekreteraren fanns på familjehemsföräldrarnas sida i dessa beslut.

Socialsekreteraren ska ha ett ärligt engagemang för just dig /.../ Ja, om man inte har sin socialsekreterare på sin sida, så är det svårt att få fram någonting ju. Jag tyckte inte om att hon hoppade över på deras sida.

Men han lägger delvis skulden på sig själv.

Jag var rätt så blyg och jag vågade inte ta ställning till vad dom tyckte, så jag sa inte så mycket. Och det straffar mig idag att jag inte sa det till dom tidigare, för då hade man kunnat göra något åt det.

Axel har starka minnen av hur han i 15-årsåldern funderade mycket på möjligheten att flytta tillbaka till sin biologiska mamma. Det var ett mycket svårt ställningstagande, men han beskriver i positiva ordalag hur

han fick stöd av sin socialsekreterare i att komma underfund med vad han egentligen ville. Det var skönt att ha någon att prata med utanför familjen, som var "lite grann opartisk".

Axel har också positiva erfarenheter av att han fått hjälp med att bearbeta och lösa sina problem bl.a. genom kontakter med barn- och ungdomspsykiatri, en kontakt som förmedlades av socialsekreteraren.

Det var roligt att gå till den här kvinnan och vi lekte där i våt sand och torr sand och det var väldigt mycket sånt här och väldigt mycket lek på det sättet. Och sen kom mor då och hämtade mig och vi köpte glass.

Axel berättar att han först på senare år kommit på vilken stor betydelse socialsekreterarna haft för honom. Han har haft sex olika socialsekreterare och framhåller särskilt en av dem, som ställde mycket bra frågor och som lät honom komma till tals om känslomässigt svåra saker på ett bra sätt.

Alltså det är mer eftertänksamma frågor som gör att jag ändå kanske växer i det. Så att dom gör att jag måste fundera lite längre /.../ Jag tror att det är något som leder in direkt i delaktighet /.../ Det kan ju vara enkla frågor, men dom var viktiga för mig då. Hon ju fanns där för mig /.../ Det var den hjälpen som jag tror att ett barn eller ungdom behöver utanför familjen.

Ella har erfarenheter av en socialsekreterare som förhöll sig avvisande till hennes önskemål om att få flytta till en släkting och inte till sin pappa efter moderns död. Socialsekreteraren lyssnade inte på Ella och ville att hon skulle flytta till sin pappa. "Jag var jätterädd för det." Men Ella fick en ny socialsekreterare som tveklöst ställde sig på Ellas sida. Hon gav också stort stöd i hur umgänget med pappan skulle läggas upp för att fungera på bästa sätt i enlighet med Ellas önskemål och kom så småningom att stå Ella mycket nära.

Alltså hon har varit bra på att skapa trygghet och tillit. Jag skulle kunna berätta vad som helst för henne. /.../ Jag känner att hon har betytt jättemycket för mig och har gjort jättemycket. Hon har hjälpt mig att skapa tillit till andra /.../ hade jag inte träffat henne hade jag inte varit den jag är i dag /.../ Hon har en otrolig förmåga att läsa av, för när det blir jobbigt för mig slutar hon direkt. Hon tvingar inte fram något, hon lyssnar och ställer frågor. /.../ Hon står mig närmare än min pappa.

Ella uppskattar att hon och socialsekreteraren gjort roliga saker tillsammans och de har fortfarande viss kontakt. "Är det något som är jobbigt pratar jag med henne." Det känns skönt med någon som har tystnadsplikt och känner min historia, säger Ella. Socialsekreteraren har hjälpt

Ella att skapa tillit till andra människor och att utvecklas till en självständig vuxen. Hon har stöttat henne i att engagera sig i fritidsaktiviteter och att sommarjobba, hon har varit lyhörd för vilken kontakt Ella velat ha med sin biologiska familj. ”Den kontakt jag har haft med pappa, det har varit mest på mina villkor.” Socialsekreteraren har hjälpt henne att stå emot faderns återkommande propåer om att flytta till honom. Den träning Ella fått i medbestämmande har hon glädje av idag. Hennes utflyttning har inte inneburit några problem, kanske p.g.a. att hon varit placerad i ett släktinghem.

Rune beskriver sina kontakter med en socialsekreterare, som fanns där som en ”snäll och rak” person, men ”vi kunde ju inte träffas varje dag precis”. Som framgått hade han det svårt i familjehemmet och kände sig maktlös och i lojalitetskonflikt. Han litade inte på att det han sagt till socialsekreteraren inte skulle komma fram till fosterföräldrarna. Rune understryker vikten av att som barn våga säga vad man tycker, ”för det är ju det hela arbetet går ut på”.

Utflyttningen

Rune beskriver den ambivalens han kände inför utflyttningen från familjehemmet. Skulle han bosätta sig på samma ort som familjehemmet eller skulle han flytta tillbaka till hemorten? Socialsekreteraren och familjehemsföräldrarna talade för att han skulle flytta tillbaka till hemorten.

Jag ville egentligen bo kvar i X-stad, för på min hemort hade jag bara mina släktingar. /.../ Jag sa först vad jag kände och tyckte, men sen så rättade jag mig efter dom på sätt och vis. Dom tyckte det var rätt för mig, så skulle jag göra det.

Han valde att följa deras råd och i dag uppskattar han, trots allt, att hans socialsekreterare alltid var mån om att han skulle ha kontakt med sin ursprungsfamilj, som han i dag har bra relation till. Han har det ganska bra nu med jobb och egen bostad. Mycket har han fått lära sig på egen hand, men ger i efterhand sitt erkännande till fosterpappan för att han delat med sig av sina kunskaper. Detta kan han göra nu även om inte allt var så bra i familjehemmet.

Jag har lärt mig att förstå mig själv. Så har jag lättare att förstå människor utifrån, om jag bara träffar dom några gånger. På så sätt tycker jag att jag lärt mig någonting av min ensamhet.

I samband med att vården i familjehem avslutas får ungdomarna möjlighet att fylla i ett frågeformulär där de får svara på frågor om placeringen som t.ex. skälet till placeringen, delaktighet i placeringen, stöd i skolgången, hjälp med hälsoproblem, trivseln i familjehemmet och kontak-

terna med socialsekreterarna. Rune önskar att placeringen hade avslutats genom ett samtal i likhet med intervjun och ger uttryck för ett stort behov av att prata om sitt liv och sin nuvarande situation. "För mig hade det varit mer givande än att skriva på en blankett."

Axel, som haft det bra i sitt familjehem, bodde kvar en tid efter att ersättningen från socialtjänsten upphört. Han fick en bitter erfarenhet när fosterföräldrarna plötsligt krävde honom på ekonomisk ersättning på en nivå som kändes helt orimlig. "Jag gick från att vara familjehemsplacerad till inneboende ju." Socialsekreteraren försökte agera, men enligt Axels uppfattning alltför svagt. Efter en kortare tid kunde Axel emellertid flytta till en egen bostad och han bröt då för en tid helt med sin fosterfamilj. Numera är emellertid kontakterna återupprättade och Axel känner inte någon bitterhet kring det som hänt. I dag vill han inte vara utan sina även smärtsamma erfarenheter. Han har lärt sig att lyssna på andra människor. "Varje människa är ju en oändlighet", säger han.

Viggo har inte längre någon kontakt med sina fosterföräldrar. När han var 18 år kände han att han ville gå sin egen väg och skapa sig sitt eget liv, något som var hans eget beslut.

Nu när jag gick ut från mina fosterföräldrar, så ville jag gå vidare med mig själv och lägga det andra bakom mig och försöka hitta en egen väg/.../. Jag vill visa att jag kan, det är syftet med det hela /.../. Fosterföräldrarna, dom hjälper en bit på vägen med det som man inte har tillgång till innan.

Vid intervjutillfället var han arbetslös och fick ekonomiskt bistånd från socialtjänsten. Han anser inte att socialtjänsten skulle ha fortsatt att hålla kontakten med honom. Han fattade själv beslut om att han ville flytta och det tycker han fortfarande var ett bra beslut.

Fanny har gått ut gymnasiet och vården i familjehemmet har upphört formellt, men hon bor kvar eftersom hon ännu inte fått något jobb.

Ja, dom vill ju att jag ska flytta, vi bjäbbar om "ja, du kan ta ditt pick och pack och flytta" liksom. Men vad ska jag leva på? Dom säger bara "det får du fixa själv" så det har varit rätt så mycket sånt på sista tiden.

Fanny längtar efter eget boende och ett självständigt liv. Hon känner att fosterföräldrarna vill att hon skall flytta och hennes ställning skiljer sig från familjens egna barn. Visserligen har de sagt att hon får bo kvar så länge hon vill, men just nu känns det inte så. Det känns svårt och Fanny understryker betydelsen av att ha en socialsekreterare att prata med.

Det är därför det har varit så bra att ha en socialsekreterare vid sidan, för dom kan lyssna och så /.../ Man behöver någon att prata med,

man kan inte anse att man är vuxen, fast man är 18 år. Man kanske ändå behöver det här stödet eller vad man ska säga och ha någon att prata med, så jag tycker att man egentligen borde få bestämma lite själv, att säga att jag känner mig redo.

Fanny tycker att det är viktigt att ha någon att prata med en tid efter att vården avslutats ”för det hade hjälpt rätt mycket”.

Ella har egen bostad och studerar. Hon har fortfarande kontakt med sin socialsekreterare trots att vården upphört i formell mening. Att ha kvar denna kontakt är av stor betydelse för henne.

Dokumentationen

Ungdomarna hade vaga minnen av något slags formulär som de fyllt i eller något slags projekt som de varit med i och ingen hade något väsentligt att säga om de s.k. Dartingtonformulären. Ett par av ungdomarna hade fått en kopia av sin socialakt och läst om sig själva, sina föräldrar och socialtjänstens bedömningar och insatser.

Axel har läst sin akt och har den i pärm hemma i bokhyllan. ”Jag har en kopia. Den står i min bokhylla. På alla mina andra pärmar har jag skrivit ”ekonomi” och liknande, men den pärmen har tom framsida.” Han funderar på att skriva sina memoarer, han vill delge sin berättelse till andra. När han läst sin akt har han blivit ledsen och tänkt på varför han inte kunde födas till en vanlig familj. Han reflekterar över innebörden bakom det papper som det finns en kopia av i akten, det papper som hans mamma skrev på när hon godkände omhändertagandet och som ledde till att han kom till familjehem. Han nämner de underlag som skrivits i samband med överväganden av vården i familjehem. Han tycker att de givit en bra bild av hur det varit ”dels utifrån mitt perspektiv och vad mina föräldrar har tyckt och så”.

Ella läste sin egen akt i samband med att vården i familjehemmet avslutades. Hon har läst vissa delar, men inte allt. Det är jobbigt eftersom det är mycket hon har förträngt från sin barndom. Ella har lagt märke till att det fanns skillnader mellan olika socialsekreterares sätt att skriva. Det framgår att hon inte alltid vågade berätta vad hon kände för den socialsekreterare som hon inte gillade i förhållande till den som hon hade stort förtroende för. Den förstnämnda har ibland misstolkat henne, vilket emellertid också kan bero på att Ella kände sig förhindrad att prata eftersom hon inte ville säga något dumt om sin mamma.

Att läsa sin egen akt är något som Fanny inte direkt tänkt på.

Alltså vad min socialsekreterare skrivit, det kan jag läsa, men sen vad mina rediga föräldrar har sagt, det kan vara så där, om man vill eller

inte. Nej det hade nog ändå varit spännande att läsa och se, minnas lite saker.

Samtidigt tycker hon att det är "lite skrämmande" att få reda på vad de biologiska föräldrarna sagt. "Ja, jag vet inte vad dom har sagt när jag var mindre och så. Då kanske man blir jätteirriterad på dom och aldrig mer vill se dom och sånt. Det är det jag oroar mig för."

Analys

Har vi blivit bättre på att lyssna på barnen genom tillämpningen av BBIC? var den fråga som enhetschefen vid familjehemsenheten önskade få besvarad genom den forskning som bedrivits i KUBAS-projektet.

Något klart svar på denna fråga ger inte de fem intervjuerna med de f.d. fosterbarnen. Däremot framgår det tydligt att kontakterna med socialsekreterarna har haft stor betydelse för dem mestadels i positiv, men ibland även i negativ bemärkelse. Deras agerande och personliga förmåga att skapa tillit och kontakt har haft stor betydelse för barnens känsla av trygghet eller otrygghet i familjehemmet. Tryggheten har, när den infunnit sig, handlat om att veta vart man kan vända sig, att ha tillgång till en lyssnande och pålitlig person med tystnadsplikt som känner barnets historia och som dessutom på ett tydligt sätt tar ställning för barnets intressen. Med hjälp av en engagerad socialsekreterare kan barnets motståndskraft (resilience) mot svårigheter stärkas. Om det inte finns en bärkraftig relation mellan barnet och socialsekreteraren finns en risk för att missförhållanden i familjehemmet förblir dolda eller att socialsekreteraren medverkar till att beslut fattas över huvudet på barnet.

Ungdomarnas upplevelser av möjligheter till eller brist på delaktighet och medbestämmande relateras till förhållandena i familjehemmet och till relationen till socialsekreterarna generellt sett. De tycker alla att det varit ett riktigt beslut att de fick komma till familjehem, att de behövde samhällets skydd och att deras grundläggande behov inte kunde tillgodoses av deras ursprungsfamilj. Ett par önskar dessutom att socialtjänsten skulle ha ingripit tidigare. Alla, utom en, tycker att de haft det bra i sina familjehem.

Det är framför allt i relation till olika konkreta händelser och situationer som deras känslor och upplevelser av delaktighet eller som oftast är fallet – brist på delaktighet – blir tydliga. Flera starka minnen och känslor av maktlöshet och ensamhet har kommit till uttryck i intervjuerna.

Innebörderna i barnens delaktighet har varierat över tiden utifrån deras ålder och mognad och har också haft olika betydelser i samband med inflyttningen, under tiden i familjehemmet och vid utflyttningen. Inter-

vjupersonerna beskriver att de funnit det rimligt och riktigt att de fått ökat ansvar i takt med att de mognat och blivit äldre. De har i många fall upplevt det helt i sin ordning att vuxna fattat beslut å deras vägnar, exempelvis genom att se till att de fick behandling i barnpsykiatri.

Den engelska förebilden till BBIC – Looking After Children System (LACS) – har som framgått kritiserats för att återspegla en objektsyn på barn präglad av ambitionen att forma barn till goda vuxna i stället för att erkänna barndomens egenvärde, barns olikheter och barn som subjekt och aktörer i sina egna liv (Garett 1999, 2002). Jag har därför prövat att analysera intervjuerna i relation till de sju behovsområdena med användning av de tre ”P:na” som teoretisk utgångspunkt. På detta sätt försöker jag tillämpa ”participation” som en viktig aspekt i relation till vart och ett av behovsområdena med samtidigt beaktande av ”provision” och ”protection”. Jag tar här även hjälp av Lansdowns (2005) tolkningar av artikel 5 i barnkonventionen.

Delaktighet i relation till de sju behovsområdena

Hälsa och utbildning

Hälsa och utbildning är två viktiga områden, som kan hänföras till *provision* dvs. barns välfärd och rätt att få del av och ha tillgång till samhällets resurser på dessa områden. Fosterbarns *skolproblem* är väl dokumenterade och familjehemsvården får återkommande kritik för att fosterbarns *hälsa* inte följs upp på tillfredställande sätt (Vinnerljung 2006, Socialstyrelsen 2000 a).

Viggo beklagar att han inte fått hjälp med skolarbetet tidigare, att han kom att missa alltför mycket av sin skolgång på grund av att han kom till familjehemmet först när han skulle börja högstadiet. För övrigt är alla de här intervjuade ungdomarna nöjda med sin skolgång beträffande möjligheterna till särskilt stöd om de så behövt. Ungdomarna uppskattar också det stöd de fått både av socialsekreterarna och av fosterföräldrarna för att hitta fritidsintressen av olika slag. Fysiska hälsoproblem har förekommit, men de även dessa har i förekommande fall tillgodosetts. Jag tolkar detta som att de också fått vara delaktiga i relation till dessa behovsområden på ett adekvat sätt. Måhända är detta ett resultat av den uppmärksamhet som ägnats dessa behovsområden i Dartingtonprojektet (Socialstyrelsen 2000 a).

Identitet, känslor- och beteendemässig utveckling, familj – och sociala relationer

De tre ovannämnda behovsområdena hänger nära samman och jag har därför funnit skäl att föra samman dem i denna del av analysen.

Alla de intervjuade ungdomarna, utom möjligtvis Ella (som bott hos en släkting), beskriver något slags bestående identitetsproblem, som fått konsekvenser för deras utveckling, självbild och självförtroende. Om inte Ellas eget önskemål om att få bo hos sin släkting beaktats, är det möjligt att även hon fått problem av liknande slag som de övriga ungdomarna.

I ungdomarnas identitetsarbete har ingått och ingår fortfarande att hantera existentiella problem kring det egna ursprunget, vilket Axels berättelse är ett tydligt exempel på. Rune och delvis Viggo beskriver hur de känt sig behandlade som objekt och hur rädsla och brist på förtroende för viktiga vuxna hindrat dem från att säga ifrån.

Kontakter med barn- och ungdomspsykiatrin har utgjort viktigt stöd för ett par av ungdomarna men för Rune var det en svår upplevelse. Hans brist på delaktighet förstärkte ytterligare hans upplevelse av att vara ett besvärligt barn. Han förstod att han förväntades ändra sitt beteende men förstod ändå aldrig varför.

Enstaka händelser och situationer har aktualiserat barnens identitet och position på ett smärtsamt och påtagligt sätt. Fannys upplevelser vid konflikten om namnbytet och den svåra upplevelsen av att tvingas att åka på semester med sin pappa är exempel på detta. Utflyttningen från familjehemmet har inte varit smärtfri för dem som flyttat till eget boende eller för Viggo som av ekonomiska skäl tvingades flytta tillbaka till sin ursprungsfamilj. Även om de bott i samma familjehem i många år har de upplevt att det är något annat annorlunda att vara fosterbarn i förhållande till att vara familjens biologiska barn.

Problem som rör ungdomarnas relationer till och umgänge med sin ursprungsfamilj återkommer i alla intervjuerna. Fanny, som bott hela sitt liv i samma familj, upplever familjehemmet som sitt hem och fosterföräldrarna som sina psykologiska föräldrar. Axel beskriver hur han varit ambivalent och tidvis velat flytta hem, Viggo ville träffa sin ursprungsfamilj oftare än vad han fick och Rune uppskattar att socialsekreteraren alltid var mån om att han skulle ha kontakt med sin ursprungsfamilj.

Av intervjuerna framgår hur ungdomarna själva arbetat med att skapa mening utifrån de egna erfarenheterna. Axel beskriver hur de svåra erfarenheterna berikat hans liv och hur det lärt honom att lyssna till andra människor. Rune som inte hade det så bra har kunnat försonas i tanken med sin fosterpappa och värdesätta det han fick lära sig av ho-

nom. Detta illustrerar den i teorin formulerade synen på barn som aktörer och "meaning-makers" (James & Prout 1990; Verhellen 2000). Ungdomarnas sätt att uttrycka sig ger viktiga insikter om barns och unga människors delaktighet i sin egen utveckling och socialisation. Det ger exempel på motståndskraft och bemästringsstrategier, vilket är en viktig insikt med tanke på att det inte går att skydda utsatta barn mot alla svårigheter och smärtsamma upplevelser.

Att ha hela eller stora delar av sin uppväxt dokumenterad i en socialakt är något unikt för fosterbarn. Ett par av ungdomarna har läst sina akter och ger intressanta reflektioner kring vad detta har betytt för dem. Deras utsagor ger anledning till reflektion kring dokumentationens betydelse för ungdomarnas självbild och fortsatta identitetsarbete. Jag återkommer till detta i den följande diskussionen.

Socialt uppträdande

I intervjuerna har framkommit mycket lite som kan hänföras till detta behovsområde. Det enda som berör detta är Viggos positiva uttryck för att han fått hjälp med klädsel, hygien och socialt uppträdande. Detta är förstås en viktig aspekt av "participation", men även av "protection" och "provision". Att kunna uppträda i sociala sammanhang har betydelse för självkänslan och ger förutsättningar för delaktighet i kamratgruppen och i samhällslivet.

Klara sig själv

Barn behöver olika slags stöd under hela sin utveckling för att successivt lära sig att ta ansvar och så småningom kunna leva ett självständigt liv i vuxen ålder. De ungdomar som intervjuats har kommit olika långt i denna process. Fanny är den enda som bor kvar i familjehemmet trots att vården upphört i formell mening. Ella, Axel och Rune har egna bostäder, och Viggo har flyttat tillbaka till sin ursprungsfamilj. Ella har alltjämt tät kontakt med den släkting hon bodde hos men de övriga har mycket lite kontakt med sina fosterföräldrar.

Ett par ungdomarna tycker att kontakten med socialtjänsten avslutats för tidigt. De hade gärna sett att den kunde fortsätta ytterligare en tid. Rune har synpunkter på hur vården avslutas och önskar att placeringen följts upp i efterhand genom den typen av samtal vi hade i intervjun. Flera av intervjupersonerna har givit uttryck för ett stort behov av att få berätta om sina upplevelser.

Aktstudie

Noggrann läsning av de fem intervjuade ungdomarnas akter gav vid handen att akterna var välordnade och att dokumentationen på det hela taget var noggrant gjord. Läsningen gav intressant inblick i vilka insatser socialtjänsten gjort i de enskilda fallen. I de långa placeringar, som det var fråga om för de barn som ingick i studien, hade det ingått en mängd olika "insatser i insatsen". Denna iakttagelse väckte min nyfikenhet och jag beslutade mig för att ägna ett par dagar åt att noggrant gå igenom akten för ett barn som varit placerat i samma familjehem alltsedan spädbarnstiden, sammanlagt 20 år. Jag antecknade allt, i kronologisk ordning, som kan karaktäriseras som en insats från socialtjänsten – telefonsamtal, remisser, överväganden om vården, möten med barnet m.m. Därtill gick jag igenom akterna för de övriga berörda barnen mera översiktligt. Någon annan redovisning av aktmaterial görs inte här av etiska skäl.

Syftet med att läsa akterna har varit pragmatisk, vilket innebär att jag i första hand velat öka min egen kunskap om familjehemsplacering som insats. Därtill har genomgången har också tjänat syftet att ge viktig bakgrundsinformation till intervjuerna.

I samtliga fem akter märktes en förändring i dokumentationen från slutet av 1990-talet då familjehemsenheten medverkade i Dartingtonprojektet. I överväganden och omprövningar som gjorts en gång i halvåret var dokumentationen tydligt strukturerad utifrån de sju behovsområdena och även barnens egna utsagor fanns dokumenterade. Detta gjorde det möjligt att följa barnets utveckling och socialtjänstens insatser i fallen på ett lättöverskådligt sätt. Däremot saknades regelrätta vård- och behandlingsplaner. Före 1999 var dokumentationen mycket varierande i sin utformning. Den kunde vara mycket uttömmande och noggrant skriven men också ibland mycket knapphändig. Det framgår inte klart när och var socialsekreterarna haft enskilda samtal med barnet.

Bedömnings- och insatsformulären var inte i något fall fullständigt ifyllda. Formuläret är mycket omfattande och innehåller en mängd detaljfrågor som inte alltid har relevans. Det är därför inte heller att förvänta att det skall vara fullständigt ifyllt. I flera fall hade barnen själva fyllt i uppgifter om t.ex. sin skolgång och relationer till sina båda familjer.

Akterna är ordnade på samma sätt med innehållsförteckning, där det har antecknats när det skett handläggargbyten, utredningar enligt SoL eller LVU, överväganden och beslut, journalanteckningar, familjehemsavtal, beslutskort för särskilda kostnader t.ex. hemutrustning, cykel och andra materiella ting.

Genomgången av akten i det fall jag valt för noggrann genomgång visade följande kontakter/insatser (genom 3 olika socialsekreterare) med kvantitativa mått:

- 63 telefonsamtal med familjehemmet och 30 besök;
- Tre enskilda samtal med barnet + åtskilliga sms, e-mail och telefonsamtal + resor och läger samt biobesök tillsammans med socialsekreteraren. Framgår att barnet varit delaktigt i beslut om hur umgänget med biologiska föräldrarna ska läggas upp och när det skall ske;
- 16 telefonsamtal och andra kontakter med de biologiska föräldrarna;
- Kontakter med mammans socialsekreterare och kontaktfamilj;
- Nätverksmöte som bidrog till att klarlägga att mamman inte tänkte begära hem barnet;
- Juridiska frågor, kontakter med familjejuridisk byrå (ombud för pappan) och kontakter med BUP, skola och bvc;
- Överväganden och beslut en gång i halvåret samt undersökning om vårdnadsöverflyttning vid ett tillfälle.
- Korrespondens med socialkonsulent vid Länsstyrelsen med anledning av att valet av familjehem aktualiserades som tillsynsärende.

Genomgången av akten ger en bild av att barnet haft det bra i familjehemmet och utvecklats väl. Umgänget med de biologiska föräldrarna har präglats av upp- och nedgångar, där det vid något tillfälle varit tal om återflyttning till mamman. Det har krävts många kontakter och ständiga omprövningar av hur umgänget skulle kunna fungera på bästa sätt.

Diskussion

Delaktighet som ett eget behovsområde

Mot bakgrund av intervjuerna och aktstudien prövar jag i denna avslutande diskussion att definiera delaktighet som ett eget behovsområde utöver de sju redan fastställda samt diskuterar frågan om barnperspektiv i utvärdering och uppföljning.

I familjehemsvården har barns rätt till skydd och rätt att få sina basbehov tillgodosedda hittills varit i förgrunden. Vår tids syn på barn som självständiga individer med egna rättigheter ställer krav på att involvera barn i angelägenheter som rör dem själva på ett helt annat sätt än tidigare. Att detta ännu är nytt och obearbetat i familjehemsvården framgår av ett flertal tillsyns- och granskningsrapporter. För att komma vidare behöver socialarbetare tillgång till konkreta verktyg. BBIC är ett sådant verktyg, som förutom en uppsättning formulär, tillhandahåller teoretiska

grunder, en metodsyn och värdegrund för den sociala barnvården. För uppföljning av barn i familjehem finns dessutom en konkret metod i form av utvärderingsmöten. I Helsingborg har dessa verktyg prövats och implementerats under flera år. Det finns ett pågående utvecklingsarbete, som vårt samarbete förhoppningsvis kunnat ge näring till. BBIC innehåller en mängd potentialer som ännu inte vare sig prövats eller utnyttjats fullt ut i någon av de sju kommuner som ingått i Socialstyrelsens försöksverksamhet.

Överväganden om tillvägagångssätt för att involvera barnen skall, i enlighet med barnkonventionen och kunskaper om barns utveckling, alltid utgå från barnets ålder, mognad och kompetens. Socialsekreterarna har ett viktigt ansvar för överväganden av detta slag. De skall representera ett professionellt förhållningssätt i relation till de vuxna i barnets nätverk, där det kan finnas olika uppfattningar om barnets bästa och olika synsätt på barnets rätt att komma till tals och delta i beslut. Socialsekreterarnas förhållningssätt och förmåga att hitta lösningar i olika situationer belyses i intervjuerna. Sett ur socialsekreterarnas perspektiv handlar det här ofta om svåra avvägningar beträffande när det är lämpligt och i vilka former umgänget skall ske särskilt i relation till föräldrar med missbruksproblem och psykisk sjukdom. De måste överväga vad som är barnets bästa utifrån flera olika aspekter – barns rätt till sitt ursprung, sin identitet, rätt till skydd och rätt till delaktighet i viktiga beslut.

Gerison Lansdowns (2005) sätt att föra samman begreppen "evolving capacities", "protection" och "participation" och att tolka vuxnas ansvar utifrån artikel 5 i barnkonventionen inspirerar till reflektion. Det är en grannliga uppgift för de vuxna runt barnet att samarbeta med såväl barnets rätt skydd och rätt till delaktighet för ögonen. Att se till att barnet får kontakt med barnpsykiatri är t.ex. en viktig insats för att skydda barnet och ge stöd i den känslomässiga utvecklingen eller bearbetningen av familjerelationer. Men om inte detta sker utifrån respekt för barnet och om barnet inte får tillräckligt tydlig information om syftet kan denna insats bli helt felriktad. Om inte barnet medverkar i den önskade förändringen av det egna beteendet torde resultaten utebli.

Intervjuerna har visat på socialsekreterarnas stora betydelse för att skapa förutsättningar för delaktighet och stöd för barnen i deras utveckling. Mot bakgrund av teorierna om barn som aktörer och "meaning-makers" är det viktigt att ge barnen stöd på ett sådant sätt att de kan medverka i sin egen utveckling och socialisation. Rädsla, kommunikationssvårigheter och dålig självkänsla hos barnen, oförstående vuxna med auktoritära förhållningssätt kan vara väsentliga hinder för barnets möjligheter att lösa sina utvecklingsuppgifter. De starka minnen av maktlöshet,

rädsla och andra känslor av underläge som framkommit i intervjuerna understryker betydelsen av att lyssna på barn och att ta deras upplevelser och vilja på allvar.

I analysen har jag försökt visa på delaktighet som en viktig dimension i relation till alla de sju behovsområdena i BBIC. Med referens till detta och till SOU (1986:20) vill jag hävda betydelsen av att betrakta delaktighet som ett grundläggande mänskligt behov i likhet med de sju redan givna behovsområdena. Att betrakta delaktighet som ett viktigt utvecklingsbehov, grundläggande mänskligt behov eller som välfärdsindikator (jfr SOU 2001:55) torde underlätta för socialarbetare att urskilja olika slags stöd och insatser. De ”de tre P:na” – provision, protection och participation – torde kunna tjäna som en tankemodell som stöd för att komma ihåg betydelsen av delaktighet och för att verka i enlighet med barnkonventionens anda. Allt hänger samman när det gäller att skapa gynnsamma utvecklingsbetingelser. Barn behöver stöd och vägledning för att kunna utöva sina rättigheter.

Delaktighet och medbestämmande är mångtydiga begrepp och vi kan konstatera att innebörden varierar:

- För barn i olika åldrar och med olika individuella erfarenheter, självförtroende och tillit till vuxna
- I olika situationer
- I relation till de olika behovsområdena och till behoven av ”provision” respektive ”protection”
- I relation till olika personer i nätverket – fosterföräldrar, socialsekreterare, ursprungsfamilj, skola, kamratliv m.m.
- I olika skeden av en placering – vid inflyttningen, under tiden i familjehemmet och vid utflyttningen
- På olika nivåer (jämför Shier’s modell).

Ett tillvägagångssätt för att få grepp om innebörden kan vara att utgå från frågorna – delaktighet i vad? på vilken nivå? när? i relation vem?

Användningen av BBIC som uppföljningssystem

Att återge resultatet av aktstudien i kvantitativa termer som i beskrivningen ovan ger en platt och summarisk bild av alla de händelser och processer som inryms i dokumentationen. Av etiska skäl har den emellertid måst göras på detta summariska sätt. Översikten får i första hand tjäna som underlag för diskussion och reflektion kring familjehemsplacering som insats och innebörden i socialtjänstens ansvar.

Det är märkligt att ta del av en ung människas liv i denna form, att få inblick i hur barnets socialisation skett i samspel mellan barnet självt, socialsekreteraren, familjehemmet och den biologiska familjen. Iakttagel-

serna ger anledning till reflektion kring socialsekreterarens betydelse i relation till barnet som en egen individ och i relation till barnets båda familjesystem. Det ger också anledning till reflektioner kring vad som menas med utfall och resultat av familjehemsvården.

Vilka syften skall dokumentationen motsvara? Det skall uppfylla formella krav enligt lagen. I Länsstyrelsernas granskning (Länsstyrelsen i Gävleborg m.fl. 2005) utgår man bl.a från följande aspekter i kvalitetsgranskningen av dokumentationen:

- Finns familjehemsutredning och bedöms familjehemmets resurser i förhållande till barnets behov i utredningen?
- Finns vårdplaner och framgår vårdnadshavarens och barnets syn i vårdplanen?
- Finns behandlingsplan som beskriver hur vården ska genomföras?
- Finns samtal med barnen dokumenterade?
- Hur ser kontakten ut med vårdnadshavaren?

Som beskrivits ovan har det tydligt framgått att sättet att dokumentera förändrats i positivt riktning genom implementeringen av BBIC. I dokumentationen saknas dock formulär med beteckningen vårdplan och behandlingsplan. Mitt intryck är att den dokumentation som gjorts i samband med överväganden och omprövningar är avsedda att fungera även som behandlingsplaner.

Mitt intresse har bestått i att få en uppfattning om hur barns behov och utsagor dokumenterats och inte att utföra en regelrätt granskning av dokumentationens kvalitet. Studien har givit underlag för reflektion och fortsatt diskussion om hur dokumentationen kan användas för uppföljningar av utfall av vården samt hur den kan motsvara ett medvetet barnperspektiv med tanke på att barn och unga så småningom och även under tiden skall kunna läsa sin egen akt.

Forskarna bakom Looking After Children System hade från början ambitionen att utveckla bedömnings- och insatsformulär, som skulle kunna användas såväl av forskare som av praktiker. Parker m.fl. (1991) uttryckte exempelvis förväntningar på att det skulle gå att skapa enhetlighet i informationshanteringen, så att alla akter skulle innehålla jämförbara data. Det skulle bli möjligt att mäta effekter av socialtjänstens insatser både på grupp- som individnivå. Forskarna har gjort stora ansträngningar för att förverkliga sin ambition att använda dokumentationen för forskningsändamål. De har dock gång på gång tvingats konstatera att formulären använts för lite eller varit alltför bristfälligt ifyllda för att kunna användas för forskning (Ward 2002).

Bedömnings- och insatsformuläret prövades i det svenska Dartingtonprojektet och från utvärderingen av detta projekt redovisas bl.a. föl-

jande slutsatser. Socialsekreterarna tilltalades av formuläret som de tyckte gav dem stöd och gav dem stöd i arbetet med barnen. Många nya behov inom områdena hälsa och utbildning upptäcktes genom barnintervjuerna. Kritik riktades mot att formulären var alltför omfattande och att det krävde mycket tid att fylla dem. Utvärderingen av BBIC visar att denna kritik kvarstår. Socialarbetarna i Helsingborg använder utifrån en anpassning till vad som är lämpligt i varje enskilt fall. De beskriver att formuläret fyllt en viktig funktion i deras utvecklingsarbete med att i större utsträckning än tidigare involvera barnen. BBIC har påverkat sättet att tänka och de sju behovsområdena är en integrerad del av socialsekreterarnas kunskapsbas. BBIC-systemet har emellertid inte använts för utvärdering av vården utifrån de intentioner som formulerats av de engelska forskarna.

Syftet med denna studie var inte att undersöka effekter eller utfall av familjehemsvården, men ger ändå anledning till reflektioner kring vad som menas med utfall av vården sett ur ungdomarnas synvinkel.

Parker m.fl. (1991) skriver om följande kategorier av utfall (outcomes) betraktade från olika synvinklar – allmänhetens, arbetsledningens eller organisationens, de professionellas, familjens och barnets. Vilket slags utfall är viktiga för barns välfärd och välbefinnande sett ur barnperspektiv? frågar Parker. Han konstaterar att det t.ex. handlar om kvaliteten i barnets relationer, nätverkets omfattning eller förvärvandet av praktiska och intellektuella färdigheter. Det framgår emellertid inte på vilka grunder han dragit dessa slutsatser. De retrospektiva intervjuerna i denna studie har visat på värdet av att få kunskap om unga människors egna erfarenheter av samhällsvården.

Robbie Gilligan (2002) anger ideologiska och legala skäl för att lyssna på och ge röst åt barn i familjehem, men han bidrar även med ytterligare motiv:

- *Pragmatiska skäl:* om barn blir lyssnade på och får sina synpunkter genuint beaktade blir planer bättre och mera hållbara.
- *Terapeutiska skäl:* om barn involveras i att påverka sitt eget öde underlättar det deras återhämtning från svårigheter, ökar självkänslan och den egna kompetensen.
- *Etiska skäl:* delaktighet reducerar maktobalansen mellan barn och vuxna och negativa följder därav.
- *Filosofiska skäl:* om man värdesätter barns välfärd och intressen måste man också värdesätta deras synpunkter och röst.

Vuxnas motiv för att involvera barn kan handla både om anpassning, fostran, lärande och om frigörelse. Utgångspunkten finns såväl ur ett objekts- som ett aktörsperspektiv. Det handlar både om det enskilda bar-

nets rätt och om barn i kollektiv bemärkelse. Det är viktigt att komma ihåg att barn inte är någon homogen grupp. Barn har olika förutsättningar och behov beroende på kön, ålder, kulturell och etnisk bakgrund, socioekonomiska förhållanden och eventuella funktionshinder. Det finns skäl att erinra om det ofta ofrånkomliga auktoritetsförhållandet mellan barn och vuxna. Delaktighet innebär inte automatiskt inflytande. Även makt och maktresurser har betydelse.

Summering

De båda delprojekt som här redovisats har omfattat samarbete mellan forskning och praktik inom tre olika enheter inom socialtjänsten i Helsingborg som arbetar med social barnavård – enheten för barn och familj, familjerättsenheten och familjehemsenheten. Forskare och praktiker har gemensamt åtagit sig uppgiften att bättre försöka förstå specifika fenomen i det sociala arbetets praktik. Det valda forskningstemat – barnperspektiv och barns delaktighet – har lämpat sig väl för detta slag av kunskapssökande. Kombinationen av olika ansatser – forskarens egna intervju- och aktstudier – i förening med dialog och reflektion tillsammans med socialsekreterare och arbetsledare – har enligt min uppfattning varit relevanta och meningsfulla. Projektet har genererat kunskaper och erfarenheter som vi sannolikt inte kunnat få genom konventionella forskningsmetoder. Vi har i flera avseenden kommit bakom den retorik som finns om barns delaktighet och kunskaperna om innebörderna i begreppen har fördjupats. Studierna har genererat kunskaper om barnutredningars och vårdnadsutredningars ”svarta låda”, om familjehem som insats och givit tillgång till klienternas perspektiv och erfarenheter.

Temat berör i hög grad attityder, värderingar, etik och moral, där forskares och socialarbetares egna förhållningssätt behöver medvetandegöras och artikuleras, där strategier behöver prövas och omprövas och dilemman behöver lyftas fram och analyseras.

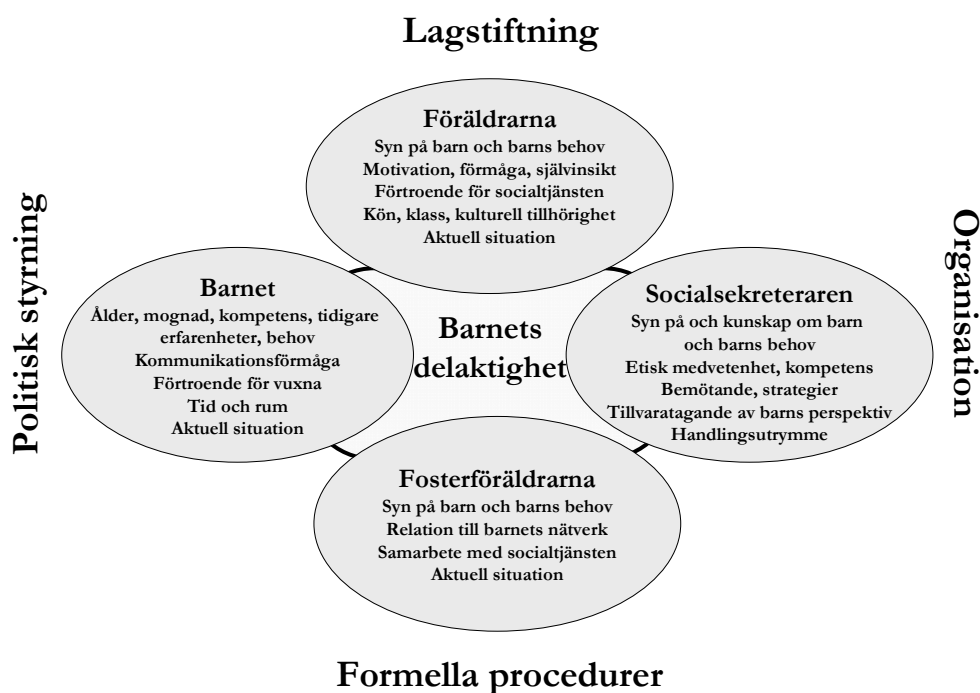
Tillvägagångssättet är emellertid mycket grannlaga ur etisk synvinkel och kräver stor varsamhet med materialet från alla inblandade. Materialet är litet, men visar samtidigt på stor variation, som genom sina olika infallsvinklar kan bidra både till att förstå och förklara de fenomen som studerats. Fallstudier kan, säger Svensson (2002), jämföras och kombineras, så att de möjliggör en fördjupad förståelse och förklaringar (s 200).

Tidigare forskning har, som tidigare nämnts, visat nedslående resultat beträffande barns och föräldrars upplevelser av delaktighet i relation till socialtjänsten. De studier som här redovisats, kastar ljus över och ger

förklaringar till de svårigheter som inryms i socialt arbete med barn och unga. Vid första anblicken kan de motiv som anges för barns delaktighet te sig självklara och enkla att omsätta i praktiken – t.ex. att delaktighet stärker barns självkänsla, det blir bättre beslut om barn får komma till tals och servicen kan förbättras (Sinclair 2005). Detsamma gäller praktiska råd, som hänvisar till vikten av att informera, vara tydlig och visa respekt. De här redovisade studierna visar emellertid på en mängd problem och dilemman, som kan uppstå när de rekommenderade förhållningssätten skall förverkligas.

I denna summering återvänder jag till figur 1 men i en ny version, där jag försöker räta ut frågetecknet och åskådliggöra innebörden i begreppen barnperspektiv och barns delaktighet i relation till de ramar och villkor som råder.

Figur 7. Barns delaktighet i den sociala barnvårdens kontext

Utrymmet är inte detsamma i en barnvårdsutredning, i en utredning om vårdnad, boende och umgänge eller i familjehemsvården. Premisserna varierar utifrån aktuell lagstiftning, rutiner, politiska direktiv och organisatoriska förutsättningar. Men vissa omständigheter är ändå gemensamma, oberoende av vilken anledningen är till barnets kontakt med socialtjänsten.

I varje enskilt fall finns ett samspel mellan socialsekreteraren, barnet, föräldrarna, och i förekommande fall fosterföräldrarna, som påverkar utrymmet.

Barnets ålder, mognad, kompetens och kommunikationsförmåga samt förtroende för vuxna är faktorer av betydelse för barnets möjligheter att komma till tals och göra sig förstådd. Tidigare erfarenheter av kontakter med socialtjänsten eller av att bli tillfrågad om sin situation spelar också in. Det är viktigt att beakta tid och rum dvs. att barnet får utrymme att uttrycka sig i rätt sammanhang och vid rätt tidpunkt samt på en plats där han eller hon kan känna sig trygg. Utrymmet för barns möjligheter och förutsättningar för att vara delaktiga i relation till socialtjänsten varierar för varje enskilt barn utifrån aktuell situation.

Socialsekreterarnas kunskaper om och syn på barn och barns behov, etisk medvetenhet, kompetens, bemötande och strategier i relation till barn och föräldrar samt förmåga att lyssna på, tolka och tillvarata barns perspektiv är andra betydelsefulla faktorer. En aspekt av detta är socialsekreterares sätt att dokumentera barns utsagor i journaler och utredningar. Därtill kommer socialsekreterares sätt att uppfatta och hantera sitt eget professionella handlingsutrymme i relation till de existerande ramarna.

Barn kan inte ses åtskilda från sina föräldrar respektive fosterföräldrar och relationen mellan socialtjänsten och föräldrarna/fosterföräldrarna är betydelsefull i flera avseenden. Det handlar om föräldrarnas syn på barn och barns behov, deras motivation, förmåga, självinsikt och förtroende för socialtjänsten. Även klass, kön och kulturell tillhörighet har här betydelse. Beträffande fosterföräldrar är deras relation till barnets nätverk dessutom av vikt.

Att tillgodose barns rätt att bidra med sina perspektiv och erfarenheter handlar i dessa sammanhang således om att skapa utrymmen och ta tillvara möjligheter i ett komplext sammanhang. Delaktighet är inte något som kan inte urskiljas eller läggas till som en särskild beståndsdel i det sociala arbetet. Det finns invävt i alla relationer och måste alltid förstås i relation till sin kontext.

Referenser

- Alanen, L. (2001), "Childhood as a generational condition: Children's daily lives in a central Finland town" I Alanen, L. & Mayall, B. (red) *Conceptualizing child-adult relations*. London: Falmer.
- Allmänna Barnhuset (2003), *Ingen enkel fråga, barns rätt att komma till tals i social barnavård, familjerätt och rättsväsende*. Sockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Andersson, G. (2002), "Fosterbarnet, familjen och fosterfamiljen. Intervjuer om familjeformer och relationer" i Söderlind, I. (red) *Uppväxt, familjeformer och barns bästa. Om familjeliv som offentlig angelägenhet och vardaglig praktik*, Stockholm: Institutet för framtidsstudier (konferensrapport).
- Andersson, G. (2005), När barnet står mellan familj och fosterfamilj i *Socionomen*, nr 4, sid. 12-17.
- Andersson, G. & Hollander, A. (1996), "Om barns rätt och barns bästa" i Andersson, G. m. fl: *Barnet i den sociala barnavården*, Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber.
- Andersson, G. & Rasmusson, B. (2006), Fosterbarns perspektiv på socialtjänstens företrädare i *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1.
- Andersson, G. Aronsson, K. (red), Hessle, S. Hollander, A. Lundström, T. (2001), *Haverier i svensk barnavård*, Stockholm: Gothia och CUS.
- Bannister, A. (2004) Entering the child's world: communicating with children to assess their needs. I: Horwath, J (red). *The Child's World*. London: Jessica Kingsleys Publishing.
- Barnombudsmannen (2000), *Kompanjoner eller dekorationer? Barns och ungas delaktighet i kommunala beslutsprocesser och verksamheter*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2001), *Med barnkonventionen som karta och kompass*. Stockholm: Kommentus/Barnombudsmannen.
- Blennberger, E. (2005), *Etik i socialpolitik och socialt arbete*, Lund: Studentlitteratur.
- Bäck-Wiklund, M. (2001), "Inledning" i Bäck-Wiklund, M. & Lundström, T. *Barns vardag i det senmoderna samhälle*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Calder, M C (2003), The Assessment Framework: A Critique and Reformulation. I : Calder, M C & Hacket, S. (red) *Assessment in child*

- care. *Using and developing frameworks for practice*, Russell House Publishing.
- Cederborg, A-C. & Karlsson, Y. (2001), Omhändertagande med barnets perspektiv i *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 163-179.
- Cleaver, H., Walker, S., with Meadows, P. (2004), *Assessment Framework: A structured Approach to Assessing Children's Needs and Family Capacities*, London: Jessica Kingsley.
- Dale, N (1996), *Working with Families of Children with Special Needs, Partnership and Practice*. London: Routledge.
- Dahlstrand, L. (2004), *Barns deltagande i familjerättsliga processer*, Uppsala universitet, juridiska institutionen. Akademisk avhandling.
- Department of Health (2000), *Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*, London: HMSO.
- Egelund, T. & Hestbæk, A-D (2003), *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*, København: Socialforskningsinstituttet.
- Eriksson, M. (2003), *I skuggan av pappan – familjerätten och hanteringen av faders våld*, Stehag: Gondolin. Akademisk avhandling.
- Garett, P.M. (1999), "Mapping Child-Care Social Work in the Final Years of the Twentieth Century": A Critical Response to the Looking After Children' System i *British Journal of Social Work* 29, 27-47.
- Garett, P.M (2002), "Yes Minister: Reviewing the ' Looking After Children' Experience and Identifying the Messages for Social Work Research" i *British Journal of Social Work* 32, 831-846.
- Garett, P.M. (2003), "Mapping Child-Care Social Work in the Final Years of the Twentieth Century: A Critical Response to the 'Looking After Children' System" i *British Journal of Social Work* 29, 27-47.
- Gilligan, R. (2002), The importance of listening to the child in foster care. I: Kelly, G. & Gilligan, R. (eds) *Issues in Foster Care*. London: Jessica Kingsley
- Hagbard, S. & Esping, U. (1992), *Med barns ögon. Om ett barnrelaterat förhållningssätt i familjehemsvården*, Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Halldén, G. (2003), Barnperspektiv som ideologiskt och metodologiskt begrepp i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årg. 8, nr 1-2, s 12-23.
- Hansson, B. & Knutsson, M. (1987), *Åtgärd: familjehemsplacering. Tonåringar, föräldrar och fosterföräldrar tittat tillbaka på tiden då tonåringarna var i fosterhem*, Helsingborgs stad, socialförvaltningen, familjehemssektionen.

- Hansson, B. & Knutsson, M. (1997), *Så gick det se'n. Fosterhemsplacerade barn på 70-talet...hur mår de i dag?* Helsingborgs stad, socialförvaltningen, familjehemssektionen.
- Hansson, B. & Knutsson, M. (2000), *Hemma eller hamna i familjehem? Om ungdomars erfarenheter av familjehemvård.* Helsingborgs stad, socialförvaltningen, familjehemssektionen.
- Hart, R. (1992), *Children's participation: from Tokenism to Citizenship.* UNICEF Innocenti Essays, no 4, Florence: UNICEF/International Development Centre.
- Henriksson, G. & Nelson, M. (2003), *Barns upplevelse av delaktighet och samtycke.* Lunds universitet, Socialhögskolan, magisteruppsats.
- Hollander, A. (2005), Lagens konstruktion underlättar inte tolkningen av barnets bästa i *Socionomen*, nr 4.
- Hollows, A. (2003), Making professional judgements in the Framework for Assessment of Children in Need and their Families. I: Calder, M C & Hacket, S (red). *Assessment in child care. Using and developing frameworks for practice.* Russell House Publishing.
- Holmberg, B. & Håkansson, G. (2000), "Hur barnkonventionens barnsyn återfinns i föräldrabalken, socialtjänstlagen och LVU" i SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn.* Stockholm: Fritzes.
- Ife, J. (2001), *Human Rights and Social Work. Towards Rights-Based Practice,* London: Jessica Kingsley Publishers.
- James, Allison & Prout James (1990), *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood.* London: Falmer.
- Lansdown, G. (2005), *The Evolving Capacities fo the Child.* Unicef & Save the Children, Innocenti Insight. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Lundström, T. & Sallnäs, M. (2003), Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården i *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2-3, s193-213.
- Länsstyrelsen i Gävleborg m.fl. (2005), *Vem ser barnet? En studie av 100 familjehemsplacerade barn åren 2002 – 2003.*
<http://www.x.lst.se/x/Publikationer/Rapporter/index.htm>
- Mattson, T. (2000), *Barnet i rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård.* Lund: Juristförlaget. Akademisk avhandling.
- Mattsson, T. (2004), "Barn i familjehem" i Hollander, A., Nygren, R., & Olsen, L. (red) *Barn och rätt.* Uppsala: Iustus förlag.
- Merriam, S. (1994), *Fallstudien som forskningsmetod.* Lund: Studentlitteratur.

- Molander, B. (1996), *Kunskap i handling*. Stockholm: Daidalos.
- Nelson, M. (2005), *Sökande efter handledningens betydelse*. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete, uppsats.
- Parker, R., Ward, H., Jackson, S., Aldgate, J., Wedge, P. (red) (1991) *Looking After Children: Assessing Outcomes in Child Care*. London: HMSO
- Riksdagens revisorer (2001/02), *Familjehemsvården*. Stockholm: Riksrevisionsverket. Rapport 2001/02:16.
- Qvortrup, J. (1994), *Childhood Matters: An introduction*. I.: Qvortrup, J. Badry, M, Sgritta, G. & Wintersberger, H (red) *Childhood Matters, Social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury, European Centre Vienna.
- Rasmusson, B. (1994), *Barnperspektiv. Reflektioner kring ett mångtydigt och föränderligt begrepp*, Stockholm: Barnombudsmannen.
- Rasmusson, B. (1998), *Stadsbarndom. Om barns vardag i en modern förort*, Socialhögskolan, Lunds universitet. Akademisk avhandling.
- Rasmusson, B. (2003), *Barnkonventionen i socionomutbildningen i Högskoleverket Barnkonventionen angår högskolan. Rapport från ett regeringsuppdrag*, Stockholm: Högskoleverket.
- Rasmusson, B. (2004), *Barnavårdsutredningar på nya grunder*, Lunds universitet, socialhögskolan, meddelande 2004:1.
- Rasmusson, B., Hyvönen, U., Mellberg, L. (2004), *Utvärderingsmöten. En studie av barns delaktighet och medbestämmande*, Stockholm: Socialstyrelsen
- Rejmer, A. (2003), *Vårdnadstvister. En rättssociologisk studie av tingsrättsfunktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt i barnets bästa*, Lunds universitet, institutionen för rättssociologi. Akademisk avhandling.
- Riksrevisionsverket (2002), *Tillsyn av behandlingshem för barn och ungdomar*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Runesson, I. (2003), *Barns delaktighet i hälso- och sjukvården*. Akademisk avhandling
- Sandbaeck, M. (2004), *Barn i hjelpeapparatet – kompetente og sårbare aktörer i Nordiskt Socialt Arbete*, nr 2, s 98-109.
- Shier, H. (2001), "Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations" i *Children and Society*, 15, 107-117.
- Sinclair, R. (2005), *Participation in practice: Making it Meaningful, Effective and Sustainable* i *Children and Society*, 18, pp 106-118.
- Singer, A. (2000), *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus förlag. Akademisk avhandling.

- Socialstyrelsen (2000), Dartingtonprojektet – en försöksverksamhet för att stärka och utveckla familjevården (SoS rapport 2000:2), Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2003), *Vårdnad, boende och umgänge*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2004 a), *Samtal med barn i socialtjänsten*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2004 b), *Socialt arbete med barn och unga i utsatta situationer – förslag till kompetensbeskrivningar*, Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2004 c), Forskning om etiska frågor för socialt arbete. Utredning inom Socialstyrelsens projekt Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005 a), *Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005 b), Barns behov i centrum, BBIC. www.sos.se/socialtjanst/barn
- Socialstyrelsen (2005 c), *Jämställd socialtjänst? Könsperspektiv på socialtjänsten*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005 b) Barns behov i centrum, BBIC. www.sos.se/socialtjanst/barn
- SOU 1986:20 *Barns behov och föräldrars rätt*.
- SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Betänkande av LVU-utredningen, Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:55 *Barns och ungdomars välfärd*.
- Sundell, K. & Egelund, T. (2001), *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*, Stockholm: Gothia.
- Sunesson, S. (1997), Barnavårdsutredningen och barnet: Forskningens bild i : *Med fokus på barnen*. Konferensrapport. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Sunesson, S. (2000), "Efterskrift" i: Meeuwisse, A., Swärd, H. & Sunesson, S. *Socialt arbete en grundbok*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Sunesson, S. & Tops, D. (2006), Forskarantologi från projekt Kunskapsbaserad socialtjänst (kommande, titel ej fastställd).
- Svenska Kommunförbundet (2003), Barnet och familjehemmet. En handbok om socialnämndens ansvar. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Tiller, P-O. (1991), "Barneperspektivet om å se og bli sett. Vårt perseptiv på barn eller omvendt?" i *Nytt fra forskning om barn i Norge*, nr 1, Trondheim: Norsk Senter for barneforskning.

- Tunstill, J. & Aldgate, J. (2000), *Services for Children in Need. From Policy to Practice*. London: The Stationery Office
- Turnell, A. & Edwards (1997), *Signs of Safety. A solution and safety oriented approach to child protection casework*, New York: WW.Norton & Company.
- United Nations (1994), *Human Rights and Social Work. A manual for Schools of Social Work and Social Work Profession*. Centre for Human Rights, professional training series.
- Verhellen, E. (2000, tredje upplagan), *Convention on the Rights of the Child*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Ward, H. (eds) (1995), *Looking After Children: Research into Practice*, London: Department of Health.
- Ward, H. (2002), The developmental needs of children: Implications for assessment” i Horwath, J. (eds) *The Child's World, Assessing Children in Need*. London: Jessica Kingsley.
- Verhellen, E. (2000, tredje upplagan) *Convention on the Rights of the Child*. Leuven- Apeldorn: Garant.
- Vinnerljung, B. (1996), *Svensk forskning om fosterbarnsvård. En översikt*, Stockholm: Liber Utbildning/Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Vinnerljung, B. (2006), *Fosterbarn som unga vuxna – en översikt över resultat från nationella registerstudier i Socialmedicinsk tidskrift*, nr 1 (kommande).
- Wächter, R. (1998), *Utredning i: Denvall, V. & Jacobson, T. (red) Vardagsbegrepp i socialt arbete*, Stockholm: Norstedts juridik.

Bilaga 1

Handledningens betydelse

Av *Margareta Nelson*

Inledning

Jag har deltagit som fristående handledare i projekt "Slalom" och redovisar här en del av mina upptäckter och reflektioner.

Handledningens uppgift var att ge socialsekreterarna möjlighet att arbeta med material som rör tankar, känslor och förhållningssätt i möten med barn och föräldrar. Också med inriktning på vad barns och föräldrars agerande väckt för känslor hos socialsekreteraren och vilken effekt dessa känslor fått på socialsekreterarens möjlighet till förmåga till *empatisk tänkande* och *konkret handling*.

Efter det att utredningarna blivit klara, har jag hållit i reflekterande processer vari socialsekreterarna, forskaren, arbetsledarna och dokumentationsansvarig deltog och lyssnade på varandras reflektioner om vad delaktighet kan vara.

Mitt syfte med att delta i projektet var att jag ville vara med och undersöka om och i så fall hur handledning, som en del i en fast struktur runt om socialsekreterarna, kan underlätta för socialarbetarna att göra barn och föräldrar delaktiga i utredningarna.

Två infallsvinklar

Jag börjar med att redovisa mina tankar om *min del i helheten*. Jag var nyfiken på om jag i handledningen kunde upptäcka vilka handlingsmodeller som användes i utredningsarbetet. För utredningen gällande familjerätt, hade jag lätt att förstå utredningens process och innehåll och handlednings innehåll och process kändes isoform med skeendena i själva utredningen.

Vad det gäller barnavårdsutredningarnas förlopp, var jag understundom osäker på var i utredningarna socialsekreterarna befann sig, både avseende innehåll och process. Ibland upplevde jag att handledningen blev den plats där socialsekreterarna behövde hjälp med planering och genomförande av utredningarna.

Jag frågar mig om jag, som handledare, känner socialsekreterarnas kunskaper och erfarenheter för bra? Finns utrymmet för ett utforskande och kreativt förhållningssätt mer än i handledningsrummet? Blev jag som handledare stundtals en ersättning och inte ett komplement till arbetsledning? Beror det, i så fall på att jag arbetat med socialsekreterarna så

exklusivt för ett ärende specifikt? Beror det på min egen laddning in projektet, jag var ju med om att initiera innehåll och utformning? Var jag tillräckligt fristående för att kunna ha distans till hur utredningarna gjordes? Hade jag behövt mer kontakt med arbetsledning för klargörande av roller? Vissa av frågorna hoppas jag kan diskuteras/besvaras i den övergripande rapporteringen.

Den andra aspekten av mitt deltagande var att undersöka/reflektera över om handledningen kunde underlätta för socialsekreterarna att möjliggöra för barn och föräldrar att vara delaktiga i utredningarna och efter avslutade utredningar/handledning frågade jag socialsekreterarna om hur och vad handledningen haft för betydelse.

De *svar* jag fick var att:

Handledningen hjälpte till att föra utredningen framåt och socialsekreterarna kände en större säkerhet i arbetet med att möjliggöra att barn och föräldrar skulle kunna känna sig delaktiga i utredningen om barnet.

Socialsekreterarna fick fler redskap att arbeta med. De kunde formulera, sätta ord på innehåll och process i utredningssituationen, som efter hand tog form och blev tydligare. De kunde känna förståelse för barnet, föräldern och sig själv. De fick insikter om barnet, föräldern och sig själva som hjälpte till att klargöra både vad som hänt och hur de skulle kunna förhålla sig framåt. Genom att de fick distans till sig själva i förhållande till barnet och föräldern, vågade de också gå närmare.

Min analys av svaren tar sin ingång i att förhålla mig till att handledning inom psykosocialt arbete handlar om att söka ny kunskap, för nya infallsvinklar och nya strategier för förändring till det bättre. De aspekter av handledningen jag funnit centrala är lyssnande, närvaro och växt. Analysen bygger på tre hörnstenar: ramen, kunskapen och interaktionen

Ramens betydelse är att ge socialsekreterare *möjlighet* till att kunna arbeta i de svåra situationer det innebär att ta ställning till vad som är bäst för barn. Socialsekreterares redskap är att *lyssna* och att *smälta* det man hört. Att bli lyssnad på innebär en möjlighet till helande så att en struktur kan skapas. Man kan börja formulera tidigare osorterade tankar och ofta hittar man svaren själv. Blir socialsekreterare *lyssnade på*, kan de *lyssna till* sig själva och då kan de bättre lyssna till sin klient. Socialsekreterare skall kunna erbjuda *stöd* och ibland också *skydd*. Då behöver de själva en *plats* för just detta. Om inte platsen finns, finns sämre förutsättningar att förhålla sig till de starka känslor som uppkommer i det stora ansvar som arbetet innebär. Handledningen skall vara platsen som möjliggör att man kan *stå ut* med att, inledningsvis *inte veta*. Samtidigt *veta*

när det är dags för att börja göra en analys och bedömning av barnets situation.

Handledningens uppgift är att skapa medvetna strategier och dess innehåll är att återskapa den empatiska förmågan i samklang med förmågan att reflektera. För att kunna göra en bedömning av en klients livssituation, behövs att både kunna *härabärgera* vad man hört och känt och också att kunna ställa sig "*på balkongen*" för att få en utsikt över helheten. Att medvetandegöra och hantera ett barns uttryck för meningslöshet eller en förälders uttryck för ilska och på samma gång vara i känsla av värdelöshet eftersom inget ser ut att ha blivit bättre, är att ha många strängar på sin lyra på en och samma gång! När socialsekreterares klient är ett *barn*, kan lyssnandet bli *svårare* eftersom socialsekreterare är vuxna som, både för sin person och profession, lärt sig att handskas med och lösa problem. Lärt sig bli rationell och prestationsinriktad. Kanske på bekostnad av sin reflexiva och kreativa förmåga? Socialsekreteraren vill kanske inte återuppväcka sitt egna lilla barn, vilket blir till en svårighet, eftersom den empatiska förmågan handlar om att kunna *sätta sig in i en annan persons situation* utan att förlora sig i sina egna olösta dilemman som väcks till liv. Om socialsekreteraren är full av känslor som inte anses *vara rationella* eller *logiska*, hjälper det henne att både få dela och leka med känslorna, avdramatisera dem, på samma gång som de tillmäts betydelse av viktig information och också få hjälp med att klargöra för sig själv vad som är hinder för att kunna känna, tänka och handla kongruent. Socialsekreteraren kan åter bli *potent* eftersom hon, efter klargörandet, kan *utforska nya möjligheter* att arbeta vidare.

En *social struktur*, t.ex. en handledningsprocess, är ett sätt att handskas med *ångest* på.

Ramen innebär då *tryggheten*. Någon eller några finns där som har till uppgift att ställa sig till förfogande, att lyssna och i egentlig mening vara *närvarande* för att socialsekreteraren skall kunna *växa* och hjälpa klienten att växa.

För handledaren finns en *lättnad* i och med att ramen finns. Prestationen ligger inte i att komma fram till beslut om vad som skall ske, utan prestationen ligger i att just bara *vara där man är* och *följa processen framåt*. Ett sätt att förstå vad som händer, både för sig själv och för den andre, är att bli *lyssnad på* och *lyssna*, som också betyder att vi blir *delaktiga*. Detta innebär *närvaro*.

På samma gång som det är självklart att inta ståndpunkten att föräldrar är de viktigaste personerna för ett barn, kan det vara svårt att inte hysa agg till dem för att de inte medverkar till det som socialsekreterare anser vara barnets bästa. Att *förstå* och därigenom *utveckla sin kunskap*

vad och hur man gör är en förutsättning i ett arbete som bygger på att skapa relationer som redskap för förändringsprocesser. Det betyder att socialarbetare behöver förstå både vad som händer för dem själva och för klienter i mötet, i vilket sammanhang klienter befinner sig och förstå vad det betyder för klienter och vilken väg till förändring som kan vara framgångsrik. Alltså behöver socialsekreterare *äga kunskaper* om jagstrukturer- och processer och om relationers betydelse och påverkan. Den förändring socialsekreterare eftersträvar, förutsätter en omstrukturering och utveckling med användning av framförallt systemets egna resurser. Alltså behöver socialsekreterare äga kunskaper om system, deras inbördes, yttre och inre sammanhang och påverkan. Den *teoretiska kunskapen* är *nödvändig* så att inte *osäkerheten* om vad som pågår stör på det viset att det blir viktigare att visa vad man kan, istället för att visa vad man just inte kan! Men *veta* vart man kan *leta*. När socialarbetarna använder sin kunskap som *klangbotten* för att kunna skapa relation och följa barns och föräldrars utveckling och växt kan de komma i konflikt med den process som lag och organisation tillåter. Barnavårdsarbetet handlar om marginaliserade familjer och utsatta barn, om socialarbetare i maktpositioner, om en organisering som, inte i alla delar och fullt ut, har matchats mot retoriken om delaktighet och om socialarbetares begränsade autonomi i sitt yrkesarbete. Då är det viktigt att *veta vad man gör* för att undvika att stigmatisera och ge näring åt ett icke utvecklande mönster! Att påstå att socialsekreterare i allt kan *göra sig fri* från sina egna känslor, skulle vara förmätet, så ock för handledare och alla andra som blir *berörda* av ärendet, men jag tänker att *fokus* bättre hålls på barnet och föräldrarna om socialarbetare arbetar *medvetet* med sina egna emotionella reaktioner och deras betydelse för bemötandet, vilket i sin tur kan *förbättra* möjligheten för socialarbetaren att *tänka* och *bedöma* utifrån barnets och föräldrarnas livssituation.

Handledning handlar om ett gemensamt skapande genom *interaktionen*, ofta beskriven i termer av överföring – motöverföring.

För socialsekreterare som arbetar med barn, finns en inbyggd *konflikt* i att de arbetar för både barn och förälder. Föräldern är i grunden den viktigaste *tillgången* för barnets behov och utveckling. Men på samma gång kan just den föräldern vara *hindret* för detsamma för barnet. Socialsekreterare är de som skall vara fria, känslomässigt och mentalt, för att förstå vilken livssituation barn befinner sig i. De skall bedöma om barn har det stöd och den hjälp barnet behöver just nu och för sin utveckling. De skall bedöma om barns kompetens och kapacitet bekräftas. På samma gång skall de bedöma om föräldrar ger barn vad barn behöver och om föräldrar uppskattar barns egen medverkan i sitt liv utifrån de förutsätt-

ningar som är relevanta. Interaktionen måste finnas inom det *komplexa system* som socialarbetaren arbetar i.

I det fall socialsekreterare, av skilda orsaker, nödgas avsäga sig interaktionens möjligheter, kan det betyda att man intervenerar i problemen, inte i de problemskapande processerna. Här kan handledningen befrämja socialsekreterares mod, att stanna kvar i processen med sin klient genom att själv stanna kvar i de delar av handledningsprocessen som känns betydande och besvärande för hur det hela skall sluta. Här finns starka samband mellan att göra en barnutredning och att arbeta i handledning för upptäckt och växt genom att stanna kvar i interaktionen så länge tills att vetenskap föregås av kunskap om person och situation.

Min slutsats är att socialsekreterare arbetar i ett *svårt dilemma* i barnutredningssituationer. De har, genom handledningen, *kommit längre* i sitt arbete, när de blivit *lyssnade på*. Ångesten har *härbärgerats* så att de kunnat arbeta med *nya perspektiv* för ett framtidskridande i arbetet. Just att de upplevt sig *själv hitta* de egna svaren för att komma vidare, uttrycker hela handledningens intention, vi har *arbetat tillsammans*, jag som handledare har stått till *förfogande*, inte varit expert. Detta är direkt *överförbart* till hur viktigt det är att socialsekreterare gör barn och föräldrar *delaktiga* i arbetet, först då kan *verklig hjälp* till förändring ske. Att ge *uppriktig* information och att *respektfullt* lyssna till de olika familjemedlemmarnas *synpunkter* kan vara ett sätt för socialsekreterare att *använda sin makt* på ett konstruktivt sätt och *erbjuda delaktighet*.

Utifrån samtalen med socialsekreterarna vill jag våga mig på att säga, att i någon mening har handledningen *haft betydelse* för dem och också för barn och föräldrar. Socialsekreterarna har varit mer medvetna om hur de möter barn och föräldrar, vilket i sin tur skulle kunna betyda *att barnen och föräldrarna varit delaktiga, i vart fall enligt tanken om att bli lyssnad på och få lyssna, är en del i att känna sig delaktig*.

Mer specifikt har jag beskrivit handledningens betydelse i en uppsats, presenterad vid Institutionen för Socialt arbete i Göteborg (Nelson 2005). För den som är intresserad att läsa denna, går det bra att kontakta mig genom nelsonpm@telia.com.

Författarpresentation

Bodil Rasmusson är fil.dr. i socialt arbete och verksam som lärare och forskare vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hon har tidigare arbetat i många år som socionom. Hennes forskningsintressen har kretsat kring den senmoderna barndomens villkor, barn och byggd miljö, barns rättigheter och under de senaste åren även kring social barnavård.

E-postadress: bodil.rasmusson@soch.lu.se

Meddelanden från Socialhögskolan är en skriftserie där forskare och lärare vid Socialhögskolan presenterar aktuell forskning och viktiga erfarenheter från socialt arbete och socialpolitik.

ISSN 0282-6143

Serien är elektronisk och kan avgiftsfritt laddas ner via Socialhögskolans hemsida: www.soch.lu.se/Mserien/

© Socialhögskolan

Redaktör: Lars Harrysson

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund.